МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОПИТЬКО ВІКТОРІЯ ЮРІЇВНА

УДК 343.985.7:343.983:351.7:338.242

ДИСЕРТАЦІЯ

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. Ю. Копитько**

Науковий керівник **Атаманчук Володимир Миколайович,**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Копитько В.Ю. Використання спеціальних знань під час роз слідування незаконного використання гуманітарної допомоги. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних правових, криміналістичних, управлінських та ІТ-джерел засвідчив, що проблема використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги належить до пріоритетних у сучасній доказовій практиці України. Дослідницька увага зосереджується на прозорості каналів постачання, антикорупційних запобіжниках, аудитно-ревізійних процедурах, цифрових слідах документообігу, а також на процесуальній інтеграції експертних висновків у доказування. В окресленому полі встановлено дефіцит уніфікованих процедур залучення знань, що ускладнює порівнянність практик і знижує керованість розслідувань; отже, виникає потреба у чіткому нормативному окресленні процедур, компетенцій і форматів документування результатів фахової участі. У дисертації аргументовано й досліджено концепт «спеціальних знань» як міждисциплінарного ресурсу, що поєднує управлінські, економічні, бухгалтерські, ІТ та правові компетенції; показано два сталі режими застосування – пряма інтеграція у тактику слідчих (розшукових) дій і отримання кваліфікованих висновків через консультації та судові експертизи, що разом забезпечує відтворюваність та прозорість процесуальних рішень.

Мета дослідження полягає розробленні теоретичних положень та науково обґрунтованих рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень незаконного використання гуманітарної допомоги, з акцентом на координоване використання ревізійно-аудиторних інструментів, техніко-криміналістичної експертизи документів і цифрової форензіки. Завдання включали: по-перше, уточнення поняття, змісту

та принципів залучення спеціальних знань і їхніх процесуальних ролей; по-друге, моделювання взаємодії суб'єктів доказування (слідчий, прокурор, суд, експерт, перекладач, консультант) із зовнішніми фахівцями та органами державного фінансового контролю; по-третє, операціоналізацію інструментів фіксації матеріальних і цифрових слідів з урахуванням вимог ланцюга збереження; по-четверте, верифікацію ефективності запропонованих рішень на матеріалі типових слідчих ситуацій, де фігурують розбіжності між паперовим та електронним обліком, нетипова хронологія реквізитів, або аномальні траєкторії переміщення вантажів.

Теоретико-методологічну основу склала синтеза криміналістичного, процесуального, управлінського й інформаційно-технологічного підходів. Обґрунтовано принципи застосування спеціальних знань: пряме використання компетенцій слідчим, прокурором і судом; інкорпорація консультацій і експертних оцінок; взаємодія з кваліфікованими фахівцями зовнішніх інституцій; використання технічних та технологічних ресурсів для здобуття спеціальних даних; дотримання процедурної чистоти походження доказів і вимог до їх відтворюваності.

Виокремлено суб'єктний склад і форми залучення – від тактичної інтеграції знань у перебіг слідчих дій до використання результатів позасудових перевірок і ревізій, що створюють інформаційне підґрунтя для призначення експертиз і корекції предмета доказування.

Змістово-технологічний компонент моделі передбачає поєднання трьох блоків. Перший блок – координаційний – відповідає за підключення до слідчих алгоритмів каналів обміну даними, які формуються координаційними штабами гуманітарної відповіді, обласними гуманітарними центрами та локальними мережами постачальників; їхні реєстри, маркування, часові мітки та маршрути стають базою для виявлення аномалій і формування перевірюваних гіпотез про відхилення в розподілі ресурсів.

Другий блок – ревізійно-аудиторний – разом із органами державного фінансового контролю забезпечує документальні й фактичні перевірки,

інвентаризації та контрольні обміри, а також формування висновків, які інтегруються в доказування як процесуальні джерела відомостей і підстави для подальших процесуальних дій. Третій блок – експертологічний – охоплює судово-технічну експертизу документів і цифрову форензіку, що переводять акцент із опису ознак на реконструкцію послідовності дій: визначення часових шарів нанесення реквізитів, фіксація несинхронності підписів, печаток і дат, виявлення ознак комп'ютерного редагування, аналіз метаданих і журналів доступів.

Емпірична частина дослідження продемонструвала, що інкорпорація спеціальних знань у планування та проведення огляду місця події й огляду документів істотно підвищує чутливість до нетипових записів, неузгоджених дат і постфактумних правок, а також зменшує ризики втрати доказової сили завдяки точнішим процедурам маркування, упаковки та передачі об'єктів [106]. Відповідно, участь економістів, аудиторів, бухгалтерів і ІТ-фахівців у підготовці й супроводі таких дій посилює кореляцію між паперовими та електронними реєстрами, дозволяє виявляти розриви в ланцюгу поставок і платежів, а також формувати обґрунтовані версії для призначення експертиз і ревізій.

Паралельно продемонстровано, що ревізійні акти, належно інтегровані у процесуальний контекст, виконують роль первинного детектора ризиків і задають фокус подальшим експертним процедурам.

Наукова новизна полягає, по-перше, у теоретичному обґрунтуванні координованої моделі залучення спеціальних знань до розслідувань гуманітарних правопорушень, де координаційні дані гуманітарної відповіді, ревізійні висновки та експертні процедури взаємодіють як взаємопов'язані ланки єдиного доказового циклу. По-друге, уточнено зміст і принципи застосування спеціальних знань із фіксацією їхнього режиму входження у процес: від тактичної інтеграції на рівні слідчої дії до стандартизованих експертиз, визнаних судом як незалежні докази.

По-третє, розроблено операційні критерії відтворюваності та процесуальної чистоти використання даних з цифрових систем обліку, журналів

подій і метаданих документів, що в комплексі з СТЕД забезпечує реконструкцію причинно-часових зв’язків і підвищує стійкість доказів до процесуальних оскаржень.

Теоретична значущість дисертації вбачається у систематизації підходів до предмета «спеціальні знання» в умовах кризової гуманітарної логістики. Сформовано понятійне поле, де «спеціальні знання» визначаються як інтердисциплінарний ресурс, застосування якого потребує чітких процесуальних каналів входження й уніфікованих форматів фіксації результатів; у межах цієї конструкції окреслено ролі та відповідальності суб’єктів, закріплено принципи взаємодії та критерії допустимості результатів для судової оцінки.

Практична значущість полягає у створенні прикладових алгоритмів планування слідчих дій із залученням фахівців (аудит, економічний аналіз, IT-форензіка), чек-листів ланцюга збереження доказів для паперових та електронних носіїв, шаблонів запитів до реєстрів гуманітарної логістики та протоколів звірки метаданих.

Методичний інструментарій включав цільовий аналіз слідчих ситуацій, експертне моделювання процесуальних сценаріїв, правовий аналіз стандартів взаємодії органів державного фінансового контролю і правоохоронних органів, а також контент-аналіз документів гуманітарних програм. Узагальнення практик та інтерпретація типових аномалій (несинхронні дати реквізитів, відмінні траєкторії вантажів у паперових і цифрових журналах, незвичні часові вікна редагувань) дозволили розробити евристики для швидкого відбору об’єктів експертизи та планування ревізій.

Результати дослідження свідчать, що системне поєднання координаційних даних гуманітарної відповіді з ревізійно-аудиторними матеріалами й експертними процедурами документів і даних підвищує виявлюваність зловживань, скорочує час на формування перевірюваних версій і збільшує імовірність стійкого судового підтвердження висновків. Відтак рекомендовано: унормувати формати ревізійних висновків і мінімальні вимоги до опису цифрових артефактів; закріпити в підзаконних актах процедури взаємодії

слідства з органами державного фінансового контролю та ІТ-провайдерами систем обліку; розробити стандарти відтворюваної техніко-криміналістичної перевірки документів, що охоплюють як паперові, так і електронні носії. З огляду на міжнародні практики управління гуманітарними потоками доцільним видається також інституціалізувати «єдине вікно» для запитів слідства до реєстрів гуманітарної логістики, включно з журналами подій, історією змін і схемами маршрутизації, що зменшить транзакційні витрати й прискорить обмін процесуально значимими даними.

Структура дисертації відтворює логіку переходу від теоретичних засад до прикладних механізмів: перший розділ подає теоретичні основи використання спеціальних знань та аналізує стан досліджень; другий розділ присвячено застосуванню спеціальних знань у межах окремих слідчих (розшукових) дій – від планування огляду й тимчасового доступу до аналізу цифрових слідів; третій розділ (прикладний) демонструє моделювання взаємодії між координаційними структурами гуманітарної відповіді, органами фінансового контролю та експертними інституціями з метою досягнення відтворюваного доказового результату. Висновкова частина узагальнює ефекти запропонованої моделі: посилення доказової спроможності, зниження ризиків процесуального нівелювання доказів, підвищення порівнянності практик між регіонами та інституціями, а також формування єдиної процедури входження спеціальних знань у процес доказування.

Ключові положення дисертації кореспондують із сучасними вимогами до управління гуманітарними потоками й антикорупційними політиками: прозорість маршрутів, уніфікація форматів даних, інтероперабельність реєстрів, захист ланцюга збереження та відтворюваність експертних процедур. У запропонованій конфігурації «спеціальні знання» функціонують не як разові консультації, а як інституціоналізований ресурс, що має чітко визначені процедури залучення, стандарти фіксації результатів і механізми судової валідації. Саме така інституалізація забезпечує стійкість доказів до

контраргументів сторони захисту, а також створює умови для зменшення системних можливостей зловживань у гуманітарному секторі.

Ключові слова: спеціальні знання, досудове розслідування, гуманітарна допомога, кримінальне провадження, ревізія, огляд, обшук, спеціаліст, експерт, доказування, судова експертиза, ланцюг збереження, координаційні дані антикорупційні запобіжники.

ABSTRACT

Kopytko V. **Use of special knowledge during the investigation of the illegal use of humanitarian aid.** Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 08 Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The analysis of domestic and foreign legal, forensic, management and IT sources showed that the problem of using special knowledge during the investigation of the illegal use of humanitarian aid is one of the priorities in modern evidentiary practice in Ukraine. Research attention is focused on the transparency of supply channels, anti-corruption safeguards, audit and revision procedures, digital traces of document flow, as well as on the procedural integration of expert opinions into evidence. In the outlined field, a shortage of unified procedures for involving knowledge has been identified, which complicates the comparability of practices and reduces the manageability of investigations; therefore, there is a need for a clear normative delineation of procedures, competencies and formats for documenting the results of professional participation. The dissertation argues and explores the concept of "special knowledge" as an interdisciplinary resource that combines managerial, economic, accounting, IT and legal competencies; two stable modes of application are shown – direct integration into the tactics of investigative (search) actions and obtaining qualified conclusions through consultations and forensic examinations, which together ensure the reproducibility and transparency of procedural decisions.

The purpose of the study is to develop theoretical provisions and scientifically based recommendations on the use of special knowledge during the investigation of criminal offenses of the illegal use of humanitarian aid, with an emphasis on the coordinated use of audit and audit tools, technical and forensic examination of documents and digital forensics. Tasks included: firstly, clarifying the concept, content and principles of involving special knowledge and their procedural roles; secondly, modeling the interaction of evidentiary subjects (investigator, prosecutor, court, expert, translator, consultant) with external specialists and state financial control bodies; thirdly, operationalization of tools for recording material and digital traces, taking into account the requirements of the preservation chain; fourthly, verification of the effectiveness of the proposed solutions based on the material of typical investigative situations where there are discrepancies between paper and electronic accounting, an atypical chronology of details, or anomalous trajectories of cargo movement.

The theoretical and methodological basis was formed by the synthesis of forensic, procedural, managerial and information technology approaches. The principles of applying special knowledge were substantiated: direct use of competencies by the investigator, prosecutor and court; incorporation of consultations and expert assessments; interaction with qualified specialists from external institutions; use of technical and technological resources to obtain special data; compliance with the procedural purity of the origin of evidence and requirements for its reproducibility.

The subject composition and forms of involvement are distinguished – from the tactical integration of knowledge into the course of investigative actions to the use of the results of extrajudicial inspections and audits, which create an information basis for the appointment of examinations and correction of the subject of evidence.

The content and technological component of the model involves a combination of three blocks. The first block – coordination – is responsible for connecting to the investigative algorithms of data exchange channels that are formed by the humanitarian response coordination headquarters, regional humanitarian centers and local networks of suppliers; their registers, markings, time stamps and routes become the basis for

identifying anomalies and forming testable hypotheses about deviations in the distribution of resources.

The second block – audit – together with the state financial control bodies, provides documentary and factual inspections, inventories and control measurements, as well as the formation of conclusions that are integrated into evidence as procedural sources of information and grounds for further procedural actions. The third block – expert – covers forensic examination of documents and digital forensics, which shift the emphasis from describing features to reconstructing the sequence of actions: determining the time layers of applying details, fixing the asynchrony of signatures, seals and dates, detecting signs of computer editing, analyzing metadata and access logs.

The empirical part of the study demonstrated that the incorporation of specialist knowledge into the planning and conduct of the site inspection and document review significantly increases the sensitivity to atypical entries, inconsistent dates and post-facto edits, and also reduces the risks of loss of evidentiary value due to more accurate procedures for marking, packaging and transferring objects. Accordingly, the participation of economists, auditors, accountants and IT specialists in the preparation and support of such actions enhances the correlation between paper and electronic registers, allows to identify gaps in the supply and payment chain, as well as to form substantiated versions for the appointment of expertise and audits.

In parallel, it was demonstrated that audit reports, properly integrated into the procedural context, serve as a primary risk detector and set the focus for subsequent expert procedures.

The scientific novelty lies, firstly, in the theoretical substantiation of a coordinated model of involving special knowledge in investigations of humanitarian offenses, where the coordination data of the humanitarian response, audit conclusions and expert procedures interact as interconnected links of a single evidentiary cycle. Secondly, the content and principles of applying special knowledge have been clarified with the fixation of their mode of entry into the process: from tactical integration at the

level of investigative action to standardized examinations recognized by the court as independent evidence.

Thirdly, operational criteria for reproducibility and procedural purity of using data from digital accounting systems, event logs and document metadata have been developed, which, in combination with STED, ensures the reconstruction of causal and temporal relationships and increases the stability of evidence to procedural challenges.

The theoretical significance of the dissertation is seen in the systematization of approaches to the subject of "special knowledge" in the context of crisis humanitarian logistics. A conceptual field has been formed, where “special knowledge” is defined as an interdisciplinary resource, the application of which requires clear procedural channels of entry and unified formats for recording results; within the framework of this construction, the roles and responsibilities of subjects are outlined, the principles of interaction and criteria for the admissibility of results for judicial assessment are fixed.

The practical significance lies in the creation of example algorithms for planning investigative actions with the involvement of specialists (audit, economic analysis, IT forensics), checklists for the chain of custody of evidence for paper and electronic media, templates for requests to humanitarian logistics registers and metadata reconciliation protocols.

The methodological toolkit included a targeted analysis of investigative situations, expert modeling of procedural scenarios, legal analysis of standards for interaction between state financial control bodies and law enforcement agencies, as well as content analysis of documents of humanitarian programs. Generalization of practices and interpretation of typical anomalies (non-synchronous dates of requisites, different trajectories of cargo in paper and digital logs, unusual time windows of editing) allowed to develop heuristics for rapid selection of objects of examination and planning of audits.

The results of the study show that the systematic combination of coordination data of the humanitarian response with audit materials and expert procedures of documents and data increases the detectability of abuses, reduces the time for the

formation of verifiable versions and increases the likelihood of stable judicial confirmation of conclusions. Therefore, it is recommended: to standardize the formats of audit conclusions and minimum requirements for the description of digital artifacts; to enshrine in the subordinate legislation the procedures for interaction of the investigation with state financial control bodies and IT providers of accounting systems; to develop standards for reproducible technical and forensic examination of documents, covering both paper and electronic media. Given international practices in managing humanitarian flows, it also seems appropriate to institutionalize a "single window" for investigative inquiries into humanitarian logistics registers, including event logs, change history, and routing diagrams, which will reduce transaction costs and accelerate the exchange of procedurally significant data.

The structure of the dissertation reproduces the logic of the transition from theoretical principles to applied mechanisms: the first section presents the theoretical foundations of the use of special knowledge and analyzes the state of research; the second section is devoted to the application of special knowledge within the framework of individual investigative (detective) actions – from survey planning and temporary access to analyzing digital traces; the third section (applied) demonstrates modeling the interaction between the coordination structures of the humanitarian response, financial control bodies and expert institutions in order to achieve a reproducible evidentiary result. The concluding part summarizes the effects of the proposed model: strengthening evidentiary capacity, reducing the risks of procedural leveling of evidence, increasing the comparability of practices between regions and institutions, as well as the formation of a single procedure for entering special knowledge into the evidentiary process.

The key provisions of the dissertation correspond to modern requirements for the management of humanitarian flows and anti-corruption policies: transparency of routes, unification of data formats, interoperability of registers, protection of the chain of custody and reproducibility of expert procedures. In the proposed configuration, “special knowledge” functions not as one-time consultations, but as an institutionalized resource with clearly defined engagement procedures, standards for recording results,

and mechanisms for judicial validation. It is this institutionalization that ensures the stability of evidence to counterarguments from the defense, and also creates conditions for reducing systemic opportunities for abuse in the humanitarian sector.

Keywords: special knowledge, pre-trial investigation, humanitarian aid, criminal proceedings, audit, inspection, search, specialist, expert, evidence, forensic examination, preservation chain, coordination data, anti-corruption fuses.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Копитько, В., & Атаманчук, В. (2024). Особливості призначення та проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги. *Криміналістика і судова експертиза*, 69, 329–336. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.31

2. Копитько В. Ю., Атаманчук В. М. (2025). Методика залучення спеціаліста до ревізій та аудиторських перевірок у кримінальному провадженні. *Науковий вісник УжНУ.* Серія: Право. Вип. 89. С. 377–384; DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.54

3. Копитько В. Ю. (2025). Значення технічної експертизи документів у виявленні фальсифікацій під час розподілу гуманітарної допомоги. *Науковий вісник УжНУ.* Серія: Право. Вип. 92. С. 281–288; DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.38

4. Копитько В. Ю. (2026). Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал.* Вип. 3. С. 325–328; DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-3/71

5. Копитько В. Ю. (2026) Сучасні проблеми використання спеціальних знань під час проведення огляду місця події за фактами незаконного використання гуманітарної допомоги. *Криміналістика і судова експертиза*, 71, 916–926. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2026.71.57

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Копитько В. Ю. Загальна характеристика проблематики надходження гуманітарної допомоги. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи :* матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп.2022 р.) /

[редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 124–126. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/831cc579-5a06-48db-ae81-918fd67c8ef4/content ;

7. Копитько В. Ю. Форми маскування злочинної діяльності під виглядом гуманітарної місії. *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України* : матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 23 липня 2025 року). Київ : Міністерство внутрішніх справ, 2025. С. 44–48. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2bd35532-f5b0-49a1-a83a-94eea15d55fb/content.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ……..…….....**17**

ВСТУП……...……..…….....**18**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ ……..…….**28**

1.1 Організаційно-правові засади гуманітарної діяльності в Україні. …….28

1.2. Поняття, зміст та принципи використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги ……..……49

1.3. Суб'єкти та форми залучення спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги.……..…63

Висновки до розділу 1……..……..……..**70**

РОЗДІЛ 2. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ ……....**73**

2.1. Залучення спеціаліста до ревізій та інших перевірок діяльності підприємств, установ, організацій під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги …….…….…..……..73

2.2. Участь спеціаліста у проведенні огляду під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги**.** ……..……..…….....87

2.3. Участь спеціаліста під час проведення обшуку під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги…….....107

Висновки до розділу 2…….……...**125**

РОЗДІЛ 3. ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ …….....**129**

3.1. Особливості призначення і проведення технічної експертизи документів та експертизи почерку і підписів ……...…129

3.2. Особливості призначення і проведення товарознавчої експертизи…..…....157
3.3. Особливості призначення і проведення комп'ютерно-технічної експертизи ……...…… 168
Висновки до розділу 3…….....**182**
ВИСНОВКИ…….....**185**
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. **193**
ДОДАТКИ ……..……**211**

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВАКС – Вищий антикорупційний суд

ДАСУ – Державна аудиторська служба України

ДБР – Державне бюро розслідувань

ДНДЕКЦ – Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСІТС – Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система

ІТ – інформаційні технології

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МОЗ – Міністерство охорони здоров’я

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НДЕКЦ – Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

НПУ – Національна поліція України

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

СОГ – слідчо-оперативна група

ТЕД – технічна експертиза документів

ЦК – Цивільний кодекс

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасні умови функціонування української держави, пов’язані із збройною агресією та запровадженням воєнного стану, зумовили значне зростання обсягів гуманітарної допомоги, яка стала важливим інструментом забезпечення населення, військовослужбовців, медичних установ та внутрішньо переміщених осіб необхідними ресурсами. Водночас спрощення процедур ввезення та розподілу гуманітарної допомоги, недостатній контроль за її розподілом та переміщенням, а також використанням створили сприятливі умови для вчинення кримінальних правопорушень, пов’язаних із її незаконним використанням. Такі діяння характеризуються високим рівнем латентності, використанням підроблених документів та підписів, фіктивних благодійних організацій, незаконним продажем гуманітарних товарів та приховуванням фінансових операцій, що істотно ускладнює процес їх виявлення та доказування.

За таких умов традиційні методи досудового розслідування не завжди забезпечують ефективне встановлення всіх обставин кримінального правопорушення, що обумовлює необхідність активного використання спеціальних знань у кримінальному провадженні на всіх стадіях розслідування. Залучення спеціалістів та проведення судових експертиз у галузях економіки, бухгалтерського обліку, товарознавства, документознавства, інформаційних технологій і криміналістики дозволяє встановлювати механізми незаконного використання гуманітарної допомоги, аналізувати фінансову документацію, виявляти підроблення документів та визначати розмір завданої шкоди. Водночас недостатня розробленість криміналістичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень обумовлює актуальність проведення комплексного наукового дослідження у зазначеній сфері.

Теоретико-прикладною основою дослідження слугували фундаментальні праці відомих учених, а саме: У теоретико-прикладовому підґрунті дослідження враховано праці В. П. Бахіна, В. В. Дарагана, Ю. С. Доліновського, Н. Г. Дроздова, А. В. Іщенка, Н. В. Копчі, В. В. Коряка, Є. А. Карпенко, Н. І. Клименко, О. О. Критенка, І. С. Копайгори, Є. Д. Лук'янчикова, А. М. Меденцева, С. В. Нагачевського, А. О. Олефіра, В. В. Пясковського, Б. В. Романюка, Е. Б. Сімакової-Єфремян, А. Ю. Спусканюк, О. В. Таран, М. С. Цуцкірідзе, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, В. В. Юсупова, та ін. Водночас, у дослідженнях цих науковців залишились невисвітленими питання методологічних основ використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги.

Викладене засвідчує актуальність теми дослідження, обумовлює її теоретичну та практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затвердженої Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджених Законом України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2025-2029 роки, затверджених наказом МВС України від 21 травня 2024 року № 326, й Пріоритетним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021-2024 роки, (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23), 2025-2029 роки (рішення Вченої ради від 30 грудня 2024 р., протокол № 25). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2022 року (протокол № 14), внесено до переліку тем дисертаційних досліджень з юридичних наук,

розглянутих і схвалених координаційними бюро відділень Національної академії правових наук України (реєстр. № 1129, 2022 рік).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розроблення теоретичних положень та науково обґрунтованих рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень незаконного використання гуманітарної допомоги.

Поставлена мета зумовила необхідність реалізації таких *завдань:*

- проаналізувати організаційно-правові засади гуманітарної діяльності в Україні та стан наукової розробленості проблем застосування спеціальних знань під час розслідування її незаконного обігу;

- з’ясувати поняття, зміст, завдання і принципи використання спеціальних знань у цій категорії кримінальних проваджень;

- визначити коло суб’єктів і форми залучення спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги;

- дослідити особливості використання спеціальних знань під час призначення ревізій, аудиторських перевірок та інших форм документального контролю;

- охарактеризувати участь спеціаліста під час проведення огляду у кримінальних провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги;

- встановити особливості участі спеціаліста під час проведення обшуку та інших слідчих (розшукових) дій у цій категорії проваджень;

- з’ясувати особливості призначення та проведення технічної експертизи документів, почеркознавчої експертизи та експертизи підписів;

- визначити особливості призначення та проведення товарознавчої експертизи у кримінальних провадженнях про незаконне використання гуманітарної допомоги;

- дослідити особливості призначення та проведення комп’ютерно-технічної експертизи під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають у процесі застосування спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги, а також експертна, слідча та судова практика, пов'язані з цим процесом.

Предмет дослідження – використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги.

Методи дослідження обрано з огляду на специфіку об'єкта, предмета, мети й завдань дослідження. *Діалектичний метод* використано для з'ясування сутності використання спеціальних знань у кримінальному провадженні та виявлення зв'язку між процесуальною формою, доказуванням і спеціальною компетентністю. *Формально-догматичний* метод застосовано під час аналізу положень кримінального, кримінального процесуального та іншого законодавства, що регулює гуманітарну допомогу, судову експертизу, ревізії та інші форми документального контролю. *Формально-логічний* метод дав змогу уточнити понятійний апарат дослідження, узгодити категорії «спеціальні знання», «форми використання спеціальних знань», «суб'єкти використання спеціальних знань», а також сформулювати авторські визначення і висновки.

Системно-структурний метод використано для побудови внутрішньої структури розділів, визначення місця окремих форм залучення спеціальних знань у механізмі доказування та встановлення зв'язків між ревізійно-аудиторним, слідчим і експертним блоками. *Порівняльно-правовий* метод застосовано при зіставленні міжнародних, національних та відомчих підходів до регулювання гуманітарної допомоги і процедур використання спеціальних знань. *Криміналістичний* метод і метод *моделювання* використано для аналізу типових слідчих ситуацій, пов'язаних із дослідженням документів, товарів, облікових даних і цифрових слідів. *Соціологічний* метод застосовано під час анкетування слідчих та судових експертів для виявлення проблем практичного використання спеціальних знань. *Статистичний* метод використано при узагальненні кримінальних проваджень, результатів опитування, а також офіційних статистичних даних щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних

із незаконним використанням гуманітарної допомоги. Метод *узагальнення* дав змогу сформулювати підсумкові висновки та практичні рекомендації.

Емпіричну базу дослідження охоплює результати вивчення та узагальнення 67 кримінальних проваджень щодо незаконного використання гуманітарної допомоги за період 2024-2025 роках; дані анкетного опитування 124 фахівців, залучених до кримінального провадження про незаконного використання гуманітарної допомоги, зокрема: 73 слідчих, 51 судових експертів, за експертними спеціальностями: товарознавчі дослідження, дослідження реквізитів документів, почеркознавчі та комп'ютерно-технічні дослідження. Опитування проведено у 2024-2025 роках в анонімному форматі із застосуванням Google Forms.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в роботі, з огляду на існуючі основні положення теорії криміналістики, кримінального процесу, судової експертології та узагальнення практики розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги, розроблено наукові засади та практичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у цій сфері. У роботі сформульовано й обґрунтовано низку положень і висновків теоретичного та практичного спрямування, а саме:

вперше:

- сформульовано авторське визначення використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги як процесуально й організаційно впорядкованого залучення неправових професійних знань, умінь і навичок для виявлення, фіксації, дослідження, перевірки та інтерпретації відомостей про рух гуманітарних ресурсів, документи їх супроводу, облікові операції та цифрові сліди;

- запропоновано ключові індикатори застосування комплексного підходу до використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги, у межах якого поєднано ревізійно-аудиторний, слідчий, експертний і цифровий напрями одержання та перевірки

доказової інформації. Ревізійно-аудиторний напрям забезпечує аналіз фінансової документації та руху гуманітарних ресурсів, слідчий – процесуальне закріплення доказів шляхом проведення обшуків, оглядів і вилучення документів та носіїв інформації. Експертний напрям спрямований на дослідження документів, товарів і цифрових даних із метою встановлення ознак підробки, вартості майна та механізму вчинення правопорушення. Цифровий напрям дозволяє аналізувати електронні системи обліку, фінансові операції та цифрові сліди, що забезпечує виявлення прихованих схем незаконного використання гуманітарної допомоги;

- визначено та науково обґрунтовано систему завдань використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги, які класифіковано на: 1) загальні – спрямовані на забезпечення повного, всебічного й об'єктивного встановлення обставин кримінального правопорушення; 2) спеціальні – пов'язані з виявленням механізмів незаконного обігу гуманітарної допомоги, встановленням способів підроблення документів, аналізом фінансово-облікової документації та визначенням розміру завданої шкоди; 3) оперативні (ситуативні) – що реалізуються залежно від етапу досудового розслідування, особливостей слідчої ситуації та потреб доказування у конкретному кримінальному провадженні;

удосконалено:

- підходи до визначення суб'єктів і форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо незаконного використання гуманітарної допомоги. Виокремлено типові форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії під час огляду, обшуку, вилучення документації та аналізу електронних носіїв даних. Окреслено особливості призначення та проведення технічної експертизи документів, почеркознавчих, товарознавчих, судово-економічних і комп'ютерно-технічних експертиз;

- наукові положення про участь спеціаліста під час огляду, обшуку, вилучення документів, роботи з електронними носіями та проведення інших слідчих (розшукових) дій полягають у тому, що залучення спеціаліста сприяє

ефективному виявленню, фіксації та вилученню як матеріальних, так і цифрових слідів, пов’язаних із кримінальним правопорушенням. З’ясовано, що в межах кримінальних проваджень, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, спеціаліст виконує не лише технічні завдання, а й аналітичну функцію, допомагаючи слідчому оцінювати значення вилучених об’єктів, визначати оптимальні способи їх документування і безпечного вилучення. Він допомагає слідчому правильно використовувати спеціалізовані технічні засоби, інтерпретувати отримані дані та забезпечувати процесуальну допустимість зібраних доказів. Така участь є особливо важливою під час роботи з електронними документами, цифровими носіями, бухгалтерськими системами та логістичними платформами, що використовувалися для обліку або розподілу гуманітарних ресурсів;

- рекомендації щодо залучення спеціаліста до ревізій, аудиторських перевірок, інвентаризацій та інших форм документального контролю ґрунтуються на необхідності комплексного дослідження фінансової, бухгалтерської та супровідної документації, пов’язаної з обігом гуманітарної допомоги. Встановлено, що спеціаліст відіграє ключову роль у виявленні невідповідностей між реальним переміщенням гуманітарних вантажів та даними звітності, а також у розпізнаванні ознак підробки документів, приховування нестач чи незаконного відчуження майна. Використання спеціальних знань під час ревізій та перевірок сприяє своєчасному виявленню порушень у системі обліку, розподілу та використання гуманітарних ресурсів;

- підходи до фіксації результатів слідчих (розшукових) дій та збереження доказової інформації у паперовому й електронному вигляді передбачають дотримання процесуальних вимог щодо повноти, достовірності та незмінності доказів. Під час роботи з документами та цифровими носіями важливим є правильне вилучення, копіювання і збереження інформації, що гарантує збереження її первісного змісту. Для цього застосовуються спеціалізовані технічні засоби, методи цифрового клонування носіїв, фото- та відеозйомка, а також ретельне документування всіх етапів проведення слідчих дій. Такий підхід

дозволяє забезпечити можливість подальшої перевірки отриманих даних та їх використання як доказів у судовому процесі;

дістало подальший розвиток:

- теоретико-методологічні засади використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги, що ґрунтуються на комплексному аналізі організаційно-правових засад гуманітарної діяльності в Україні та сучасного стану наукової розробленості цієї проблеми. Поглиблено концептуальні уявлення про криміналістичні межі застосування спеціальних знань у співвідношенні з юридичною компетенцією слідчого, прокурора і суду, що дозволило чітко розмежувати легальний сектор надання гуманітарної допомоги та криміналістично значущі ознаки її протиправного привласнення чи продажу;

- рекомендацій щодо призначення й проведення технічної експертизи документів, почеркознавчої, товарознавчої та комп’ютерно-технічної експертиз у кримінальних провадженнях про незаконне використання гуманітарної допомоги. Визначено, що технічна експертиза документів і почеркознавчі дослідження дозволяють встановлювати факти підроблення документів, внесення змін до їх змісту та осіб, які виконували підписи чи рукописні записи. Товарознавча експертиза спрямована на визначення вартості, стану, якості та походження гуманітарних товарів, тоді як комп’ютерно-технічна експертиза забезпечує аналіз та відновлення цифрової інформації, електронних документів, log-файлів та інших цифрових слідів, пов’язаних із незаконним обігом або використанням гуманітарної допомоги;

- положення щодо використання спеціальних знань у розслідуванні правопорушень, пов’язаних із багатоланковим рухом майна, документальним маскуванням порушень та цифровим супроводом обігу гуманітарної допомоги, передбачають комплексне використання ревізійних, товарознавчих, почеркознавчих і комп'ютерно-технічних досліджень для виявлення фактів підробки документів, приховування незаконних операцій та маніпуляцій із цифровими даними щодо руху гуманітарних ресурсів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й може бути використано у:

практичній діяльності – під час проведення судових експертиз, експертних досліджень та залучення експертів і спеціалістів у слідчих (розшукових) діях, організації та проведенні криміналістичних заходів із розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного використання гуманітарної допомоги (акт впровадження ДНДЕКЦ МВС України від 23.01.2026);

освітньому процесі – у системі професійної підготовки та підвищення кваліфікації слідчих, експертів, спеціалістів-криміналістів, а також під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Участь спеціаліста під час проведення процесуальних дій», та підготовки навчально-методичних посібників, підручників і лекційних курсів (акт впровадження НАВС № 59-ОП від 18.03.2026) та у освітньому процесі, навчально-методичних та довідкових матеріалах для студентів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Судова експертологія», «Кримінальне процесуальне право», «Теорія та практика кримінального судочинства» (акт впровадження ХУУП №01638/25 від 31.12.2025);

науковій діяльності – під час підготовки монографій, підручників і навчальних посібників, розроблення методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, а також при обґрунтуванні пропозицій да чинних проектів нормативно- правових актів, підготовка яких передбачає здійснення наукових досліджень (акт впровадження НАВС № 60-нд від 18.03.2026) та виконання тем науково-дослідних робіт Київського науково-дослідного інституту судових експертиз за напрямами економічних і товарознавчих досліджень (акт впровадження КНДІСЕ від 22.04.2026).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. У наукових статтях «Методика залучення спеціаліста до ревізій та аудиторських перевірок у кримінальному провадженні» та «Особливості призначення та проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги» опублікованих у співавторстві, частка дисертантки становить 80%. Ідеї та розробки, що належать співавтору, у дисертації не використовувались.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях та круглих столах, а саме: «Загальна характеристика проблематики надходження гуманітарної допомоги» (м. Київ, 25 листопада 2022 р.); «Форми маскування злочинної діяльності під виглядом гуманітарної місії» (м. Київ, 23 липня 2025 р.).

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації обумовлена метою, завданнями дослідження та складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (151 найменування та складає 18 сторінок) та чотирьох додатків на 17 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 227 сторінок, із них основний текст дисертації – 171 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ.

1.1. Організаційно-правові засади гуманітарної діяльності в Україні

Катастрофи поділяються на два загальні типи: стихійні природні лиха, такі як повені, урагани, землетруси, і катастрофи, спричинені людьми, які включають пожежі, вибухи та збройні конфлікти. У кожному з цих випадків виникають ситуації, в яких порушується звична впорядкованість процесів, а доступна інформація виявляється фрагментарною або суперечливою впродовж перших годин чи навіть днів після події, що особливо проявляється у воєнний період.

Надання допомоги постраждалим у таких умовах не зводиться до її фізичної доставки. Паралельно відбувається координація дій між різними суб'єктами, які працюють з різними обсягами даних і в різному темпі. Обмін інформацією між гуманітарними організаціями, донорами та отримувачами допомоги формує основу розподілу ресурсів, а проблеми доступності або достовірності даних безпосередньо впливають на характер прийнятих рішень.

Базове нормативне визначення гуманітарної допомоги закріплено в Законі України «Про гуманітарну допомогу», який визначає її цільове призначення, отримувачів, набувачів і загальні умови переміщення та використання [80].

ALNAP, британська неприбуткова організація, розглядає гуманітарну діяльність через набір функцій, що виконуються у відповідному середовищі. Йдеться про координацію, оцінку потреб, розподіл ресурсів, моніторинг і оцінку результатів, які взаємопов'язані між собою і не існують ізольовано. У межах цього підходу управління гуманітарними програмами охоплює:

1. Управління логістикою та ланцюгом поставок, що передбачає планування, організацію та контроль руху товарів і пов'язаної інформації від моменту надходження до передачі кінцевому отримувачу.

2. Управління людськими ресурсами, пов’язане з організацією роботи персоналу в умовах підвищеного навантаження, обмеженого часу і необхідності швидкого реагування.

3. Фінансування, яке включає залучення ресурсів, їх облік, розподіл і контроль використання.

4. Реалізацію програм, що охоплює планування, коригування та виконання заходів з надання допомоги.

У межах Програми трансформації Міжвідомчий постійний комітет запропонував алгоритм «Цикл гуманітарної програми», який включає оцінку потреб, планування реагування, мобілізацію ресурсів, впровадження, моніторинг і подальший перегляд результатів [148, с. 37].

Функціонування цього циклу пов’язується з готовністю до надзвичайних ситуацій, рівнем координації з державними органами та іншими учасниками, а також із якістю інформаційного обміну, який супроводжує всі етапи.

Моніторинг у цьому контексті не обмежується фіксацією показників. Збір і аналіз даних відбувається паралельно з реалізацією програм і використовується для коригування дій, оцінки відповідності запланованим цілям, зіставлення витрат і результатів, а також формування звітності для зацікавлених сторін.

Зміни у гуманітарній сфері відбуваються постійно, що пов’язано з ускладненням кризових ситуацій і розширенням кола учасників. Підходи до організації допомоги переглядаються, алгоритми уточнюються, а інструменти управління адаптуються до нових умов. Гуманітарна Хартія та мінімальні стандарти Проєкту «Сфера» орієнтують гуманітарну діяльність на потреби постраждалого населення, прозорість допомоги й підзвітність суб’єктів, які беруть участь у її наданні [90].

У цьому середовищі фіксується окремий блок проблем, пов’язаний із використанням гуманітарних ресурсів не за призначенням. Перевірка таких випадків охоплює аналіз витрат, проведення аудиторських заходів, зіставлення задекларованих і фактичних показників, а також дослідження руху ресурсів на різних етапах їх розподілу.

Система міжнародної гуманітарної координації сформувалася як багаторівнева модель, у межах якої окремі органи і посадові позиції розподіляють між собою питання політичного узгодження, оперативного реагування, фінансування та інформаційного супроводу. До цієї системи належить Міжвідомчий постійний комітет (МПК), який об'єднує структури системи ООН і п'ятнадцять основних гуманітарних партнерів поза її межами, а також посада Координатора надзвичайної допомоги (КНС), що поєднує представницькі й координаційні повноваження на найвищому рівні гуманітарного управління ООН [140 с. 65].

У межах цієї конструкції МПК виконує не лише функцію узгодження дій, а й слугує майданчиком, де виробляються політичні підходи до гуманітарного реагування, визначаються напрями спільних рішень і підтримується міжінституційний зв'язок між оперативними структурами. До його складу входять організації системи ООН і постійно запрошені учасники, серед яких МКЧХ, МФЧХ, Міжнародна рада волонтерських агенцій, InterAction, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Група Світового банку та Спеціальний доповідач з прав людини внутрішньо переміщених осіб. Кластерна модель гуманітарної координації передбачає розподіл відповідальності між секторами реагування, узгодження потреб, потоків допомоги й інформаційного обміну між організаціями [144, с. 256-261].

КНС діє в іншій площині. Через цю посаду проходить координація гуманітарних заходів, організація і відстеження фінансування, адвокаційна підтримка, формування політики та поширення інформації, потрібної для роботи команд у кризових умовах. Робота цієї ланки зосереджується між Нью-Йорком і Женевою, тобто між центрами, де поєднуються політичне представництво, управлінські рішення і міжнародна комунікація.

Подальше оформлення гуманітарної системи відбувалося через інституційне розширення вже наявних механізмів. Створений Генеральним секретарем Департамент з гуманітарних питань згодом був перетворений на

Офіс з координації гуманітарних питань, який перебрав ширші повноваження у сфері реагування на кризи та супроводу гуманітарного фінансування [140 с. 73].

Інституційний розвиток не зупинився на формуванні цих органів. У 2011 році було розпочато реформу під назвою «Програма Трансформації», в межах якої визначалися стандарти колективного реагування на гуманітарні ситуації. Наступний етап припав на 2012 рік, коли були затверджені «Протоколи Програми Трансформації», що замінили попередні підходи реагування і дістали назву «Гуманітарна загальносистемна надзвичайна активація». Через ці документи оформлювався набір заходів, пов'язаних із посиленням гуманітарної реакції та мобілізацією ресурсів для роботи в критичних умовах [137 с. 4-5].

Далі система зміщувалася у бік моделей, придатних не лише для раптових криз, а й для тривалих ситуацій із високим навантаженням на координаційні механізми. У 2018 році були схвалені протоколи «Активація в масштабах усієї гуманітарної системи надзвичайних ситуацій» (Scale-Up), розраховані на швидке реагування в умовах різкого погіршення ситуації. Ще раніше, у 2016 році, Всесвітній гуманітарний саміт у Стамбулі об'єднав держави, неурядові організації та інших учасників гуманітарної сфери, після чого посилився інтерес до моделей координації, що поєднують міжнародний і локальний рівні. У різних країнах ці моделі набувають різних форм: у США координація будується з помітним акцентом на громаду та місцеве самоврядування, тоді як у Лондоні чітко розподіляються функції між поліцією, лікарнями, пожежними службами та іншими інституціями [143 с. 1-10].

Проблема взаємодії між центральним і місцевим рівнями в цій частині виходить за межі організаційного опису. Саме тут виникають затримки, дублювання рішень, втрати інформації і розриви в розподілі відповідальності, які в кризових обставинах переходять у площину практичних ризиків, у тому числі пов'язаних із рухом гуманітарної допомоги. Через це оцінка спроможності місцевих органів влади до швидкого реагування має розглядатися не окремо від загальної системи, а як одна з її вразливих ділянок.

Децентралізація у кризовому управлінні пов’язана не лише з передачею повноважень на місця, а й з перерозподілом ресурсів, без яких локальне реагування залишається формальним. За такої організації рішень частина контрольних функцій також зміщується ближче до рівня безпосереднього використання гуманітарних ресурсів, де легше простежити їх рух, співвіднести задекларовані потреби з фактичним розподілом і виявити відхилення, які губляться в надто централізованій моделі.

У цій самій площині перебуває і участь громадянського суспільства. Громадські організації включаються в гуманітарні процеси не як зовнішній додаток до державного механізму, а як середовище, що часто має ближчий доступ до місцевої інформації, швидший контакт зі спільнотою і меншу процедурну інерцію. Саме тому на локальному рівні через них проходить не лише залучення волонтерів, товарів першої необхідності чи експертної допомоги, а й частина відомостей про реальний стан розподілу ресурсів, що в ситуаціях можливого зловживання виходить за межі суто організаційного значення.

Відкритість інформації в таких умовах не зводиться до загальної вимоги прозорості. Йдеться про публічну підзвітність владних структур, за якої обмін даними між органами влади, гуманітарними організаціями та громадськістю формує окремий рівень контролю. Доступ до відомостей про використання гуманітарних ресурсів, можливість суспільного спостереження за цими процесами і подання зауважень чи пропозицій входять до тієї моделі кризового управління, де відповідальність не замикається всередині адміністративної системи [147, с. 45-71].

Кризові ситуації не вичерпуються матеріальними втратами. Поряд із фізичним виміром тут завжди присутні психологічні та соціальні наслідки, через що гуманітарна діяльність охоплює не лише постачання речей чи послуг, а й відновлення соціальних зв’язків, локального лідерства і підтримки спільнот. У розслідуванні порушень, пов’язаних із використанням гуманітарної допомоги, така обставина змінює сам кут зору: предметом уваги стає не тільки факт

неправомірного використання ресурсу, а й наслідки цього для середовища, яке мало отримати підтримку.

Нормативна основа гуманітарної діяльності формується насамперед міжнародними актами, що регулюють поводження в умовах війни. Женевські конвенції та додаткові протоколи визначають ті межі, в яких допускається надання допомоги цивільному населенню і пораненим, а держави, що взяли на себе відповідні зобов'язання, повинні не перешкоджати такій допомозі [139, с.3-45]. У цьому випадку правове регулювання охоплює не лише загальні стандарти поводження під час конфлікту, а й захист тих осіб, які не беруть участі у бойових діях, включно з працівниками гуманітарних організацій.

Гуманітарна діяльність повинна дотримуватися міжнародних нормативно-правових актів, зокрема Женевських конвенцій. Женевські конвенції складаються з чотирьох договорів та трьох додаткових протоколів, які визначають стандарти міжнародного права, які регулюють гуманітарне поводження під час війни. Вони надають законодавчу основу для надання допомоги цивільному населенню та пораненим військовим під час конфліктів. Держави, які ратифікували ці конвенції, зобов'язані дозволити надання гуманітарної допомоги [138]. За допомогою цих конвенцій і протоколів створюються правові механізми для захисту осіб, які не беруть участі у бойових діях, таких як цивільні особи та працівники гуманітарних організацій.

Ширший контекст задає міжнародне гуманітарне право, яке працює як система обмежень щодо наслідків збройного конфлікту і водночас як система захисту тих, хто від нього потерпає. Чотири Женевські конвенції, три додаткові протоколи і дві Гаазькі конвенції формують джерельну основу цього регулювання, де правила надання гуманітарної допомоги поєднуються з правилами захисту осіб під час конфліктів [26].

Окрему політичну площину формує Європейський консенсус щодо гуманітарної допомоги. Через нього гуманітарне реагування Європейського Союзу отримує спільні цілі, принципи і підходи, що стосуються як самої допомоги, так і її зв'язку з довгостроковими напрямами розвитку. Така побудова

виходить за межі реагування на разову кризу, оскільки охоплює також захист у гуманітарних ситуаціях, допомогу після техногенних і стихійних подій та узгодження короткострокових інтервенцій із ширшими політиками співробітництва і відновлення.

Українське регулювання гуманітарної допомоги спирається не лише на міжнародні акти, а й на внутрішнє законодавство, в якому базове місце посідає Закон України «Про гуманітарну допомогу» [80]. Через нього визначається саме поняття гуманітарної допомоги, форми її надання та коло випадків, у яких така допомога допускається. Йдеться про безоплатне надання ресурсів соціально незахищеним і матеріально незабезпеченим особам, а також про реагування на надзвичайні ситуації, екологічні та техногенні катастрофи, збройну агресію і збройний конфлікт. У цьому ж нормативному полі закріплюється зв’язок гуманітарної допомоги з потребами оборони держави та підтримкою населення в умовах війни.

Законодавчі зміни, ухвалені вже після початку широкомасштабної агресії, стосувалися не загальних декларацій, а процедур, від яких залежав фактичний рух вантажів. На другому тижні війни Кабінет Міністрів отримав можливість оперативно визначати категорії товарів, що входять до гуманітарної допомоги, а постанова від 4 квітня 2022 року № 396 передбачила подання декларації митним органам як у паперовій, так і в електронній формі [25].

Таке коригування процедур прямо позначилося на швидкості ввезення допомоги. Скорочення бюрократичних етапів, спрощення декларування і перехід до електронної форми документів зменшили кількість затримок на митниці та зробили рух гуманітарних вантажів менш конфліктним у ситуації, коли критичним був не формальний порядок сам по собі, а можливість якнайшвидше доправити ресурс у точку потреби.

Окремо постає питання координації всередині самої системи розподілу. У великомасштабній кризі вона не зводиться до адміністративного підпорядкування, бо значна частина дій відбувається за участю волонтерських мереж, тимчасових ініціатив і локальних груп. У цьому контексті показовим є

підхід Л. Гуліка, який розрізняв прив'язування працівників до керівників і домінування ідеї. Для масового волонтерського руху в умовах війни другий варіант виявляється придатнішим, оскільки утримує систему не на жорсткому вертикальному підпорядкуванні, а на спільному розумінні того, що саме слід робити і в якій послідовності [139, с. 7-20].

У такому середовищі координація тісно пов'язується зі стандартизацією. Не йдеться про абстрактні вимоги до «правильного» надання допомоги; предметом регулювання стають самі процеси, через які проходять гуманітарні ресурси. Серед трьох основних типів стандартизації – процесів, результатів і навичок – саме стандартизація процесів виявляється найбільш придатною для гуманітарної сфери, оскільки вона задає порядок дій, точки контролю і межі допустимих відхилень на етапах постачання, обліку та розподілу [145, с. 2-12].

Сфера гуманітарної допомоги виробила цілий масив стандартів – від загальних до таких, що стосуються окремих видів кризового реагування. До найбільш відомих належить «Кодекс поведінки для Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та неурядових організацій у наданні допомоги при катастрофах» [136]. Через цей документ фіксуються засади гуманітарної поведінки, на яких тримається реагування в катастрофічних ситуаціях: незалежність, неупередженість, орієнтація на потребу, належний доступ до постраждалих, своєчасність надходження товарів та координованість інформації.

Десять принципів, викладених у цьому кодексі, формують не просто етичний орієнтир, а практичний спосіб впорядкування гуманітарної діяльності. Надання допомоги на основі потреб, без політичних або приватних інтересів, вимога незалежності організацій, акцент на швидкому доступі і на поєднанні допомоги з належним інформуванням створюють той порядок, у якому якість гуманітарної реакції пов'язується з гідністю і безпекою отримувачів, а не лише з фактом передачі ресурсів.

Поруч із цим функціонує проєкт «Сфера», що зводить гуманітарне реагування до системи мінімальних стандартів у базових секторах допомоги [90].

У цій моделі акцент переноситься з окремої дії на вимоги до її якості та результативності, а підзвітність вбудовується в саму конструкцію гуманітарної діяльності, де мінімальний стандарт означає не бажаний орієнтир, а нижню межу допустимого рівня реагування.

Критерії ОЕСР/КСР [135] задають набір орієнтирів, через які оцінюють гуманітарну допомогу не лише за фактом її надання, а й за результатом, масштабом охоплення, відповідністю потребам, внутрішньою узгодженістю, дієвістю та наслідками для середовища, в якому вона розподіляється. За такого підходу оцінювання виходить за межі формальної фіксації переданих ресурсів і переводиться у площину перевірки того, як саме організовано допомогу, чи збігається заявлена мета з реальним ефектом і де виникають розриви між наміром, маршрутом постачання та фактичним використанням.

Із початком широкомасштабної російської військової агресії в Україні гуманітарна сфера різко вийшла за межі інституційно підготовленого реагування, оскільки до неї масово долучилися громадяни, волонтерські групи, локальні ініціативи та неформальні мережі, які закривали нагальні потреби населення. Водночас така мобілізація розгорталася без належного планування, без усталеної політики у сфері гуманітарної допомоги і без попередньо вибудуваного порядку координації, через що значна частина учасників змушена була самостійно входити в логістику, митне оформлення, пошук маршрутів, складування та передачу вантажів. Великий обсяг допомоги, як і різке збільшення кількості осіб, готових її надавати, перевантажив громадське середовище, яке не мало для цього ані уніфікованих процедур, ані достатнього досвіду.

За таких обставин дії часто будувалися не через відпрацьовані організаційні механізми, а через особисті контакти, ситуативні домовленості та наявні приватні ресурси. Відсутність чітких інструкцій, нестача політичних і адміністративних орієнтирів, а також повільне включення великих гуманітарних організацій посилили розпорошення зусиль. На практиці це дало не лише децентралізацію, а й розрив між потоками допомоги, обліком, інформаційним

супроводом та фактичним контролем за переміщенням ресурсів. Для розслідування можливого незаконного використання гуманітарної допомоги така ситуація створює окрему складність, оскільки надлишок повідомлень, фрагментарність даних і слабка координація між учасниками ускладнюють перевірку походження вантажу, його маршруту, кола відповідальних осіб та моменту, на якому могла виникнути підміна, втрата або неправомірне відчуження [142].

Кризове розширення гуманітарних ланцюгів водночас породило нові зв'язки між учасниками допомоги, але значна частина цих зв'язків не перейшла у сталий механізм моніторингу, фіксації дій і зворотного зв'язку. Ініціативи, пов'язані з використанням інформаційних технологій для впорядкування гуманітарних процесів, з'являлися досить активно, однак державна політика не зібрала їх у спільний інструментальний контур, а схилилася до моделі ексклюзивних партнерств із приватним сектором. Через це окремі учасники отримували доступ до потрібних рішень, тоді як інші продовжували діяти у відокремлених системах обліку, комунікації та звітності.

Наслідком стала не просто технічна незручність, а структурна роз'єднаність гуманітарної сфери. Єдиного набору інструментів, відкритого для всіх, хто був залучений до збору, перевезення, прийняття чи розподілу допомоги, не сформувалося, тому інформація накопичувалася у різних середовищах, фіксувалася нерівномірно і часто не зводилася в цілісну картину. Для розслідування можливого незаконного використання гуманітарної допомоги така фрагментація прямо ускладнює встановлення фактів, бо джерела даних виявляються розпорошеними, а перевірка послідовності дій потребує зіставлення багатьох неузгоджених масивів.

Український гуманітарний фонд, створений у 2019 році, акумулює та розподіляє фінансові ресурси для гуманітарної допомоги через єдиний нецільовий фонд під управлінням ООН на місці. Такий порядок дає змогу швидко спрямовувати кошти широкому колу партнерських організацій, які працюють безпосередньо на місцях, а також підтримувати гуманітарний доступ

на непідконтрольних уряду територіях і поєднувати гуманітарні заходи з розвитковими підходами на підконтрольних уряду територіях [151].

Фінансове розширення гуманітарного реагування підтримував і координатор з гуманітарних питань, який виділив значний пакет ресурсів для посилення допомоги та кластерної системи. Проте початкове уповільнення міжнародного реагування в Україні змістило практичний центр дій у бік місцевого громадянського суспільства, яке взяло на себе значну частину роботи ще до повного відновлення активності міжнародних організацій. Навіть після повернення цих структур окремі території продовжували демонструвати прогалини у покритті, а така нерівномірність реагування потребує окремої уваги і в контексті подальшої перевірки гуманітарних потоків.

Участь української влади у прийнятті та розподілі гуманітарної допомоги охоплює державні органи, які передають іноземну допомогу установам та організаціям різного профілю, зокрема службам соціального захисту, неурядовим і релігійним організаціям, а також обласним військовим адміністраціям. Далі розподіл переходить на місцевий рівень, де допомога надходить через соціальних працівників або волонтерів. Єдиної моделі постачання тут не простежується, оскільки порядок руху допомоги, інтенсивність контролю та спосіб локальної організації відрізняються залежно від області, а разом із цим змінюються і можливості для відстеження шляху гуманітарного ресурсу від моменту його отримання до кінцевого набувача.

Створення у 2022 році Координаційного штабу з гуманітарних та соціальних питань фіксує спробу уряду зібрати в одному центрі управлінські рішення, пов’язані зі зростанням гуманітарних потреб, швидким перерозподілом ресурсів і взаємодією між центральним та місцевим рівнями [78]. Через цей орган проходить координація реагування на гуманітарні ситуації, а відомості про можливе незаконне використання гуманітарної допомоги можуть надходити до нього як до вузла, де зводяться сигнали, потреби, маршрути постачання і рішення щодо подальших дій.

Координація та розподіл гуманітарної допомоги в Україні охоплюють не лише міжнародний сегмент, пов’язаний з іноземними донорами, а й внутрішні ресурси, які перерозподіляються між регіонами, громадами та установами. У цій системі уряд взаємодіє з іноземними державами, міжнародними організаціями, великим бізнесом, місцевими органами влади, релігійними структурами та неприбутковими організаціями, причому ефективність такого розподілу залежить не від формального переліку учасників, а від того, наскільки чітко фіксуються потреби, канали передачі, обсяг отриманої допомоги і подальший рух ресурсів на місцях.

Для доставки гуманітарної допомоги та супроводу гуманітарних операцій держава запустила централізовану вебсторінку help.gov.ua і почала активно використовувати цифрові канали комунікації. Окреме місце в цій системі посів додаток «ДІЯ», через який здійснювалося отримання грошової допомоги, зокрема для внутрішньо переміщених осіб [10]. За наявності розслідування ці цифрові інструменти становлять не лише засіб адміністрування, а й можливе джерело відомостей про подання заявок, рух запитів, підтвердження отримання та часову послідовність окремих дій.

Робота Координаційного штабу доповнювалася діяльністю гуманітарних центрів при обласних військових адміністраціях, через які в межах області організовувалися збір, розподіл, логістика, супровід внутрішньо переміщених осіб і частина рішень, пов’язаних із захистом населення. Саме на цьому рівні зосереджується великий масив даних про надходження вантажів, їх перерозподіл, адресатів і фактичне покриття потреб, а тому інформація, що проходить через такі центри, може становити окремий доказовий пласт у провадженнях про можливе незаконне використання гуманітарної допомоги.

Питання контролю в цій сфері не зводиться до загального констатування можливості реагування з боку держави чи міжнародних структур, оскільки перевірка тут потребує конкретної прив’язки до документів, каналів комунікації та управлінських рішень. Значення мають не абстрактні твердження про нагляд, а можливість зіставити повідомлення про потреби, запити громад, облік

отриманих ресурсів, маршрути постачання, рішення про передачу і відомості про кінцевих набувачів. Лише в такому зіставленні виявляються розриви, дублювання, невідповідності або інші ознаки, що можуть вказувати на відхилення від цільового використання допомоги.

Система розподілу гуманітарної допомоги в Україні включає кілька рівнів координації, у межах яких взаємодіють урядові органи, обласна влада, територіальні громади, волонтерські мережі та неурядові організації. Для розслідування можливого незаконного використання гуманітарної допомоги значення має не лише опис цієї системи, а й встановлення того, де саме формується інформація, хто її передає далі, у який спосіб вона фіксується і на якому етапі виникає можливість для викривлення. Гуманітарні центри при обласній владі концентрують відомості про прийняття та розподіл допомоги; офіційні листи органів влади і місцевих голів відображають заявлені потреби населення; територіальні громади акумулюють первинну інформацію про фактичний попит; міністерства та інші державні установи забезпечують окремі напрямки обліку, погодження і контролю. Збір та аналітичне зіставлення цих даних дає змогу не просто описати процес розподілу, а виявити аномальні ланки, невідповідності у звітності, розриви між заявленим і реально переданим, а також визначити коло суб’єктів, дії яких потребують окремої правової оцінки [78].

Неурядові організації в системі гуманітарного реагування в Україні дають для розслідування не лише додатковий масив відомостей, а й окрему лінію перевірки руху допомоги, джерел її отримання, порядку розподілу та відповідності задекларованих дій фактичним результатам. У цьому контексті увага зміщується з загальної характеристики НУО на аналіз їхніх проєктів, обсягів залучених ресурсів, супровідної документації, маркування вантажів, внутрішньої звітності та способів фіксації передачі допомоги кінцевим отримувачам. Не менше значення має і перевірка того, як саме організація дотримується гуманітарних принципів, зокрема нейтральності та безпошкоджувальності, оскільки відхилення на цьому рівні може вказувати не лише на організаційні порушення, а й на ризик використання гуманітарного

ресурсу поза його цільовим призначенням. Матеріали, що надходять від НУО, здатні показати розбіжності у маршрутах постачання, обсягах переданої допомоги та колі набувачів, а співпраця з такими організаціями розширює доказову базу у кримінальних провадженнях про можливе незаконне використання гуманітарної допомоги [77].

До лютого 2022 року в Україні вже існувала розгалужена мережа громадських і неурядових організацій, діяльність яких охоплювала різні напрями суспільного розвитку, екології та локальної підтримки. Після початку повномасштабної війни значна частина цих структур змінила профіль роботи або розширила його, переключившись на надання гуманітарної допомоги населенню, яке постраждало від бойових дій, переміщення чи втрати доступу до базових послуг. Така перебудова відбулася швидко, без тривалого інституційного переходу, тому для правової оцінки тут значення має не лише сам факт участі НУО в гуманітарному реагуванні, а й те, у який спосіб оформлювалися нові функції, як перебудовувався облік ресурсів і чи відповідали наявні процедури масштабу нових завдань.

У дослідженні фонду «Zagoriy Foundation» [77] більшість опитаних організацій вказали, що з лютого 2022 року гуманітарна допомога стала одним із головних напрямів їхньої роботи. Поряд із цим НУО організовували евакуацію, забезпечували тимчасовий прихисток для біженців, координували волонтерські мережі та збирали відомості про гуманітарні потреби населення. Частина організацій паралельно акумулювала кошти для потреб армії, а така багатоканальність діяльності в межах одного суб’єкта потребує уважного розмежування потоків ресурсів, документів і цільового призначення зібраних або отриманих матеріальних цінностей.

Українські НУО діють на національному, регіональному та місцевому рівнях, тому їхня участь у гуманітарному реагуванні не зводиться до єдиного організаційного стандарту. Одні структури працюють самостійно, інші входять у партнерські моделі з урядовими органами, міжнародними донорами чи гуманітарними організаціями. Водночас офіційні координаційні механізми не

завжди охоплюють усі українські НУО, насамперед локальні, через що частина допомоги рухається поза повною інституційною видимістю. Для розслідування це означає необхідність враховувати не лише формально включених учасників, а й ті організації, які діяли через місцеві зв'язки, неформальні домовленості або власні канали доставки.

Національні та регіональні НУО часто беруть на себе транспортування і розподіл гуманітарної допомоги, маючи для цього як ресурсну базу, так і налагоджені зв'язки з державним сектором, міжнародними донорами та агентствами ООН. Через такі канали проходять не лише вантажі, а й документи погодження, звіти про потреби, маршрути передачі та акти отримання, що формують окремий пласт інформації для перевірки. Участь цих організацій у роботі гуманітарних центрів, створених урядом, охоплює визначення потреб, координацію дій і фізичну доставку допомоги, а власні механізми відстеження та оцінки результатів їхньої діяльності можуть або підтверджувати офіційні дані, або виявляти розбіжності між ними.

Поряд із цим у гуманітарному реагуванні в Україні сформувався великий волонтерський сегмент, до якого входять незалежні волонтери, міжнародні учасники, приватні підприємства та неформальні групи допомоги. Їхня робота не завжди вписується в стандартні канали гуманітарного постачання, проте саме такі мережі часто брали на себе доставку допомоги в райони з обмеженим доступом або туди, де офіційна система не встигала закрити потребу. Для правового аналізу це створює складнішу конфігурацію, оскільки рух вантажу може бути швидким, багатоланковим і слабо формалізованим, а отже перевірка потребує зіставлення свідчень, повідомлень, транспортних даних, підтверджень отримання та інших непрямих джерел.

Міжнародна волонтерська допомога в Україні нерідко рухалася поза традиційними гуманітарними каналами: запити передавалися через контакти з українськими волонтерами, вантажі прямували до кордону, після чого їх приймали українські учасники мережі та розвозили по регіонах. Такий порядок був критично потрібним для тих груп населення, які не могли скористатися

системними сервісами допомоги або випадали з офіційного розподілу [141]. Разом із тим саме тут виникає підвищена потреба у перевірці походження допомоги, безперервності її маршруту, факту передачі, кола посередників та відповідності між заявленими потребами і фактичним розподілом, оскільки неформальний характер таких ланцюгів одночасно забезпечує швидкість реагування і ускладнює контроль.

Незалежні волонтери становлять окрему ланку гуманітарної допомоги, оскільки саме вони нерідко знають локальний простір, безпосередні потреби населення та реальну ситуацію в громадах, де офіційна присутність виявляється обмеженою або запізнілою. Їхня участь часто спирається не на розгалужену інфраструктуру, а на включеність у середовище, особисті зв'язки та здатність швидко дістатися до територій, куди інші суб'єкти не заходять або працюють там нерегулярно. Обмін інформацією між такими волонтерами відбувається через соціальні мережі, месенджери та неформальні групи, а збір допомоги часто забезпечують приватні особи й підприємства [74]. Водночас така модель роботи не завжди поєднується з офіційними процедурами реагування, через що частина волонтерських дій залишається поза формалізованим обліком, а це ускладнює не лише координацію, а й подальшу перевірку маршрутів, обсягів і адресності переданої допомоги.

Помітне місце в цій системі займають церкви та релігійні організації, які діють через сталі мережі довіри, локальну присутність і постійний контакт із населенням та муніципальними адміністраціями. Через таке положення вони швидко отримують інформацію про потреби, мобілізують збір коштів, організовують евакуацію цивільних і беруть участь у розподілі допомоги, причому частина з них працює переважно в межах власної громади, а частина виходить далеко за ці межі й охоплює ширше коло населення [149]. Для розслідування можливого незаконного використання гуманітарної допомоги це означає потребу враховувати не лише формальні гуманітарні канали, а й церковні мережі передачі ресурсів, які можуть мати власну систему внутрішньої координації, обліку і звітності.

Частина релігійних організацій завозить гуманітарну допомогу з інших країн, після чого її рух забезпечується через взаємодію між церковними мережами, місцевими священнослужителями та іншими посередниками на місцях. Така допомога доходить до постраждалих районів, однак сам процес нерідко залежить від наявності транспорту, складів, волонтерських екіпажів та можливості безпечно доставити вантаж. Коли власних ресурсів бракує, церковні структури звертаються до волонтерських груп, а це формує змішані ланцюги передачі, в межах яких вантаж змінює кількох посередників. За відсутності належної фіксації саме на таких ділянках можуть виникати прогалини в підтвердженні обсягу отриманого, факту передачі та кінцевого призначення допомоги.

Приватні компанії також включені в гуманітарне постачання, оскільки мають логістичні мережі, фінансові ресурси, виробничі можливості та доступ до матеріальної бази, яка в кризовий період може швидко переорієнтовуватися на потреби цивільного населення. Частина підприємців передає товари, частина бере участь у відновленні або ремонті критичної інфраструктури в постраждалих районах. У великих містах взаємодія місцевих організацій із бізнесом поступово набуває більш впорядкованого характеру, бо обидві сторони накопичують досвід реагування, виробляють сталі канали передачі й краще розуміють межі власної відповідальності. Для правової оцінки тут значення мають не загальні твердження про підтримку, а конкретні документи поставки, акти передачі, фінансові сліди та відповідність між оголошеною допомогою і реально виконаними діями.

Збір коштів і матеріальної допомоги в Україні здійснюється через різні інструменти, серед яких використовуються спеціалізовані платформи на кшталт «Спільнокошту», Української Біржі Благодійності та волонтерської платформи UAhelpers. Через такі ресурси полегшується акумулювання внесків, комунікація з донорами та подальший розподіл зібраного, проте одночасно зростає потреба у відстеженні джерел надходжень, призначення збору, зміни заявленої мети та

підтвердження того, що зібрані кошти або речі були використані відповідно до оголошених потреб.

За такої конфігурації неурядовий сектор, і міжнародний, і національний, фактично бере участь не лише у подоланні наслідків кризи, а й у спільному управлінні гуманітарними процесами, навіть якщо це не завжди формалізовано на рівні єдиного правового механізму. Велика кількість учасників сама по собі не усуває потреби в залученні НУО, волонтерських мереж, релігійних структур і приватного бізнесу, але переводить акцент на інше питання: яким чином поєднати їхню оперативність із правилами перевірки, обліку та взаємної звітності. Саме в цій площині формується межа між гнучкістю гуманітарного реагування і ризиком втрати контролю над ресурсами.

Розгалуженість такої системи одночасно розширює можливості допомоги і підвищує ймовірність незаконного використання гуманітарних ресурсів, бо в одному полі діють суб’єкти з різним рівнем організаційної спроможності, різними стандартами обліку і різним ступенем включеності в офіційну координацію. Державний контроль у таких умовах не може обмежуватися загальним наглядом, а потребує чітких механізмів координації, єдиних вимог до документування, зрозумілих стандартів передачі допомоги та процедур, які дають змогу простежити рух ресурсу від надходження до кінцевого набувача.

Управління гуманітарною допомогою під час кризи спирається на прозорість, визначені правила та узгоджені способи дій, без яких збільшується кількість інформаційних розривів і слабшає контроль над ланцюгом постачання. Саме тому міжнародні організації використовують стандарти й алгоритми, що регулюють дії учасників, розмежовують відповідальність, встановлюють порядок реагування та фіксують вимоги до обліку. Для українського контексту такі механізми мають значення не як абстрактний взірець організації, а як практичний інструмент, що зменшує простір для підміни, втрати, нецільового використання або неврахованого переміщення гуманітарної допомоги.

За даними, наведеними у відкритих матеріалах із посиланням на статистику Офісу Генерального прокурора [28], у 2022 році за ст. 201-2 КК

України було зареєстровано 384 кримінальні правопорушення, у 58 провадженнях особам повідомлено про підозру, а 25 проваджень направлено до суду з обвинувальним актом. У 2023 році кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень зменшилася до 189, при цьому 36 проваджень супроводжувалися повідомленням про підозру, а 25 були направлені до суду з обвинувальним актом. У 2024 році зафіксовано 107 кримінальних правопорушень, 26 повідомлень про підозру та 12 проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом. За січень–серпень 2025 року у відкритому джерелі наведено 72 провадження за ч. 3 ст. 201-2 КК України, з яких у 16 провадженнях особам повідомлено про підозру, а 6 проваджень спрямовано до суду з обвинувальним актом [7, с. 128].

У рамках розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із неправомірним використанням гуманітарної допомоги, статті 191 та 201-2 кримінального кодексу України часто пов’язані між собою, адже охоплюють різні аспекти одного незаконного процесу.

Стаття 201-2 КК України передбачає відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги з метою отримання прибутку. Об’єктом цього правопорушення є саме гуманітарні ресурси, які надаються для задоволення потреб населення, військових, закладів охорони здоров’я чи інших необхідних сфер. Типовими прикладами такого правопорушення можуть бути продаж гуманітарних товарів, їх нецільове використання або будь-яке інше комерційне відчуження [49].

Водночас стаття 191 КК України регулює питання привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем. Якщо гуманітарна допомога офіційно передана на баланс певної установи чи організації, і службова особа отримує право розпоряджатися цим майном, то в разі його незаконного відчуження, присвоєння чи передачі третім особам можуть виникати ознаки злочину за ст. 191 КК України [49].

На практиці це означає, що одна подія може містити елементи обох правопорушень. Наприклад, працівник складу гуманітарної допомоги може

незаконно вилучити частину майна зі сфери його законного обігу (ознака заволодіння майном за ст. 191 КК України), а згодом продати це майно в комерційних цілях (ознака порушення ст. 201-2 КК України). У таких ситуаціях слідство повинно чітко визначити, чи є дії особи частиною єдиного злочину під спеціальною нормою, чи вони утворюють сукупність окремих порушень.

Для відмежування цих правопорушень вирішальними є такі фактори: об’єкт посягання, правовий статус майна на момент порушення, службове становище особи та метод заволодіння майном. Якщо головна увага приділяється питанню неправомірного обігу гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку, доцільно застосовувати кваліфікацію за ст. 201-2 КК України. Водночас у випадках, коли акцент робиться на факті привласнення чи розтрати ввіреного майна службовою особою, більш актуальними виступають положення ст. 191 КК України.

Наведені показники свідчать про поступове скорочення кількості зареєстрованих правопорушень після 2022 року, однак частка проваджень, які доходять до суду з обвинувальним актом, залишається обмеженою. Низька процесуальна результативність може пояснюватися не лише складністю кримінально-правової кваліфікації, а й труднощами доказування: необхідністю підтвердити походження майна, його статус як гуманітарної допомоги, фактичний рух, облікові розбіжності, вартість, умисел, мету отримання прибутку та зв’язок між паперовими й цифровими слідами.

Таблиця 1.1

Статистичні показники за ст. 201-2 КК України

Рік	**Зареєстровано кримінальних правопорушень / проваджень**	**Повідомлено про підозру**	**Направлено до суду з обвинувальним актом**	**Примітка**
2022	384	58	25	повний рік
2023	189	36	25	повний рік
2024	107	26	12	повний рік

2025	72	16	6	січень–серпень 2025 року; неповний рік

Джерела до таблиці: статистичні дані за 2022–2024 роки наведено за авторефератом дисертаційного дослідження О. В. Степанченко [104, с. 16-18]. із посиланням на статистику Офісу Генерального прокурора; показники за січень–серпень 2025 року наведено за публікацією Т. В. Борисенко[7, с. 271], де використано статистичні дані Офісу Генерального прокурора та Єдиного державного реєстру судових рішень. Окремо слід врахувати, що ресурс Data.gov.ua містить відкритий набір “Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за формою № 1”, затверджений наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 р. № 299, із ресурсами за 2022, 2023, 2024 і 2025 роки.(Таб. 1.1)

Проблематика порушень у сфері використання гуманітарної допомоги в Україні у 2022–2025 роках істотно загострилася в умовах повномасштабної війни та безпрецедентного збільшення обсягу міжнародної та внутрішньодержавної підтримки. Масове надходження гуманітарних вантажів, фінансових внесків та матеріальних ресурсів через державні структури, благодійні фонди й волонтерські організації одночасно посилили потребу в оперативному реагуванні та створило підвищені ризики зловживанням . Уже у 2022 році правоохоронними органами було відкрито сотні кримінальних проваджень, пов’язаних із незаконним продажем гуманітарної допомоги, привласненням благодійних коштів, нецільовим використанням ресурсів та перевищенням службових повноважень під час їх розподілу. У більшості випадках гуманітарні товари, призначені для військових або цивільного населення, потрапляли до комерційного обігу, що свідчило про недостатню ефективність механізмів контролю та обліку.

У подальший період проблема набула системного характеру, оскільки значна частина гуманітарних процесів здійснювалася за участю великої

кількості суб’єктів із різним рівнем організаційної спроможності та неоднаковими стандартами фінансової звітності. Особливої уваги набули випадки шахрайських зборів коштів під виглядом благодійної діяльності, використання фіктивних волонтерських організацій, а також маніпуляцій із документальним оформленням гуманітарної допомоги. Одночасно збільшилася кількість кримінальних проваджень за фактами шахрайства загалом, що свідчить про розширення криміногенних ризиків у воєнний період. За відсутності єдиної цифрової системи відслідковування гуманітарної допомоги, держава фактично зіткнулася з проблемою фрагментарного контролю, коли перевірка руху ресурсів від донора до кінцевого набувача ускладнювалася недостатньою координацією між органами влади, благодійними структурами та міжнародними партнерами.

Таким чином, проблема незаконного використання гуманітарної допомоги в Україні виходить за межі окремих кримінальних епізодів і перетворюється на питання публічного управління та довіри до інститутів допомоги. В умовах тривалої війни критичного значення набуває створення прозорих процедур обліку, уніфікованих стандартів звітності та ефективних механізмів міжвідомчого контролю. Без належної системи моніторингу та відповідальності, навіть високий рівень громадянської солідарності й міжнародної підтримки не здатен повністю усунути ризики втрати ресурсів, їх нецільового використання або корупційного впливу на гуманітарну сферу.

1.2. Поняття, зміст та принципи використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги.

Пізнавальна природа кримінального провадження виявляється передусім на стадії досудового розслідування, де відбувається первинне встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, формування системи доказів, перевірка слідчих версій і процесуальне закріплення тих даних, які в подальшому визначатимуть зміст судового розгляду. У цьому зв’язку досудове

розслідування слід сприймати не лише як часово окреслений відрізок кримінального процесу, а як пізнавально-процесуальний режим, у межах якого поєднуються встановлення фактів, оцінка джерел інформації, інтерпретація матеріальних і документальних слідів та вироблення правової позиції сторони обвинувачення. Відповідно до пункту 5 частини 1 статті 3 КПК України, досудове розслідування означає стадію кримінального провадження, яка розпочинається з моменту реєстрації відомостей про кримінальне правопорушення в Єдиному реєстрі досудових розслідувань і завершується або закриттям кримінального провадження, або направленням до суду обвинувального акту, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або клопотанням про закриття кримінального провадження [51].

Нормативне визначення окреслює межі цієї стадії, однак не вичерпує її функціонального змісту. У доктрині досудове розслідування розглядається як складна процесуальна діяльність, де правова форма невіддільна від доказового пізнання. В. В. Павловський пов’язує досудове розслідування з такими ознаками, як його завдання, процесуальна форма, межі проведення, коло учасників і характер процесуальних рішень [68, с. 75]. За такого підходу досудове розслідування не варто зводити до формально визначеної послідовності процесуальних актів. У його межах відбувається збирання, перевірка та оцінка доказів, а також встановлення тих обставин, від яких залежить подальший рух кримінального провадження. На цьому тлі використання спеціальних знань посідає окреме місце, оскільки частина фактичних даних потребує не лише процесуальної фіксації, а й фахового дослідження.

О. Ю. Татаров поглиблює це бачення, наголошуючи, що досудове провадження включає діяльність, спрямовану на встановлення ознак злочину, виявлення особи, яка його вчинила, а також на збирання, дослідження, оцінку, перевірку і використання доказів з метою встановлення об’єктивної істини [105, с. 346]. Формулювання охоплює не лише окремі процесуальні операції, а й

їх взаємозв’язок. Збирання доказів поєднується з їх перевіркою та оцінкою, а відповідні відомості включаються до загальної системи доказування. Це виразно проявляється у провадженнях, де предмет дослідження є складним, багатошаровим і документально опосередкованим. До таких належать і кримінальні правопорушення, пов’язані з незаконним використанням гуманітарної допомоги.

Специфіка цієї категорії кримінальних проваджень полягає в тому, що предмет доказування формується не навколо однієї дії чи одного епізоду, а навколо сукупності взаємопов’язаних процесів: надходження гуманітарного майна, його документального оформлення, облікового супроводу, зберігання, розподілу, зміни цільового використання або прихованого відчуження. Зовнішньо значна частина таких дій може виглядати правомірною. Сам факт прийняття вантажу, оформлення накладної, відображення операції в обліку або передачі товару не свідчить автоматично про правомірність поведінки. Протиправність у подібних провадженнях часто виявляється не на рівні видимого факту, а на рівні прихованого відхилення між документально зафіксованим і фактично здійсненим. Слідчий інтерес при цьому спрямовується не лише на подію в її зовнішньому вимірі, а й на механізм її відображення у документах, цифрових системах, бухгалтерських записах, складських операціях та внутрішніх логістичних процедурах.

За таких умов з’ясування обставин кримінальних проваджень не може обмежуватися загальним оглядом документів або поясненнями причетних осіб. Необхідним стає дослідження способу формування облікових записів, часу і порядку внесення змін до документів, співвіднесення паперових та електронних версій, встановлення фактичних товарних характеристик майна, перевірка реальної вартості, визначення відповідності між задекларованими й фактичними обсягами розподілу, а також виявлення можливих слідів фальсифікації або прихованого коригування первинної інформації. Не випадково у спеціальній літературі наголошується, що значення має не лише встановлення того, що саме було передано, а й з’ясування того, яким чином ця передача була зафіксована,

хто вносив дані до документів, у якому середовищі вони створювалися, чи відбувалося їх подальше редагування та чи відповідає паперова версія цифровому прототипу [39, с. 280].

На цьому рівні постає питання спеціальних знань. Їх значення визначається не абстрактною потребою у фаховій допомозі, а неможливістю встановити частину релевантних обставин засобами лише загальної юридичної підготовки. При цьому сама професійна компетентність не може зводитися тільки до теоретичних відомостей. Наукове знання формується в результаті пізнавальної діяльності, спеціальна освіта забезпечує засвоєння систематизованої сукупності знань, а професійна діяльність доповнює їх уміннями, навичками і досвідом. Через це фахова компетентність завжди поєднує кілька елементів: теоретичну підготовку, практичне відпрацювання дій, здатність застосувати знання в конкретній ситуації та накопичений досвід професійного рішення нестандартних завдань [108, с. 87-90]. У кримінальному провадженні спеціальні знання не обмежуються сукупністю відомостей, а пов’язуються з практичною професійною компетентністю.

У межах кримінального процесуального законодавства категорія спеціальних знань використовується без її змістовного визначення, водночас у КПК України передбачено участь спеціаліста (стаття 71) та визначено підстави проведення експертизи (стаття 242), пов’язані з необхідністю використання спеціальних знань для з’ясування обставин кримінального провадження. Водночас саме поняття спеціальних знань і його зміст у законі не визначаються [108, с. 90]. Через це звернення до доктрини виявляється не факультативним, а необхідним, адже саме наукові підходи дозволяють заповнити змістовну прогалину між законодавчою вказівкою на потребу у спеціальних знаннях і практичним механізмом їх використання.

Наукові підходи до визначення спеціальних знань не є одноманітними. О. О. Кочура, узагальнюючи ранні позиції, звертає увагу на те, що спеціальні знання розглядалися як знання, що не є загальнодоступними, загальновідомими та не мають масового поширення [47, с. 284]. Такий підхід фіксує вихідну межу між

професійною компетентністю й повсякденною обізнаністю. Його значення полягає в тому, що він дозволяє відразу виключити зі сфери спеціальних знань будь-які загальні відомості, доступні необмеженому колу осіб. Разом із тим цього формулювання недостатньо, коли йдеться про кримінальне провадження, адже воно майже не торкається питання функції таких знань та способу їх процесуального використання.

Більш змістовний вектор пропонує В. Ю. Шепітько, який визначає спеціальні знання як сукупність сучасних знань в окремій галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла [129, с. 207; 14, с. 89]. У центрі уваги тут опиняється предметна природа знань, тобто їх належність до певної сфери професійної спеціалізації. Такий акцент є надзвичайно важливим для справ про гуманітарну допомогу, оскільки відповідні обставини можуть вимагати одночасного залучення знань із кількох галузей – економіки, товарознавства, інформаційних технологій, технічного дослідження документів, логістики, організації складського обліку.

В. Г. Гончаренко переносить акцент із предметної природи знань на їх функціональне призначення. У кримінально-процесуальному значенні спеціальні знання, за його підходом, є знаннями в науці, техніці або мистецтві, що застосовуються для одержання доказової інформації спеціально підготовленими особами [21, с. 11]. Це формулювання є принциповим, оскільки воно відразу інтегрує спеціальні знання в механізм доказування. Вирішальним є не сам факт спеціальної підготовки, а її здатність забезпечити одержання, перевірку й тлумачення відомостей, які надалі використовуються у доказуванні.

М. Г. Щербаковський розглядає спеціальні знання як професійні знання, отримані в результаті навчання, а також навички, здобуті обізнаною особою у процесі практичної діяльності в різних галузях науки, техніки та інших суспільно корисних сферах діяльності, що використовуються разом із науково-технічними засобами при проведенні експертизи [133 с. 50]. У цьому підході суттєвим є поєднання навчальної та практичної складової. Воно дає змогу уникнути надмірно академічного розуміння спеціальних знань і визнати, що фахова

компетентність формується не лише в межах освіти, а й через професійну діяльність [12].

О. О. Садченко визначає спеціальні знання як не загальновідомі у судочинстві наукові, технічні і практичні знання, навички і вміння, набуті у результаті професійного навчання або роботи з визначеної спеціальності особою, яка залучається як спеціаліст чи експерт для з'ясування обставин кримінального провадження [97, с. 26]. На відміну від попередніх позицій, тут чітко виражений зв'язок між природою знань і суб'єктом їх процесуальної реалізації. А от через фігуру спеціаліста або експерта спеціальні знання переходять із площини абстрактної професійної компетентності у площину процесуального застосування.

Б. В. Романюк під спеціальними знаннями розуміє сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого спеціального виду, якими володіють особи у межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла [96, с.8]. Тут посилюється ознака наукової обґрунтованості та професійної локалізації, що важливо для відмежування спеціальних знань від будь-яких випадкових технічних умінь.

А. Ф. Волобуєва визначає спеціальні знання як неправові науково-професійні знання і навички, здобуті в результаті навчання і практичної діяльності в певній галузі, що використовуються для збирання і дослідження інформації під час розкриття і розслідування злочинів [13; 108, с. 90]. Неправовий характер таких знань пов'язується з відмежуванням юридичної оцінки від спеціального дослідження, що унеможливлює підміну компетенції експерта або спеціаліста діяльністю слідчого чи прокурора.

У цьому контексті принциповою є й теза про невключення юридичних знань до складу спеціальних. У науковій літературі послідовно наголошується, що правові знання становлять основу професійної діяльності слідчого, прокурора і суду, тому не можуть розглядатися як спеціальні у тому значенні, в якому кримінальний процес використовує цю категорію [108, с. 90-94]. Такий

підхід унеможливлює змішування правової кваліфікації події з дослідженням її технічних, економічних або документальних характеристик.

Сучасні узагальнення поєднують зазначені підходи. Д. В. Сидоренко визначає спеціальні знання як знання в різних галузях, що отримані в результаті спеціальної підготовки чи досвіду та використовуються з метою отримання доказової інформації; при цьому спеціальними у кримінальному судочинстві є виключно знання неправового характеру [98, с. 257]. А. М. Тимчишин пропонує розуміти під спеціальними знаннями апробовані наукові знання, практичні вміння та навички, які сформувалися в особи під час здобуття професійної освіти, проходження спеціальної підготовки, курсів підвищення кваліфікації, досвіду роботи тощо і можуть бути використані для вирішення завдань кримінального провадження [108, с. 95]. Таке формулювання використовується як робоче у цьому дослідженні.

Отже, спеціальні знання у межах цього дослідження доцільно розуміти як неправові, професійно сформовані, науково або практично апробовані знання, уміння й навички, що належать до певної галузі спеціальної діяльності та використовуються у кримінальному провадженні для отримання, перевірки, пояснення й оцінки доказової інформації у випадках, коли встановлення відповідних обставин виходить за межі звичайної юридичної компетенції слідчого, прокурора чи суду. Узагальнення наукових підходів дозволяє виокремити і основні ознаки таких знань: незагальновідомість і незагальнодоступність; набуття через теоретичну і практичну підготовку; зв’язок із рівнем освіти, професійної підготовки й досвіду; опора на досягнення науки; належність до певної галузі знань; уведення у кримінальний процес у встановленій законом формі; спрямованість на забезпечення законного й обґрунтованого рішення у провадженні [108, с. 96-97].

Зміст використання спеціальних знань у провадженнях про незаконне використання гуманітарної допомоги визначається не самим фактом залучення спеціаліста або призначення експертизи, а колом завдань, що вирішуються із застосуванням відповідної фахової компетентності. А. М. Тимчишин,

досліджуючи використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, зазначає, що основними формами такого використання є залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій, надання консультацій спеціалістом, а також залучення експерта і проведення експертизи [107, с. 356]. Для проваджень, пов'язаних із гуманітарною допомогою, така конструкція є продуктивною, оскільки дозволяє показати багаторівневий характер використання спеціальних знань.

Перший змістовний напрям пов'язаний із дослідженням характеристик самого майна. Йдеться про встановлення виду, складу, стану, вартості, комплектності та придатності товарів до використання за заявленим призначенням. У сучасних дослідженнях у цьому зв'язку підкреслюється значення судової товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги [42, с. 332].

Другий напрям стосується документального супроводу руху гуманітарного майна. Документи у таких провадженнях є не лише носіями інформації, а й потенційними інструментами приховування порушень. Дослідженню підлягає не тільки зміст документа, а й спосіб його створення, послідовність заповнення реквізитів, можливі внесення змін, наявність технічних ознак підроблення, співвідношення між паперовою та електронною формами. На цьому рівні використовуються технічне дослідження документів, почеркознавчий аналіз та інші суміжні види досліджень.

Третій напрям охоплює облікові та фінансові дані. У провадженнях про незаконне використання гуманітарної допомоги порушення нерідко приховуються не відсутністю документації, а її зовнішньою впорядкованістю. Економічний аналіз, ревізія, інвентаризація або судово-економічне дослідження дозволяють встановити, чи відповідають задекларовані обсяги надходження, розподілу і списання реальному стану речей, чи узгоджуються складські залишки з бухгалтерськими записами, чи не відбулося прихованого викривлення вартості або незаконного вибуття майна з гуманітарного обігу.

Четвертий напрям пов’язаний із цифровим виміром дослідження. Сучасний облік значною мірою здійснюється в електронному середовищі, де зміни до даних можуть бути внесені без очевидних матеріальних слідів. За таких умов виникає потреба в аналізі баз даних, електронних листувань, журналів змін, бухгалтерських програм та інших цифрових носіїв. На цьому рівні спеціальні знання забезпечують виявлення, фіксацію, збереження та подальшу інтерпретацію відомостей, що не можуть бути отримані за допомогою звичайного огляду паперових документів.

Зміст використання спеціальних знань у цій категорії проваджень не вичерпується лише експертною формою. У цьому зв’язку доцільно виокремити три основні рівні використання спеціальних знань:

1. участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій;
2. консультаційне забезпечення слідства і прокурора;
3. проведення експертного дослідження.

Перший рівень реалізації такого інституту пов’язаний із участю спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій. Під час огляду складів, місць зберігання, вилучення документації, роботи з електронними системами або дослідження товарних партій спеціаліст виконує функціонально необхідну роль. Його участь дозволяє виявити значущі ознаки об’єкта, технічно коректно зафіксувати інформацію, зберегти структуру цифрових даних і запобігти їх спотворенню.

Другий рівень є консультаційним. Він охоплює випадки, коли слідчий або прокурор ще до призначення експертизи потребує фахового пояснення щодо характеру об’єкта, можливостей дослідження, обсягу матеріалів або логіки формулювання питань. У кримінальних провадженнях про гуманітарну допомогу цей рівень супроводжується ризиком використання неповного обсягу даних або некоректного формулювання завдання, що впливає на доказову придатність подальшого дослідження.

Третій рівень охоплює проведення експертизи, у межах якої здійснюється самостійне дослідження об’єктів, а отримані результати використовуються як

доказова інформація. У межах такого дослідження вирішуються питання, що потребують не загального фахового орієнтування, а повноцінного дослідницького аналізу: визначення вартості, встановлення підроблення, ідентифікація способу внесення змін до документів, оцінка товарних характеристик, аналіз цифрових слідів.

Узагальнюючи, зміст використання спеціальних знань у провадженнях про незаконне використання гуманітарної допомоги доцільно розуміти як систему процесуальних і фактичних способів залучення професійної неправової компетентності для встановлення обставин, що стосуються походження, руху, обліку, документального оформлення, технічного відображення та фактичного використання гуманітарного ресурсу, коли з'ясування таких обставин не може бути досягнуте лише засобами загальної юридичної оцінки.

Ефективність використання спеціальних знань залежить від низки умов і чинників:

1. правовий;
2. тактичний;
3. організаційний.

Доцільно врахувати, що результативність такого використання залежить щонайменше від трьох взаємопов'язаних факторів: правового, тактичного й організаційного. Правовий фактор визначається дотриманням установленої законом форми, адже порушення процесуального порядку залучення спеціаліста або експерта здатне знецінити отриманий результат. Тактичний фактор пов'язується з повнотою використання можливостей фахівця в конкретній слідчій ситуації: неправильний вибір моменту залучення, невдале формулювання завдань або неповне надання матеріалів знижують результативність дослідження. Організаційний фактор стосується того, щоб спеціальні знання використовувалися завжди, коли в цьому існує реальна потреба, а також щоб їх застосування було забезпечене належними умовами, методиками та технічними можливостями [108, с. 97-98].

Поряд із визначенням поняття і змісту використання спеціальних знань необхідно враховувати принципи їх залучення та реалізації у кримінальному провадженні. (Таб. 1.2)

Таблиця 1.2

Наукові підходи до визначення принципів використання спеціальних знань

Автор	Принципи / орієнтири	Особливість підходу
А. Д. Марушев	законність, незалежність, об'єктивність, усебічність, повнота, нерозголошення даних досудового розслідування, неупередженість, дотримання прав і свобод, межі компетенції	виведення із загальних засад кримінального процесу
І. Босак	незалежність, законність, верховенство права, комплексність дослідження, змагальність, об'єктивність, усебічність, повнота, нерозголошення даних, дотримання прав і свобод, використання знань у межах компетенції	розширений криміналістичний підхід
К. Б. Шнайдер	незацікавленість спеціаліста, процесуальна визначеність форм використання, розмежування компетенції, недопустимість змішування ролей	нормативно-функціональний підхід
І. В. Пиріг, Г. С. Бідняк	наголос на відсутності єдиного доктринального підходу до форм, змісту і класифікації використання спеціальних знань	фіксація варіативності наукових підходів

А. Д. Марушев виходить із того, що принципи використання спеціальних знань визначеними суб'єктами кримінального провадження збігаються насамперед із нормами та принципами кримінально-процесуального законодавства і становлять найважливіші правові положення, на яких ґрунтується кримінальний процес загалом [60, с. 140-141]. У межах цього підходу автор виокремлює принцип законності, незалежності особи, що володіє

спеціальними знаннями, об’єктивності, усебічності й повноти їх використання, нерозголошення даних досудового розслідування, неупередженості особи, яка застосовує спеціальні знання, дотримання конституційних прав і свобод громадян, а також дотримання кожним учасником меж своєї компетенції.

І. Босак пропонує ширшу систему, у якій до процесуального ядра додаються верховенство права, комплексність дослідження та змагальність. Авторка відносить до основних принципів незалежність особи, яка має спеціальні знання, законність, верховенство права, комплексність дослідження, змагальність, об’єктивність, усебічність та повноту використання спеціальних знань, нерозголошення даних досудового розслідування й оперативних відомостей, дотримання конституційних прав і свобод громадян, а також використання спеціальних знань виключно в межах компетенції [8, с. 149-150]. Гуманітарні провадження потребують міжгалузевого, комплексного та процесуально виваженого використання фахової компетентності.

Принцип комплексності у цій сфері пов’язується з необхідністю одночасного використання різних видів спеціальних знань. Встановлення фактичних обставин часто потребує поєднання кількох напрямів дослідження. Економічний аналіз без технічного дослідження документів, товарознавче дослідження без зіставлення з обліковими записами або цифровий аналіз без перевірки фактичного руху майна дають фрагментарний результат. Комплексність у провадженнях про незаконне використання гуманітарної допомоги забезпечує цілісне відтворення події правопорушення.

Принцип змагальності пов’язується не лише з можливістю сторін ініціювати експертизу або ставити питання спеціалісту, а й із забезпеченням рівності у використанні результатів спеціальних знань. У науково-практичних рекомендаціях, з урахуванням практики ЄСПЛ, звертається увага на проблему рівності сторін у випадках, коли висновки спеціаліста не набувають належного процесуального статусу [44, с. 44]. Це положення враховується у кримінальних провадженнях, де результати спеціальних знань впливають на формування доказової бази.

К. Б. Шнайдер репрезентує нормативно-функціональний підхід, де увага зосереджується не стільки на переліку принципів, скільки на формах використання спеціальних знань, статусі суб'єктів криміналістичного забезпечення та вимогах до спеціаліста [131, с. 859]. Наголос на незаінтересованості спеціаліста, неприпустимості змішування його ролі з функціями ревізора чи аудитора і розмежуванні процесуальних та непроцесуальних форм використання спеціальних знань фактично підсилює принципи неупередженості, процесуальної чистоти та меж компетенції.

Пиріг І. В. та Бідняк Г. С., звертаючи увагу на відсутність єдиної думки щодо форм використання спеціальних знань, їх кількості, процесуальної регламентації, змісту та класифікації [72, с. 12-13], дозволяють пояснити саму варіативність наукових підходів до принципів. Така множинність не є ознакою слабкості доктрини. Вона відображає складність інституту, який поєднує процесуальні, пізнавальні, організаційні та правозахисні елементи.

Отже, принципи використання спеціальних знань осмислюються у науковій літературі принаймні у трьох взаємопов'язаних площинах. У першій вони виводяться із загальних засад кримінального провадження і пов'язуються із законністю, незалежністю, неупередженістю, об'єктивністю, повнотою та дотриманням прав людини. У другій – криміналістичній – до цього ядра додаються комплексність, верховенство права, змагальність і вимога використання спеціальних знань лише в межах компетенції. У третій – нормативно-функціональній – увага зміщується на форми використання спеціальних знань, статус спеціаліста, межі його участі та недопущення змішування процесуальних і позапроцесуальних ролей.

Наведених підходи дозволяють віднести до базових принципів використання спеціальних знань такі:

1. законність;
2. незалежність і неупередженість;
3. об'єктивність, усебічність і повнота;
4. комплексність;

5. змагальність;
6. дотримання прав і свобод людини;
7. нерозголошення даних досудового розслідування;
8. використання спеціальних знань лише в межах компетенції.

Отже, використання спеціальних знань у провадженнях про незаконне використання гуманітарної допомоги розглядаються у взаємозв'язку. Досудове розслідування у таких провадженнях характеризується як пізнавальний процес, у межах якого встановлюються не лише факти отримання, передачі чи списання майна, а й документальні, економічні, організаційні та технічні обставини його руху і фактичного використання. Така специфіка зумовлює звернення до спеціальних знань, які пов'язуються з неправовими, професійно сформованими, науково або практично апробованими знаннями, уміннями й навичками, що використовуються для одержання, перевірки, пояснення та оцінки доказової інформації у випадках, коли відповідні обставини не встановлюються засобами загальної юридичної оцінки.

Зміст їх використання у цій категорії проваджень охоплює участь спеціаліста, консультаційне забезпечення, проведення експертиз, використання ревізій та інших перевірок, а також залучення різних галузей професійної компетентності для встановлення реального руху гуманітарного ресурсу. Принципи використання спеціальних знань, попри відсутність єдиного законодавчо кодифікованого переліку, у наукових підходах пов'язуються із законністю, незалежністю, об'єктивністю, усебічністю, повнотою, комплексністю, змагальністю, дотриманням конституційних прав і свобод, нерозголошенням даних досудового розслідування та межами компетенції. Використання спеціальних знань у розслідуванні незаконного використання гуманітарної допомоги здійснюється з урахуванням поєднання зазначених елементів, що забезпечує встановлення обставин кримінального правопорушення.

1.3. Суб'єкти та форми залучення спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні становить окремий вид юридичної діяльності, порядок якої визначається нормами процесуального права. У межах цього етапу використання спеціальних знань також не є довільним, оскільки підпорядковується процесуальним вимогам, що визначають підстави залучення фахівців, межі їх участі та спосіб включення отриманих результатів у доказову систему.

У кримінальному процесі та криміналістиці питання використання спеціальних знань і далі залишається дискусійним. Розбіжності стосуються не лише процесуального регулювання, а й самого розуміння сутності таких знань, меж їх застосування та способів класифікації. У наукових працях пропонуються різні переліки форм використання спеціальних знань, однак нерідко без належного розмежування між ними і без єдиного критерію систематизації. Така неоднорідність прямо пов'язана з тим, що кримінальне процесуальне законодавство не дає чіткого й вичерпного регулювання форм їх використання, через що на доктринальному рівні зберігається множинність підходів.

Серед різноманітних підходів, на нашу думку, найбільш повний перелік визначає В. І. Шиканов:

- пряме використання спеціальних знань слідчим, прокурором та членами суду, тобто тими особами, на яких у процесуальному порядку покладена відповідальність щодо збору та оцінки судових доказів;
- використання спеціальних знань кваліфікованих осіб без їх залучення до участі в слідчих діях (консультації, отримання різних видів довідок із спеціалізованих питань);
- використання результатів позасудових (відомчих, адміністративних) розслідувань, а також результатів досліджень окремих об'єктів, які здійснюються під час згаданих розслідувань або в інших умовах;

- використання спеціальних знань кваліфікованих осіб, залучених до виконання процесуальних функцій спеціаліста;
- використання спеціальних знань кваліфікованих осіб, які привласнюються до виконання процесуальних функцій судового експерта;
- використання спеціальних знань перекладачів і осіб, які розуміють знаки німоти або глухоти;
- призначення ревізій у порядку, передбаченому законом; є) проведення за завданням слідчого або суду технічних та інших обстежень [48, с. 7].

У роботі Ю.О. Пілюков [73, с. 240-241], зазначає, що існують різні форми використання спеціальних знань в кримінальному процесі. До них включають:

1. Безпосереднє використання спеціальних знань слідчими в галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла.
2. Призначення експертиз, що полягає в проведенні фахових оцінок і досліджень предметів або ситуацій.
3. Призначення ревізій, що означає огляд і перевірку певних об’єктів чи процесів.
4. Консультаційна допомога спеціалістів без їх безпосередньої участі в слідчих діях. Це включає отримання порад та довідок з питань спеціальності.
5. Участь спеціалістів в слідчих діях, коли вони беруть активну участь у процесі збору доказів чи проведенні обстежень.

Першочерговим аспектом є визначення того, яким чином законодавець ставиться до цих форм використання спеціальних знань. Саме з цієї позиції С. Греченко пропонує таку класифікацію:

1. Вказані та регламентовані кримінально-процесуальним кодексом – це ті форми використання спеціальних знань, які чітко визначені та нормативно регламентовані у кримінальному процесуальному законодавстві. До них відносяться, наприклад, участь спеціалістів у якості експертів.

2. Вказані, але не регламентовані кримінально-процесуальним кодексом – це форми використання спеціальних знань, які згадані в законі, але не мають чіткого правового регулювання.

3. Не вказані і не регламентовані законом – це форми, які не передбачені в законодавстві та не мають належного правового статусу [24, с. 205].

Зазначена класифікація вказує на важливість узгодження та регулювання використання спеціальних знань у сфері кримінального правосуддя, а також на необхідність удосконалення законодавства в цьому питанні.

4. Багато дослідників, зокрема В.С. Кузьмічов, Г.І. Прокопенко, І. М. Сорокотягін, Г. І. Грамович, Є. І. Зуєв, М. Г. Щербаковський, О. А. Кравченко та інші, ділять форми використання спеціальних знань на дві групи: процесуальні та непроцесуальні. У контексті чинного Кримінального процесуального кодексу України ця класифікація має обґрунтування. Слід зазначити, що під терміном «непроцесуальні» форми використання спеціальних знань маються на увазі спеціальні знання, які не передбачені безпосередньо законом. [126, с. 93].

До основних процесуальних форм використання спеціальних знань належать:

1. Безпосереднє використання спеціальних знань слідчим, прокурором, суддею. У цьому випадку фахівці в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла можуть надавати свої консультації та поради, які допомагають в розгляді кримінальних проваджень.

2. Участь спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій. Це означає активну участь фахівця в процесі збору доказів або проведення обстежень.

3. Проведення судових експертиз. Судові експерти використовують свої спеціальні знання для фахового оцінювання доказів та предметів у судових справах [38, с. 295-296].

До допоміжних процесуальних форм використання спеціальних знань можна віднести:

1. Присутність педагога під час допиту неповнолітнього свідка. Це сприяє забезпеченню прав дітей та підтримує їх під час відповідей на запитання.

2. Участь судово-медичного експерта або лікаря під час огляду та ексгумації трупа. Це важливо для встановлення обставин смерті та ідентифікації тіла.

3. Залучення перекладача. Це важливо в провадженнях, де сторонні особи розмовляють на інших мовах, для забезпечення зрозумілості та точності перекладу.

Прямо передбачені процесуальні форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні пов’язуються з участю осіб, які мають фахову підготовку та включені в процедуру як окремі суб’єкти. Законодавче коло таких суб’єктів окреслює слідчого, експерта та спеціаліста, причому кожен із них діє в межах визначених повноважень і процедурних ролей [31, с. 36-37]. Така конструкція фіксує не лише перелік учасників, а й спосіб включення спеціальних знань у процес доказування, коли фахова інформація набуває процесуальної форми і може бути перевірена, оцінена та використана судом.

Перший етап полягає в ідентифікації та залученні спеціалістів з логістики, які можуть допомогти в аналізі шляхів розподілу гуманітарної допомоги. Ці фахівці сприяють визначенню потенційних вразливих точок у ланцюгу поставок, де можливе відхилення від встановлених процедур. Наступною є фаза залучення ІТ-спеціалістів для проведення аналізу електронних даних та систем, через які проходить звітність про використання допомоги. Сучасні технології дозволяють відстежувати переміщення ресурсів з високою точністю, а тому компетенції в області кібербезпеки та обробки великих даних є незамінними. Також важливою є роль фахових юристів, які забезпечують розуміння міжнародних та національних законодавчих рамок, що регулюють розподіл та використання гуманітарної допомоги. Вони допомагають формувати законні основи для притягнення до відповідальності осіб, причетних до порушень. На завершальному етапі, для гарантування об’єктивності та точності розслідування, може бути залучено незалежних міжнародних спостерігачів. Їх присутність

сприяє забезпеченню прозорості процесів і додатково ускладнює можливості для маніпуляцій чи зловживань [1, с. 137-138].

В межах кримінального процесуального законодавства України, спеціалісти грають незамінну роль на різних етапах розслідування та судового розгляду. Під час досудового розслідування та в судових засіданнях вони можуть залучатися для надання технічної підтримки, такої як фотографування, створення схем, планів, креслень, а також відбір зразків для наступного аналізу та дослідження. Зокрема, частина 3 статті 214 КПК регулює умови залучення спеціалістів до процесуальних дій. Їхня участь є критичною для забезпечення точності та законності проведених операцій [50]. Спеціалісти мають право вносити свої заяви та зауваження до протоколу слідчих дій, що гарантує адекватне відображення їхніх спостережень та висновків у документації.

Стаття 105 КПК надає можливість додавати письмові пояснення спеціалістів як додатки до протоколу, що підкреслює важливість їх висновків у процесі дослідження кримінальних проваджень [50]. Такі документи слугують надійними доказами, що можуть вплинути на хід судового розгляду. Важливим є також статутний момент щодо залучення спеціалістів згідно зі статтею 7-1 Закону України «Про судову експертизу». Запит на отримання висновку спеціаліста може бути ініційований різними правоохоронними та контрольними органами, що здійснюють досудове розслідування. Такі висновки повинні відповідати всім вимогам, які застосовуються до висновків експертів, зазначеним у частині 1 статті 300 КПК України, що забезпечує їх об’єктивність та надійність [50].

Залучення такого спеціаліста є важливим для забезпечення кваліфікованої технічної допомоги, що може включати діяльності, такі як фотографування, складання схем та креслень, а також відбір зразків для подальших експертиз. Ці дії допомагають забезпечити точність та доказову базу розслідування.

Під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги, залучення спеціалістів є необхідним для надання спеціалізованих знань, що стосуються технічних аспектів потенційних доказів. Однак, існують чітко

визначені обставини, за яких спеціаліст не має права брати участі в кримінальному провадженні, щоб забезпечити незаангажованість та об'єктивність процесу:

1. Спеціаліст не може брати участь у провадженні, якщо він має особистий інтерес або є членом сім'ї чи близьким родичем будь-якої зі сторін чи свідків у провадженні.

2. Відводиться спеціаліст, який раніше був залучений до цього ж кримінального провадження у ролі слідчого, судді, захисника, представника чи свідка.

3. Спеціаліст відводиться, якщо він має службову або іншу залежність від будь-якої із сторін провадження або існують інші обставини, які можуть викликати сумніви в його неупередженості.

4. Якщо спеціаліст проводив аудит, ревізію чи іншу перевірку, матеріали якої використовуються у провадженні, його участь також є неприпустимою.

З іншого боку, існують випадки, коли участь спеціаліста в процесі є не тільки бажаною, але й обов'язковою [116, с. 132-133].

Також, під час судового розгляду, суд має право залучити спеціаліста, якщо це вимагається для оцінки речових доказів або аналізу відео- та аудіоматеріалів. Залучення спеціаліста може бути ініційовано як за клопотанням сторін, так і за ініціативою суду. Це забезпечує можливість всім учасникам процесу ставити запитання спеціалістам та використовувати їх висновки для обґрунтування своїх позицій [132, с. 139-141].

Щодо витрат, пов'язаних із залученням спеціалістів, то вони покладаються на сторону, яка ініціювала їх участь, згідно зі статтею 122 КПК України. Це забезпечує фінансову відповідальність та спонукає сторони уважно підходити до рішення про залучення таких експертів, виходячи із фактичної потреби в їхніх послугах [50].

Поряд із цим у практиці розслідування присутні й інші способи залучення спеціальних знань, які не завжди мають чітко визначене процесуальне

оформлення, але фактично впливають на встановлення обставин правопорушення. Використання таких форм не зводиться до формальної участі експерта чи спеціаліста в слідчій дії, а охоплює консультації, попередній аналіз, орієнтацію слідчого в спеціальній сфері, що в подальшому визначає напрям збору доказів і спосіб їх перевірки. Саме на цьому рівні виникає потреба розмежовувати джерело знання, форму його фіксації та момент, коли воно переходить у процесуальний статус.

У науковій літературі позиції щодо допустимості таких форм не є однорідними. Підхід, представлений В. К. Лисиченком, В. В. Циркалем, Б. В. Романюком та іншими [57, с. 20-35], зводить використання спеціальних знань переважно до процесуально оформленої участі відповідних суб'єктів. Водночас практика показує іншу конфігурацію: навіть за відсутності формального статусу учасника слідчої дії фахівець може впливати на побудову версій, вибір способів перевірки та інтерпретацію отриманих даних, що потребує окремого врахування при оцінці доказової інформації.

Форми використання спеціальних знань у кримінальному процесі доцільно розглядати через конкретні способи їх включення в діяльність органів розслідування:

1. Безпосереднє використання спеціальних знань слідчим, слідчим суддею, судом і прокурором, коли фахова інформація інтегрується у прийняття рішень, оцінку доказів і визначення подальших процесуальних дій, у тому числі через консультації та попередні висновки спеціалістів.

2. Участь спеціаліста під час проведення слідчих дій, що пов'язується зі збором доказів, оглядом, обстеженням об'єктів і фіксацією обставин, які потребують спеціальних знань для належної оцінки.

3. Призначення та проведення судових експертиз, у межах яких експерт надає висновок, що має самостійне процесуальне значення і підлягає оцінці разом з іншими доказами [5, с. 111].

Таке розмежування показує не стільки формальну класифікацію, скільки різні рівні включення спеціальних знань у доказування, де змінюється ступінь їх процесуалізації, спосіб перевірки та вплив на кінцеве рішення.

Висновки до розділу 1.

Проведений аналіз наукових підходів і практики розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, показує, що проблема використання спеціальних знань формується на перетині кількох процесів: обліку і розподілу ресурсів, документального супроводу, фінансового контролю, цифрової фіксації даних та координації великої кількості суб’єктів гуманітарної діяльності. У таких умовах встановлення фактичних обставин ускладнюється не відсутністю інформації, а її фрагментарністю, різнорідністю та нерівномірною перевірюваністю, що потребує залучення знань, які виходять за межі загальної юридичної підготовки .

У результаті комплексного аналізу організаційно-правових засад гуманітарної діяльності в Україні та стану наукової розробленості проблем застосування спеціальних знань під час розслідування її незаконного обігу було досягнуто низку важливих наукових та практичних результатів. Насамперед констатовано динамічність та фрагментарність вітчизняного нормативно-правового регулювання у цій сфері, що суттєво ускладнює правозастосовну практику та зумовлює потребу в чіткій деталізації процедур фіксування й обліку гуманітарних вантажів як першооснови для формування належної доказової бази. Разом із тим встановлено дефіцит цілісних монографічних досліджень, присвячених саме тактико-криміналістичним та процесуальним аспектам залучення фахівців до розслідування правопорушень у сфері обігу гуманітарної допомоги, оскільки більшість наявних наукових праць мають узагальнений характер і не враховують специфіку воєнного чи післявоєнного стану.

На основі отриманих даних поглиблено концептуальне уявлення про криміналістичні межі застосування спеціальних знань у співвідношенні з

юридичною суб’єкта. Обґрунтовано, що залучений експерт чи спеціаліст має діяти виключно в межах технічного, документального (бухгалтерського) та цифрового аналізу фактів, тоді як будь-яке правове оцінювання чи кваліфікація дій є недопустимим втручанням у процесуальні повноваження суб’єктів розслідування. Це дозволило чітко окреслити криміналістично значущі ознаки для розмежування легального сектора надання гуманітарної допомоги (дрібних процедурних помилок обліку) та її протиправного привласнення чи продажу. У підсумку доведено необхідність до системної алгоритмізації їхньої взаємодії спеціалістів зі слідчим, що безпосередньо впливає на своєчасність призначення комплексних судових експертиз та оптимізацію всього процесу досудового розслідування.

Узагальнення наукових підходів дозволяє сформулювати авторське розуміння спеціальних знань у цій сфері. Спеціальні знання доцільно визначати як неправові, професійно сформовані та апробовані знання, уміння й навички з окремих галузей діяльності (економічної, бухгалтерської, логістичної, технічної, інформаційної), що використовуються у кримінальному провадженні для виявлення, фіксації, перевірки та інтерпретації доказової інформації у випадках, коли встановлення обставин кримінальних проваджень неможливе засобами лише юридичного пізнання. Таке розуміння зміщує акцент із формального залучення спеціаліста або експерта на функцію цих знань у доказуванні – забезпечення відтворюваності, перевірюваності та пояснюваності отриманих даних.

Зміст використання спеціальних знань у провадженнях про незаконне використання гуманітарної допомоги не обмежується окремими процесуальними діями, а формується як багаторівнева система. На практиці йдеться про поєднання щонайменше чотирьох взаємопов’язаних напрямів: дослідження товарних характеристик гуманітарних ресурсів; аналіз документального оформлення їх руху; перевірка фінансово-облікових даних; дослідження цифрових слідів і електронних систем обліку. Саме на перетині цих

блоків виявляються розбіжності між задекларованим і фактичним, які не фіксуються при ізольованому аналізі кожного з них.

Функціонально використання спеціальних знань реалізується у трьох основних формах: участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій, консультаційне забезпечення слідства та проведення експертних досліджень. Водночас ефективність такої системи визначається не кількістю залучених фахівців, а здатністю інтегрувати їхні результати в єдину доказову конструкцію, де дані з різних джерел співвідносяться між собою і перевіряються через альтернативні канали.

Окрему увагу привертає суб'єктний склад використання спеціальних знань, який охоплює не лише процесуальних учасників (слідчого, прокурора, суд, експерта, спеціаліста), а й зовнішніх фахівців, органи фінансового контролю, представників гуманітарних організацій та інших учасників, залучених до обігу гуманітарних ресурсів. Така розширена конфігурація зумовлена специфікою гуманітарної сфери, де значна частина інформації формується поза межами класичної правоохоронної системи.

Тому, використання спеціальних знань у розслідуванні незаконного використання гуманітарної допомоги доцільно розглядати не як допоміжний елемент, а як структурний компонент доказування, що забезпечує реконструкцію руху ресурсів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і виявлення прихованих відхилень у складних багатоланкових процесах. Відсутність чітко визначених процедур залучення таких знань і уніфікованих вимог до фіксації їх результатів знижує ефективність розслідування, тоді як їх системне та координоване використання підвищує стійкість доказів і зменшує ризики процесуального нівелювання отриманої інформації.

З метою підвищення ефективності досудового розслідування випадків незаконного використання гуманітарної допомоги використання спеціальних знань є необхідним для виявлення та фіксації ознак кримінальних правопорушень із залученням використанням вузькоспеціалізованих фахівців.

РОЗДІЛ 2. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ.

2.1. Залучення спеціаліста до ревізій та інших перевірок діяльності підприємств, установ, організацій під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги.

Розслідування злочинів, пов’язаних з незаконним використанням гуманітарної допомоги, часто вимагає застосування спеціалізованих економічних знань, особливо під час проведення ревізій та перевірок на підприємствах, закладах та установах. Ці дії є важливими для ідентифікації неправомірних дій, що включають зловживання правом через юридичні особи [2, с. 180-200].

З аналізу чинного законодавства випливає, що ревізії та перевірки в кримінальному провадженні мають бути класифіковані як процесуальні дії. Документи, створені в результаті цих дій, входять до кримінального провадження і разом з іншими зібраними доказами сприяють установленню фактів провадження, що підлягають доказуванню. Таке застосування спеціалізованих знань є ключовим для ефективного і справедливого розслідування, дозволяючи досягти глибокого розуміння економічних аспектів злочинів.

Під час розслідування кримінальних проваджень, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, ревізія відіграє ключову роль як спосіб збирання доказів. Вона включає перевірку фінансово-господарської діяльності установ, підприємств, чи організацій з боку слідчого чи прокурора за допомогою ревізора. Згідно із Кримінально-процесуальним кодексом України, сторони обвинувачення та захисту можуть витребувати та

отримувати висновки ревізій та акти перевірок для підтвердження своїх аргументів [50].

Ревізія слугує системою контрольних дій, спрямованих на оцінювання законності, доцільності, та економічної ефективності господарських операцій, а також на перевірку правомірності дій посадових осіб [56, с. 232-238]. Це дозволяє виявляти розкрадання товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, а також зловживання службовим становищем.

Ревізія, як форма державного фінансового контролю, відіграє значущу роль у розслідуванні випадків незаконного використання гуманітарної допомоги. Ця процедура полягає в документальній та фактичній перевірці окремих аспектів фінансово-господарської діяльності об’єктів контролю і спрямована на виявлення порушень законодавства, а також на встановлення осіб, відповідальних за ці порушення.

Ревізія має чітко визначений правовий статус, який регламентує процедуру її ініціювання, проведення, а також порядок оформлення та використання результатів. Ці результати можуть бути також оскаржені в разі потреби. Щодо предмета ревізій, він включає фактичні дані, необхідні для контролю, які чітко визначені у законодавчих та відомчих нормативних актах [58, с. 12-25]. Ці дані стосуються дотримання або порушення вимог законодавства на контрольованих об’єктах.

Важливою складовою ревізії є програма, яка розробляється під час її підготовки і точно відображає конкретний предмет перевірки. Згідно із Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», планові виїзні ревізії проводяться в установах, що перебувають під контролем, згідно з робочим планом органу державного контролю, і відбуваються безпосередньо на місці розташування таких юридичних осіб або об’єктів права власності [89]. Ці дії важливі для забезпечення прозорості та законності використання державних і гуманітарних ресурсів, а також для ефективної протидії зловживанням і корупції.

Для більш глибокого дослідження та збору доказів використовуються позапланові виїзні ревізії, проведені органами державного фінансового контролю. Такі ревізії не передбачені стандартними планами роботи контрольних органів і ініціюються на основі особливих обставин. Часто для їх проведення необхідно доручення від вищих органів влади, таких як Кабінет Міністрів України, прокуратура, органи доходів і зборів, Національна поліція, Служба безпеки України чи Національне антикорупційне бюро [62, с. 140-165]. Ці доручення зазвичай містять факти, що свідчать про порушення законів, перевірку яких віднесено до компетенції контрольних органів.

Цей метод дозволяє забезпечити об'єктивність розслідування, надаючи можливість глибокого аналізу фінансових та господарських дій підозрюваних у незаконному використанні ресурсів, що є важливим інструментом у боротьбі з корупцією та зловживанням в гуманітарній сфері.

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку, значне місце займають заходи щодо збору доказів. Згідно зі ст. 93 Кримінально-процесуального кодексу України, ці заходи включають не тільки традиційні слідчі (розшукові) дії, але й негласні слідчі (розшукові) дії, а також процедури витребування та отримання документів, відомостей, висновків експертів, інших доказів від різноманітних організацій та осіб [50].

Серед інструментів, які використовуються для забезпечення ефективності досудового розслідування, важливе місце займають запити до органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій. Такі запити є важливим засобом для отримання інформації, яка може бути недоступною для слідства іншими способами. Також значущим є тимчасовий доступ до речей і документів, що дозволяє слідству отримати важливі докази без їх фізичного вилучення у власника.

Під час розслідування незаконного заволодіння гуманітарною допомогою, службові особи часто залишають сліди своєї злочинної діяльності в різноманітних документах. Ці документи можуть включати бухгалтерський та

податковий облік, облікові регістри, фінансові звіти підприємства, а також інші документи, які фіксують повноваження службових осіб та порядок проходження справ у підприємстві. Аналіз цих документів, здійснений спеціалістом-бухгалтером або ревізором, може виявити ознаки необґрунтованих або неправильних нарахувань, списань, перерахувань коштів, а також помилки у матеріальному забезпеченні гуманітарною допомогою осіб, що потребують соціального захисту.

У рамках цього розслідування значну роль відіграють арешти майна, що розглядаються як засоби забезпечення кримінального провадження. Ці заходи не тільки запобігають можливості відчуження майна, але й забезпечують можливість конфіскації у випадку доведення провини особи.

Варто зазначити, що процес отримання доказів вимагає від слідства не тільки високого рівня професіоналізму, але й глибокого розуміння процесуальних аспектів кримінального провадження. Кожен крок має бути ретельно задокументований і обґрунтований у відповідності до норм КПК. Так, обрані методи і засоби збору доказів повинні бути виправдані юридично, з огляду на їх значущість для розслідування, що в свою чергу вимагає глибокого аналізу наявних відомостей та їх відповідності вимогам законодавства.

Під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги, важливим інструментом є взаємодія між різними державними органами, зокрема контрольно-ревізійною службою, прокуратурою, внутрішніми справами та Службою безпеки України. Згідно з порядком, затвердженим спільним наказом від 19 жовтня 2006 року, ці органи здійснюють планові та позапланові виїзні ревізії на підставі звернень правоохоронних органів [87].

Позапланові ревізії можуть ініціюватися лише на підставі рішення суду, що є важливою гарантією правового контролю за дотриманням процедур [127, с. 178]. Традиційно, такі ревізії зверталися до слідчих суддів за клопотанням прокурорів для з’ясування обставин по конкретним статтям, наприклад ст. 191 КК України, що стосується привласнення чи розтрати майна [49]. Ухвали слідчих суддів у таких випадках були остаточними і не підлягали оскарженню.

Однак, зміни до Кримінально-процесуального кодексу України, які набули чинності 15 липня 2015 року, істотно змінили практику використання позапланових ревізій. Ці зміни виключили можливість для слідчих та прокурорів самостійно ініціювати ревізії та перевірки, що, з одного боку, може обмежувати їхні можливості для ефективного розслідування злочинів, зокрема у сфері економічних зловживань.

Ці законодавчі зміни вплинули на можливості використання даних з ревізій у доказовій базі, що може негативно позначатися на ефективності розслідувань, враховуючи їх важливість у виявленні та документуванні фінансових порушень [67, 242-244].

При проведенні планових ревізій іноді виявляються факти розкрадань гуманітарної допомоги. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» зобов'язує ревізорів Державної аудиторської служби України (ДАСУ) у таких випадках повідомляти про виявлені зловживання правоохоронні органи [89]. Це включає передачу матеріалів ревізії, що можуть свідчити про порушення законодавства, зокрема при виявленні підроблених документів чи інших незаконних дій.

Інформація, надана ДАСУ, часто стає підставою для початку кримінального провадження, включаючи реєстрацію відповідних відомостей у Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄРДР). Такі дії спрямовані на посилення боротьби з незаконним використанням ресурсів, зокрема гуманітарної допомоги, і підвищення ефективності правоохоронної системи в цілому.

Позапланові виїзні ревізії фінансово-господарської діяльності є важливим інструментом у кримінальних розслідуваннях, особливо коли йдеться про незаконне використання гуманітарної допомоги. Такі ревізії проводяться на основі судового рішення, яке дозволяє державному органу фінансового контролю перевірити документацію та фактичний стан господарських операцій об'єкта контролю [141].

Ефективність слідчих розшукових дій під час розслідування проваджень про незаконне використання гуманітарної допомоги тісно пов’язана з ретельною підготовкою до їх проведення. Основою успіху є глибоке вивчення матеріалів кримінального провадження, розробка детального плану дій на нараді з оперативними та слідчими працівниками, оцінка всіх можливих тактичних ризиків і ретельний вибір методів та засобів для негласних дій. Крім того, необхідно забезпечити отримання усіх необхідних дозволів і належне матеріально-технічне оснащення оперативників.

Слід зазначити, що збір доказів у таких провадженнях не обмежується лише проведенням слідчих дій. Велике значення має також витребування та отримання інформації від державних органів, місцевого самоврядування, підприємств, інституцій та приватних осіб. Це дозволяє отримати доступ до документів, відомостей та інших матеріалів, які можуть бути використані в якості доказів у кримінальному процесі.

Процесуальні заходи, такі як тимчасовий доступ до документів і речей, арешт майна, є не лише інструментами забезпечення кримінального провадження, але й важливими елементами стратегії збору доказів. Застосування цих заходів має бути вмотивованим і обґрунтованим, з огляду на їх вплив на права і свободи осіб, залучених до кримінального процесу.

Дієвість досудового розслідування у випадках незаконного використання гуманітарної допомоги залежить від синхронізації та ефективності всіх вищевказаних дій. Правильна організація розслідування, ретельна підготовка до виконання кожної процесуальної дії, а також уміле та законне використання засобів доказування забезпечують досягнення мети кримінального провадження і сприяють справедливому правосуддю.

У кримінальному провадженні № 12022080000000284, розпочатому 05.04.2022 року за ознаками злочинів, передбачених ч. 4 ст. 191 та ч. 3 ст. 201-2 КК України, підозра щодо ОСОБА_1 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 191 КК України, підтверджується наявністю численних доказів. Ці докази включають документи, вилучені за результатами тимчасових доступів, які

свідчать про отримання, облік, розподіл та відвантаження гуманітарної допомоги, що була доставлена на адресу ЗОВА залізничним та вантажним транспортом. Також серед доказів – довідка Східного офісу Держаудитслужби в Запорізькій області, дата якої 14.07.2022, яка встановила розтрату майна (777 мішків борошна) [110].

Для забезпечення ефективності досудового розслідування використовуються не тільки слідчі та негласні слідчі дії, а й витребування та отримання необхідних відомостей від державних органів, підприємств та фізичних осіб. Важливим є тимчасовий доступ до речей і документів, а також арешт майна з метою забезпечення кримінального провадження. Тактичні аспекти направлення запитів і отримання тимчасового доступу до речей і документів передбачають визначення необхідної інформації, формулювання запитів та їх відправлення, аргументування необхідності виїмки речей і документів, а також вирішення питань про залучення спеціалістів і призначення судових експертиз.

Заходи, спрямовані на забезпечення збереження речових доказів, спеціальну конфіскацію та конфіскацію майна як вид покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, важливі для відшкодування шкоди, завданої злочинною діяльністю. В умовах проведення кримінального розслідування також допускається накладення арешту на майно, що виступає як забезпечення можливості відшкодування збитків і конфіскації майна в разі необхідності.

У практиці розслідувань трапляються випадки, коли слідчі ініціюють запит на проведення позапланової ревізії, але відповідь з державного органу повідомляє про заплановану попередньо ревізію, що може затримати процес. Затримки у проведенні ревізій можуть сприяти приховуванню доказів або навіть їх знищенню, що ускладнює процес доведення неправомірних дій з боку посадових осіб. Через відсутність виявлених порушень, кримінальне провадження було закрите. Це підкреслює важливість своєчасного та ефективного виконання ревізійних заходів у контексті кримінальних

розслідувань, що вказує на необхідність вдосконалення взаємодії між слідчими органами та органами державного фінансового контролю, а також на потребу у прискоренні процедур реагування на запити про проведення позапланових перевірок, щоб уникнути можливості затягування процесу та втрати доказів [75].

Практика проведення позапланових ревізій у контексті кримінальних розслідувань незаконного використання гуманітарної допомоги вимагає особливої уваги. Подібні ревізії можуть інколи затягуватись або зіткнутись з перешкодами, що потенційно ускладнює досудове розслідування та може сприяти протидії викриттю злочинних дій. Такі дії вимагають належного, своєчасного, та об'єктивного проведення судових експертиз та збору відповідних доказів, щоб забезпечити якісне розслідування.

Спеціалісти ДАСУ та інших контролюючих органів, які проводять ревізії, мають глибокі знання у фінансовій, економічній, господарській та інших релевантних галузях. Ці знання використовуються під час документальної перевірки, яка включає контроль за документацією об'єкта контролю, що стосується всіх аспектів його фінансово-господарської діяльності, та фактичної перевірки, що включає контроль за фізичною наявністю активів.

Зокрема, методи проведення ревізії визначаються як документальні, так і фактичні перевірки. Документальні перевірки включають аналіз установчих, фінансових, бухгалтерських документів, статистичної та фінансової звітності, господарських договорів та інших релевантних матеріалів. Фактичні перевірки передбачають інвентаризацію, обстеження, контрольний обмір виконаних робіт, аналіз готової продукції, та інші дії, що дозволяють перевірити правильність застосування витратних норм, наявність активів, тощо.

Важливість взаємодії між органами ДАСУ і правоохоронними органами регулюється спільним наказом Головного контрольно-ревізійного управління , МВС, СБУ, та Генеральної прокуратури України. Цей документ встановлює рамки для ефективної співпраці, зокрема в питаннях призначення та проведення ревізій, обміну інформацією та використання висновків ревізій у кримінальних розслідуваннях. Особливо це стосується ситуацій, коли правоохоронні органи

звертаються за допомогою до ДАСУ з проханням провести перевірки в конкретних підконтрольних установах [87].

Працівники ДАСУ, які виступають у ролі спеціалістів під час перевірок, забезпечують не лише збір доказів, але й аналізують їх на предмет відповідності законодавству, що є критично важливим для подальших юридичних процедур. Їхня експертиза та висновки допомагають формувати обґрунтовану базу для судових рішень або подальших слідчих дій. Такий підхід підвищує шанси на успішне розслідування злочинів, зокрема пов'язаних з зловживанням у сфері використання гуманітарної допомоги, забезпечуючи високу якість і об'єктивність кримінального процесу [87].

При залученні працівників органів ДАСУ як спеціалістів у досудових розслідуваннях, особливо у провадженнях, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, важливо враховувати їх спеціальні знання в економічних, бухгалтерських, і фінансових сферах. Законодавство України, зокрема КПК України, чітко визначає права та обов'язки таких спеціалістів під час проведення слідчих дій [50]. Вони використовують свої знання для аналізу, консультацій, і фіксації фактів порушень законодавства, що стосуються фінансових ресурсів, бухгалтерського обліку, та інших аспектів фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю.

Спільний наказ відомств, який регулює взаємодію між ДАСУ та правоохоронними органами, встановлює рамки для ефективної співпраці в області призначення, організації та проведення ревізій. Передача результатів ревізій та інших перевірок правоохоронним органам є критично важливим для забезпечення належного розслідування кримінальних проваджень. Також важливо, що спеціалісти ДАСУ мають можливість активно вносити вклад у розслідування, використовуючи свої спеціалізовані знання для оцінки та аналізу зібраних даних, виявлення недоліків у використанні державних коштів, а також визначення обсягу матеріальних збитків та відповідальних осіб [87].

М. І. Хавронюк підкреслює, що у випадках, коли правоохоронні органи проводять перевірки в підконтрольних установах, залучення працівників ДАСУ

як спеціалістів може значно покращити якість і об’єктивність розслідування. Ці спеціалісти виступають як незалежні оцінювачі, їхня діяльність дозволяє забезпечити повноту та всебічність розслідування, оскільки вони використовують спеціальні знання та навички, які необхідні для глибокого розуміння кримінальних проваджень [117, с. 210-260].

В контексті проведення розслідувань злочинів, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, спеціальні знання, якими володіють ревізори Державної аудиторської служби України (ДАСУ), є вирішальними. Ці спеціалісти, згідно з законодавством, визнаються учасниками кримінального процесу, коли виявляють під час ревізій докази фінансових порушень, підробок документів або службових розкрадань, що можуть бути кримінально караними діяннями.

Підготовка до позапланової ревізії включає формування програми ревізії, яка повинна бути погоджена з правоохоронними органами. У цьому документі детально визначаються об’єкт контролю, теми, періоди та питання, що підлягають перевірці, згідно з компетенцією органу ДАСУ. Співпраця зі слідчими дозволяє використовувати спеціальні знання ревізорів для з’ясування ключових питань у розслідуванні, а також визначення дій або бездіяльності, які призвели до порушення законодавства [88].

Ревізори, в рамках своїх обов’язків, не лише фіксують порушення, але й оцінюють розмір заподіяної матеріальної шкоди. Ця інформація є критичною для кримінальних розслідувань, оскільки вона може вплинути на юридичні наслідки для винних осіб.

Крім того, законодавство дозволяє ДАСУ залучати до ревізій інших спеціалістів, що мають відповідні знання і досвід, для проведення спеціалізованих контрольних заходів. Це може включати контрольні обміри будівельних робіт, контрольні запуски сировини у виробництво, аналізи готової продукції тощо. Такий підхід дозволяє проводити всебічні та глибокі ревізії, що забезпечують виявлення всіх потенційних порушень і сприяють ефективному розслідуванню злочинів [84; 86].

В рамках виконання завдань державного фінансового контролю, особливо у сфері розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги, значну роль відіграють спеціальні знання фахівців. Згідно з частиною 1 статті 8 Закону України «Про основи державного фінансового контролю», Державна аудиторська служба України (ДАСУ) має право залучати кваліфікованих спеціалістів з відповідних державних установ, фондів, підприємств на договірних засадах для проведення ревізій [88].

Взаємодія між органами ДАСУ та правоохоронними органами організована таким чином, що перед початком кожної ревізії посадовим особам та залученим спеціалістам видаються направлення, затверджені Міністерством фінансів. Це не тільки формалізує їх участь у ревізії, але й забезпечує правову основу для їх дій на об’єкті контролю. За результатами ревізії складається акт, який детально фіксує всі обставини перевірки, включаючи інформацію про кожен аспект перевірених питань, методи перевірки, а також висновки про наявність чи відсутність порушень.

Цей акт ревізії включає перелік усіх учасників ревізії, відображає результати їх роботи і може визначати розмір збитків, завданих державі або контрольованому об’єкту. Такі документи, завдяки деталізованому викладу фактів та обґрунтованим висновкам спеціалістів, вважаються важливими письмовими доказами в кримінальному процесі. Вони не тільки сприяють встановленню істини у провадженні, але й підкріплюють доказову базу своїм змістом, що має значення для правильного юридичного висновку щодо кримінальних проваджень. Таким чином, документи, що виходять від фахівців під час ревізій, дозволяють суду або слідчим об’єктивно оцінювати обставини кримінальних проваджень, забезпечуючи належне та ефективне використання спеціалізованих знань для виявлення і розслідування злочинів у сфері фінансів [59, с. 130-132].

Під час проведення розслідувань щодо незаконного використання гуманітарної допомоги, спеціалісти, такі як ревізори Державної аудиторської служби України (ДАСУ), відіграють ключову роль. Вони здійснюють

позапланові виїзні ревізії, що охоплюють ретельний аналіз фінансових та бухгалтерських документів, вивчають необоротні активи та інші ресурси, а також перевіряють достовірність фінансової звітності. Ці спеціалісти, завдяки своїм глибоким знанням і досвіду, здатні виявити ознаки порушень законодавства, такі як фінансові махінації, нецільове використання коштів, або навіть службові розкрадання, встановити осіб, відповідальних за ці дії, включаючи тих, хто має матеріальну відповідальність [88].

Роль ревізора у кримінальному процесуальному контексті особливо значуща, оскільки вони не просто виконують функції контролю, але й сприяють збору доказів, що можуть бути використані у кримінальних розслідуваннях. Ці спеціалісти, з їх глибоким розумінням фінансових та господарських процесів, стають ключовими фігурами в процесі виявлення та документування порушень у використанні гуманітарної допомоги та інших державних ресурсів [88].

Ревізори, які виконують функції державного фінансового контролю, володіють спеціалізованими знаннями у сферах економіки, бухгалтерського обліку, фінансової та бюджетної звітності. Ці знання дозволяють їм ефективно ідентифікувати та аналізувати фінансові порушення, зловживання і навіть виявляти підроблені документи під час проведення ревізій. Згідно з частиною 3 статті 12 Закону України «Про основи державного фінансового контролю», ревізори мають обов’язок негайно повідомляти правоохоронні органи про будь-які нелегальні знахідки, що підкреслює їхню роль у кримінальних розслідуваннях, зокрема у випадках незаконного використання гуманітарної допомоги [89].

Ревізори перевіряють, чи відповідають записи у бухгалтерських облікових регістрах реальному стану справ, чи існують докази приховування фактичних обсягів фінансових операцій, а також з’ясовують, чи були документально зафіксовані угоди проведені законно. Особливу увагу вони приділяють аналізу договірної діяльності, визначаючи реальність і законність фінансових потоків та відповідність витрачених коштів декларованим цілям.

Також, в ході ревізії важливо визначити, чи виявлені факти незаконних перерахувань коштів на рахунки інших юридичних осіб, а також з’ясувати відповідність кількості фактично видобутої та реалізованої продукції. Ці перевірки допомагають встановити обсяги можливих збитків та визначити осіб, які могли бути втягнуті в протиправну діяльність [29, с. 28-35].

Під час проведення ревізій, пов’язаних з розслідуванням незаконного використання гуманітарної допомоги, ключову роль відіграють спеціалізовані знання економічних фахівців. Підготовка клопотань та визначення завдань для ревізії вимагають глибокого розуміння економічних процесів, тому залучення спеціаліста з економіки до консультування може значно підвищити ефективність підготовки та виконання ревізійних заходів.

У випадку виявлення порушень, таких як недостачі коштів, матеріальних цінностей, наявність фіктивних документів або індикацій на службові розкрадання, ревізор зобов’язаний вилучити оригінали документів на період ревізії. Такі дії здійснюються з метою забезпечення збереження доказів до завершення контрольних заходів. Важливим є також оформлення результатів контрольних обмірів, запусків сировини в виробництво та лабораторних аналізів, що фіксуються у відповідних довідках, підписаних керівництвом об’єкта контролю.

За результатами ревізії формується основний акт, де зазначені виявлені порушення та недостачі, а також визначаються посадові та матеріально відповідальні особи, причетні до виявлених порушень. У разі потреби ревізор може вимагати письмові пояснення від відповідальних осіб.

Як, наприклад, у кримінальному провадженні № 12022080000000284, яке здійснювалося досудовим розслідуванням, було встановлено, що відповідно до довіреності № б/н від 06.03.2022 року, виданої Запорізькою обласною державною адміністрацією, заступник директора департаменту та начальник управління економіки будівництва Департаменту економічного розвитку і торгівлі, особа, яку далі будемо називати ОСОБА_1, була уповноважена здійснювати операції на станції «Запоріжжя-Вантажне» міста Запоріжжя

Придніпровської залізниці стосовно гуманітарного вантажу, що надходив на адресу Запорізької обласної військової адміністрації. Зазначеною довіреністю ОСОБА_1 була ознайомлена і підтвердила це своїм особистим підписом. Копія цієї довіреності була передана до відома Запорізької регіональної філії «Придніпровська залізниця» АТ «Укрзалізниця».

ОСОБА_1, використовуючи своє службове становище та користуючись недостатнім контролем з боку керівництва, в порушення вимог пунктів 1, 2, 8 статті 9 закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», умисно не склала жодних актів приймання-передачі товарно-матеріальних цінностей або інших первинних документів щодо гуманітарного вантажу. Частина вантажу була передана до складського приміщення, розташованого на території ПрАТ «Запоріжкран», а інша частина вантажу була безпідставно передана до приміщень за адресою м. Запоріжжя, вул. Сортувальна, 3, які не входили до офіційного списку приміщень для зберігання гуманітарної допомоги і не були внесені до системи обліку «ГУДОК» [102].

Подібні дії ОСОБИ_1 унеможливили облік даної продукції службовими особами Запорізької обласної військової адміністрації та контроль за її використанням за цільовим призначенням, що у свою чергу дало можливість невстановленим особам вільно розпоряджатися товаром.

Ревізор несе відповідальність за об’єктивну та повну оцінку фінансово-господарських операцій, а ніхто з представників правоохоронних органів не має права втручатися в його роботу або впливати на оцінку результатів ревізії. Це забезпечує незалежність і неупередженість ревізійного процесу, що є критично важливим для забезпечення справедливості та законності при виявленні та розслідуванні злочинів [60, с. 138-139].

Після завершення ревізії, спеціалісти, які здійснювали цю перевірку, можуть бути залучені до кримінального процесу як свідки для надання пояснень щодо обставин виявлених ними порушень. Це особливо важливо у провадженнях, що стосуються незаконного використання гуманітарної

допомоги, де спеціальні знання і досвід ревізорів можуть сприяти розкриттю складних фінансових махінацій.

Роль ревізора в кримінальному провадженні значна, адже вони не тільки виявляють порушення, але й допомагають слідству у визначенні обставин вчинення злочину. Їх свідчення можуть бути ключовими при розгляді справ у суді, оскільки їх професійні висновки підтверджують об’єктивність виявлених фактів порушень.

Отже, використання спеціальних знань у процесі ревізійних перевірок слугує не лише для виявлення порушень, але й як важлива процесуальна форма збору доказової інформації у кримінальних провадженнях. Це підкреслює необхідність детальної підготовки та проведення таких перевірок у взаємодії з правоохоронними органами, оскільки результати ревізії можуть визначити подальші слідчі дії та стратегію обвинувачення в суді.

2.2. Участь спеціаліста у проведенні огляду під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги.

У кримінальних провадженнях, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, дослідницька й практична увага зосереджується насамперед на огляді та обшуку, оскільки саме ці слідчі (розшукові) дії найчастіше проводяться на початковому етапі розслідування і дають змогу швидко зафіксувати обстановку, виявити матеріальні сліди, встановити місце перебування предметів та документів і окреслити подальший напрям доказування. Їх значення полягає не лише у вилученні речей або документів, а й у безпосередньому сприйнятті простору, предметного середовища та ознак, які вказують на спосіб вчинення правопорушення, характер приховування і наслідки неправомірних дій.

У криміналістичних працях і практичних методиках ці дії аналізуються досить докладно, що пов’язано з потребою вдосконалити тактичні прийоми їх проведення та підвищити доказову цінність отриманих результатів. Для

проваджень про незаконне використання гуманітарної допомоги значення має не загальна характеристика огляду й обшуку, а їх пристосування до специфіки об’єкта перевірки, коли поряд із традиційними матеріальними слідами досліджуються документи про походження допомоги, способи її обліку, маршрути передачі, цифрові комунікації та ознаки комерціалізації майна, що мало передаватися безоплатно. Саме через увагу до конкретних деталей окремого випадку з’являється можливість відтворити механізм правопорушення і надалі належно використати зібрані докази [17, с. 142].

Огляд у таких провадженнях виступає не просто технічною процесуальною дією, а способом первинного закріплення фактичної картини правопорушення, зокрема коли йдеться про незаконне використання гуманітарної допомоги, благодійних внесків або безоплатної допомоги з метою отримання прибутку. Його зміст охоплює безпосереднє спостереження об’єкта, фіксацію всіх відомостей, що мають значення для кримінального провадження, а також комплекс супровідних дій, до яких належать вимірювання, фотографування, складання схем і планів, виготовлення графічних зображень, відбитків і зліпків, вилучення речей та документів, що можуть мати доказове значення [43; 125, с. 108].

Результативність огляду залежить від того, наскільки якісно проведено підготовку, чи правильно оцінено обстановку, чи вдало обрано тактичні прийоми і чи забезпечено належний технічний супровід. Не менш суттєвим залишається і процесуальний бік цієї дії, оскільки порушення встановленого порядку ставить під сумнів подальше використання зібраного матеріалу в суді. У такому поєднанні організаційного, тактичного і процесуального компонентів огляд набуває значення цілісного інструменту фіксації доказової інформації, а не лише формальної стадії розслідування.

У провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги предметом огляду стає широке коло об’єктів, серед яких наявні як матеріальні носії, так і цифрові джерела інформації. До них належать самі предмети гуманітарної допомоги, установчі акти та статути благодійних організацій,

реєстраційні й дозвільні документи, фінансові та інші обов'язкові звіти, записи в соціальних мережах, листування в месенджерах та електронній пошті, комп'ютерна техніка й мобільні пристрої, що можуть містити відомості про надходження, облік, переміщення чи продаж відповідного майна. Такий спектр об'єктів показує, що доказування в цій категорії проваджень виходить за межі традиційного огляду місця події й охоплює середовище документального та цифрового супроводу гуманітарного ресурсу.

Показовим у цьому сенсі є кримінальне провадження, в межах якого проведено огляд заздалегідь визначених засобів, зокрема грошових коштів, використаних для придбання балістичних шоломів. Ці шоломи закуповувалися для безоплатної передачі військовослужбовцям, проте надалі були реалізовані на комерційній основі, що вказувало на неправомірне використання гуманітарної допомоги. Перевірка в такому випадку охоплювала не лише сам товар, а й рекламації, оголошення про продаж на відповідних платформах і в соціальних мережах, тобто весь інформаційний контур, у якому відобразився перехід гуманітарного майна у комерційний обіг [103].

У кримінальних провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги статті 191 і 201-2 КК України реалізуються як загальна так спеціальна норми, що охоплюють різні ознаки кримінальних правопорушень проти гуманітарних ресурсів. Під час розслідування важливо ретельно відстежувати весь ланцюг руху гуманітарної допомоги – від моменту її отримання до кінцевого використання або подальшої реалізації – задля коректної кваліфікації дій правопорушника.

У межах розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги застосовуються різні види огляду, кожен із яких орієнтований на окремий сегмент доказової інформації та виконує власне завдання у встановленні способу вчинення правопорушення, кола причетних осіб і маршруту руху відповідного майна (Таб. 2.1).

Таблиця 2.1

Статистичні дані про виконання основних видів оглядів у кримінальних розслідуваннях

Тип огляду	Слідчі (%)	Експерти (%)
Відеогляд документів, зокрема комп'ютерних даних	62.9	95.0
Огляд місцевості (огляд місця фактично виконаних робіт)	50.8	26.0
Огляд місця події	30.2	9.1
Огляд речей	20.7	30.3
Огляд приміщень юридичних осіб різної форми власності	14.6	21.8

Огляд документів, у тому числі електронних даних, займає значну частину слідчих дій, оскільки саме через них фіксуються документальні сліди фінансових операцій, переміщення ресурсів і зміни їхнього призначення. У поєднанні з цим перевірка місцевості та місця події дає змогу зіставити задокументовані дії з фактичними умовами їх виконання, тоді як огляд речей і приміщень виявляє матеріальні носії інформації, що підтверджують або спростовують заявлені обставини. У кожному з цих випадків участь спеціаліста не обмежується технічною допомогою, а включає інтерпретацію отриманих даних, встановлення їхнього зв'язку зі справою та аналіз складних елементів, зокрема електронних доказів або трасологічних слідів. Така сукупність дій формує інформаційне поле, в межах якого відтворюються обставини правопорушення і встановлюються причетні особи [53, с. 235-238].

Залучення спеціальних знань під час огляду прямо передбачене процесуальними нормами, зокрема ч. 3 ст. 237 КПК України, яка допускає участь спеціаліста у фіксації та дослідженні слідів кримінальної діяльності [50]. У таких провадженнях це стосується не лише технічної допомоги, а й оцінки складних фінансових, логістичних чи цифрових процесів, які виходять за межі загальної підготовки слідчого.

Зміни до кримінального процесуального законодавства розширили участь спеціаліста, зокрема шляхом надання йому можливості формулювати висновки в межах досудового розслідування, а також подавати довідки й пояснення з питань, що належать до його компетенції [81]. Таке розширення змінює не лише обсяг повноважень, а й спосіб включення спеціальних знань у доказування, оскільки фахова інформація з'являється на ранніх етапах розслідування і впливає на побудову версій та вибір слідчих дій.

Разом із цим питання про межі використання висновків спеціаліста не вичерпане на рівні законодавства, оскільки їх застосування переважно пов'язується з розслідуванням кримінальних проступків, тоді як у провадженнях про злочини, зокрема пов'язані з гуманітарною допомогою, потреба в такій участі виникає не рідше. Це вказує на необхідність узгодження підходів до використання спеціальних знань у різних категоріях проваджень [79].

У кримінальних провадженнях, що стосуються фінансових порушень, зокрема незаконного використання гуманітарної допомоги, залучення економістів і бухгалтерів стає практично необхідним, оскільки саме вони можуть відтворити рух коштів, визначити розмір шкоди та встановити невідповідності у звітності. Отримані від них висновки часто слугують підставою для призначення судово-економічної експертизи, яка використовується для доведення обставин, передбачених ст. 191 КК України [49].

Під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги огляд місця події набуває окремого значення у ситуаціях, де існують ознаки інсценування, зокрема крадіжок або пожеж, спрямованих на приховування розкрадання. Процесуальна можливість провести огляд невідкладно до внесення відомостей до ЄРДР, передбачена ч. 3 ст. 214 КПК України, дає змогу зафіксувати обстановку до її зміни та зберегти сліди, які в подальшому можуть бути втрачені [50].

Підготовка до такого огляду включає не лише організаційні дії, а й попередній аналіз документації, пояснень причетних осіб, технологічних процесів і нормативних вимог, що регулюють діяльність об'єкта перевірки.

Дослідження товаро- та документообігу, порядку обліку, зберігання і використання матеріальних цінностей дає змогу співставити та порівняти задекларовані дані з фактичним станом речей і виявити розбіжності, які можуть свідчити про неправомірні дії.

Такий підхід дає змогу не обмежуватися фіксацією окремих фактів розкрадання чи інших зловживань, а відразу формувати доказовий масив, придатний для подальшого використання у кримінальному провадженні. У цьому зв'язку показовим є залучення спеціалістів, які мають фахову підготовку для аналізу складних обставин кримінальних проваджень, оскільки саме їхня участь підвищує точність огляду, якість інтерпретації виявлених даних і повноту документування [115, с. 197].

На початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, огляд місця події часто стає першою дією, через яку перевіряється зміст первинного повідомлення і уточнюється фактична картина можливого правопорушення. Підставою для його проведення можуть бути заява про злочин, зміна керівництва юридичної особи з виявленням нестачі або розкрадання, а також медійні повідомлення про ймовірні зловживання, що потребують процесуальної перевірки

У межах такого огляду зазвичай вирішується кілька взаємопов'язаних завдань: перевіряється стан приміщень для з'ясування, чи могла втрата майна бути наслідком природних причин; зіставляються заяви про крадіжку майна сторонніми особами з реальною обстановкою на місці; встановлюється, чи дотримувалися технологічні вимоги на виробничих майданчиках; фіксуються зміни в стані приміщень або території, що виникли внаслідок діяльності, у процесі якої могло бути вчинене правопорушення, зокрема новобудови, ремонти або аграрні роботи [115, с. 195-196].

Предметом такого огляду можуть бути виробничі приміщення, місця зберігання, де ймовірно відбувалося розкрадання, а також службові кабінети посадових осіб, у яких можуть перебувати підроблені або недостовірні

документи. Виробничі об’єкти в цьому контексті становлять окремий інтерес, оскільки саме там інколи виявляється обладнання, не відображене в офіційному обліку і використане для виготовлення необлікованої продукції, що вже саме по собі вказує на потребу подальшої перевірки руху майна, документів і фінансових потоків.

Тактика огляду в подібних провадженнях не може бути уніфікованою, оскільки змінюється залежно від характеру об’єкта, способу можливого зловживання, кола причетних осіб і наявних слідів. Через це вирішального значення набуває не формальне дотримання послідовності дій, а здатність побудувати огляд так, щоб повно зафіксувати всі матеріальні, документальні та просторові ознаки, які в подальшому дадуть змогу відтворити механізм правопорушення.

У провадженнях про незаконне використання гуманітарної допомоги окрема увага приділяється огляду територій і приміщень, де могло відбуватися неправомірне використання відповідних ресурсів. Частина 1 ст. 237 КПК України вимагає проведення огляду з дотриманням процесуального порядку, а за потреби – із залученням спеціалістів. Коли йдеться про приміщення юридичних осіб, застосовуються також вимоги ст. 233 КПК України, через що проведення такого огляду потребує ухвали слідчого судді і, відповідно, попереднього внесення відомостей до ЄРДР [50].

Після внесення відповідних відомостей до ЄРДР слідчий звертається до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на огляд, у якому має бути точно зазначено адресу будівлі чи приміщення, дані про юридичного та фактичного володільця, а також інші відомості, що індивідуалізують об’єкт огляду. Процесуальна визначеність на цьому етапі має пряме значення для допустимості зібраних результатів. Частина 9 ст. 236 КПК України, яка регламентує порядок вручення другого примірника протоколу під час обшуку в приміщеннях підприємства, додатково вказує на необхідність точного дотримання процедури при роботі з об’єктами, пов’язаними з діяльністю юридичних осіб [50].

Отримання ухвали слідчого судді відкриває можливість провести огляд із залученням спеціалістів, причому в таких провадженнях особливу цінність мають фахівці у сфері фінансового контролю, бухгалтерського обліку або аналізу господарської документації. Їхня участь дає змогу виявити сліди неправомірних фінансових операцій, розриви між обліковими даними і фактичним рухом ресурсів, а також інші порушення, що супроводжують незаконне використання гуманітарної допомоги. За рахунок цього огляд виходить за межі простого виявлення предметів чи документів і перетворюється на інструмент глибшого відтворення обставин кримінальних проваджень.

Огляд територій і приміщень у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, не може проводитися за уніфікованою схемою, оскільки характер об’єкта, спосіб можливого заволодіння майном і умови його приховування щоразу змінюються. Саме тому така слідча дія потребує індивідуалізованого підходу і підвищеної уваги до деталей, а збір доказів у межах огляду прямо залежить від того, наскільки точно зафіксовано просторову обстановку, розташування товарно-матеріальних цінностей і стан речей на момент перевірки. У цій роботі істотне місце займають спеціалісти, зокрема криміналісти, які забезпечують фото- та відеофіксацію місця події, виявлених матеріальних цінностей, документів та інших предметів, що мають значення для провадження [49].

Межі такого огляду не обмежуються приміщеннями, де безпосередньо зберігається сировина або готова продукція. До перевірки можуть включатися і місця ймовірного приховування викраденого майна, і зони, де могли знищуватися списані товари, і допоміжні об’єкти, через які проходив рух продукції. За потреби залучаються спеціалісти, обізнані з технологічними процесами конкретного підприємства, оскільки без розуміння виробничого циклу складно виявити відхилення, що вказують на втручання в облік, несанкціоноване використання сировини або створення необлікованої продукції.

У кримінальних провадженнь, пов’язаних із сільськогосподарською продукцією, окремого значення набуває огляд самої продукції з перевіркою її

відповідності документам, стандартам, технічним умовам і вимогам зберігання. За таких умов відбираються середні проби зерна, овочів, фруктів, ягід та інших видів продукції для подальшого експертного дослідження, що дає змогу зіставити фактичні характеристики об’єкта з даними обліку та встановити ознаки підміни, псування або іншого неправомірного використання [128, с. 62]. Окрема увага також звертається на умови зберігання, їх відповідність вимогам ДСТУ або технічним умовам та дотриманню інших вимог технологічних процесів.

Залучення економіста, бухгалтера та інших фахівців дає слідчому можливість не лише оглянути документи і матеріали, а й провести їх звірку з даними про рух продукції, її надходження, списання, зберігання та передачу. Саме на цьому рівні виявляються розриви між фактичним і задекларованим, невідповідності у звітності та інші ознаки незаконного використання гуманітарної допомоги або розкрадання майна. Через таке поєднання огляду з фаховим аналізом формується більш повна картина події, ніж за умов ізольованого сприйняття лише матеріальних слідів.

У розслідуванні незаконного використання гуманітарної допомоги значення мають як аналіз документів, так і безпосередній огляд виробничих приміщень, територій, обладнання, складів і готової продукції. До цього комплексу входять інвентаризація, обмір виконаних робіт, контрольний запуск сировини у виробництво, перевірка сировини, матеріалів і готової продукції. Сукупність таких дій дає змогу встановити реальний стан матеріальних активів, виявити необліковані вироби, нестачі або невідображене у документах використання ресурсів.

Не лише класичне місце події потребує огляду в цій категорії проваджень. Практичне значення мають і ті ділянки місцевості та приміщення, які безпосередньо не пов’язуються з моментом вчинення правопорушення, але можуть містити його сліди або показувати спосіб приховування результатів злочинної діяльності. Йдеться про виробничі, торговельні, складські та інші об’єкти, що використовувалися для незаконного списання, переміщення чи

вивезення відходів виробництва, а також для неофіційного обігу сировини або готової продукції.

Окремої перевірки потребують місця, де сировина чи матеріали могли бути використані для виготовлення необлікованих товарів. У цій площині слідчий звертає увагу і на ділянки, де могло здійснюватися знищення матеріалів, зокрема шляхом спалювання або закопування. Відсутність слідів таких дій за наявності документів про списання може вказувати на інше пояснення, а саме на використання цих матеріалів у виробництві продукції, яка не відображена у відповідній обліковій документації [64, с. 118-125].

Під час таких оглядів слідчі нерідко досліджують і приміщення, які не є безпосереднім місцем події, але здатні містити відомості про співучасників, маршрути переміщення майна, документи прикриття чи контактні дані осіб, причетних до правопорушення. Такі відомості можуть зберігатися у письмових столах, сейфах, шафах, технічних носіях інформації та інших місцях, які на перший погляд не пов’язані з основним об’єктом перевірки, але фактично відображають організаційний бік злочинної діяльності.

Заключна стадія огляду охоплює вирішення питань щодо подальшої долі виявленої продукції чи інших об’єктів, які можуть бути опечатані, перевезені або передані на відповідальне зберігання для збереження їх цілісності. Саме на цьому етапі участь спеціалістів також зберігає практичну цінність, оскільки дає змогу оцінити систему охорони, порядок доступу до товарно-матеріальних цінностей, режим пропуску транспорту, систему обліку робочого часу працівників, а також виявити місця приховування викраденого майна і осіб, які могли бути причетними до правопорушення [49].

Огляд службових кабінетів і житлових приміщень осіб, причетних до правопорушення, розкриває не лише матеріальні докази, а й інформаційні масиви, що фіксують господарські операції, рух коштів і зв’язки між учасниками. У таких приміщеннях можуть виявлятися грошові кошти, чорнові записи, внутрішня документація, а також комп’ютерні дані, які відображають реальний обіг товарно-матеріальних цінностей і фактичний характер

здійснюваних дій. Поряд із цим враховуються й менш очевидні сліди, зокрема запахові, якщо вони властиві предметам незаконного заволодіння, оскільки такі ознаки дають додаткові орієнтири для встановлення обставин правопорушення і причетності конкретних осіб [65, с. 110-125].

У провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги огляд житла або іншого володіння особи пов'язується насамперед з аналізом комп'ютерної техніки, електронних файлів і цифрових носіїв, які містять відомості про рух майна, господарські операції та бухгалтерські проводки. Частина 2 ст. 237 КПК України встановлює порядок проведення такого огляду, а вимоги ст. 236 КПК України передбачають його обов'язкову фіксацію за допомогою відеозапису, що забезпечує відтворюваність та можливість перевірки отриманих результатів [50].

Робота з комп'ютерними даними потребує не лише процесуального оформлення, а й технічної точності, оскільки збереження структури інформації, її цілісності та можливості подальшого аналізу прямо впливає на доказове значення таких матеріалів. У цьому контексті залучення спеціалістів стає необхідною умовою, адже саме вони забезпечують коректний доступ до систем, пошук потрібних даних і їх фіксацію без втрати або спотворення змісту. Частина 6 ст. 236 КПК України прямо передбачає можливість доступу до комп'ютерних систем і мобільних терміналів, якщо є підстави вважати, що вони містять інформацію, значущу для кримінального провадження, причому такі дії можуть виконуватися як слідчим, так і із залученням фахівця [50].

Захист інформаційних масивів, технічних засобів і каналів зв'язку вимагає участі спеціаліста, який орієнтується у відповідній комп'ютерній або операційній системі та здатний забезпечити коректний аналіз без втручання у структуру даних. Такі фахівці можуть залучатися як із спеціалізованих підрозділів, так і з науково-освітнього середовища, якщо це необхідно для розуміння специфіки програмного забезпечення або технічної конфігурації системи.

Під час огляду обладнання у провадженнях, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, окремо враховується питання незалежності залучених спеціалістів, оскільки участь осіб, пов’язаних із суб’єктом господарювання, де відбулося правопорушення, може вплинути на об’єктивність отриманих результатів. З огляду на це доцільно формувати міждисциплінарну групу фахівців, кожен з яких відповідає за окремий сегмент технічного або інформаційного аналізу:

1. Інженер-системотехнік – для дослідження апаратної частини комп’ютерів і з’єднувальних елементів.

2. Спеціаліст з мережевих технологій – для аналізу мережевого обладнання та каналів передачі даних.

3. Фахівець з електрозв’язку – для перевірки засобів комунікації та передачі інформації.

4. Досвідчений користувач ЕОМ – для пошуку і первинного огляду електронних документів.

5. Спеціаліст із реєстраційних або податкових систем – для аналізу фіскальних і облікових даних.

6. Інженер-програміст – для дослідження програмного забезпечення, виявлення втручань і вилучення значущих файлів.

Таке поєднання технічної та аналітичної роботи дає змогу не лише зафіксувати інформацію, а й встановити спосіб її створення, змін і використання, що має значення для доведення обставин правопорушення [54, с. 124-138].

У провадженнях, пов’язаних із привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем, огляд місця події дає первинний матеріал для відтворення механізму правопорушення, встановлення способу заволодіння майном і фіксації слідів, які надалі входять у доказову систему. Під час такого огляду слідчий разом зі спеціалістом досліджує предмети і матеріали, що можуть бути об’єктом привласнення, зокрема будівельні матеріали, грошові кошти, документи, пакувальні засоби та інше майно, походження якого потребує перевірки.

Кожний виявлений об’єкт підлягає детальному огляду з фіксацією його зовнішніх характеристик, розміру, маркування та індивідуальних ознак. Увага зосереджується на тих деталях, які можуть вказувати на втручання, зміну первинного стану, підміну, пошкодження або наявність сторонніх речовин. За потреби описуються колір, форма, запах, визначається маса і відбираються проби для подальших досліджень або судових експертиз. Саме така деталізація створює умови для подальшого зіставлення предмета з документальними даними, обліком і поясненнями причетних осіб.

Залежно від обстановки така слідча дія може поєднуватися із затриманням та обшуком особи, щодо якої існує підозра у вчиненні злочину. У цьому випадку поряд із матеріальними об’єктами вилучаються документи, зміст яких потребує окремого аналізу або експертної перевірки, зокрема для встановлення законності ведення діловодства, виявлення фальсифікацій або зіставлення офіційних записів з фактичними діями.

Залучення спеціалістів у такій ситуації має не допоміжний, а функціональний характер, оскільки саме вони забезпечують точнішу оцінку виявлених даних, коректне документування та належне дотримання процесуального порядку. У провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги це особливо помітно під час огляду документів, коли разом із слідчим працюють бухгалтер, економіст, технолог або інший фахівець, здатний пояснити зміст документації, порадити, які документи слід витребувати чи вилучити, і допомогти побачити розриви між паперовим оформленням та реальним рухом майна.

Під час аналізу документів увага зосереджується на змісті записів, наявності обов’язкових реквізитів, арифметичній правильності розрахунків і відповідності відомостей фактичному стану товарно-матеріальних цінностей. Саме на цьому рівні виявляються неправдиві відомості, суперечності між різними документами, а також розходження між документальними даними і реальним станом речей. Для проваджень про гуманітарну допомогу така

перевірка має окрему вагу, оскільки дозволяє простежити, чи відповідає оформлений рух товару його фактичному переміщенню, зберіганню та передачі.

До типових ознак підроблення належать відсутність істотних реквізитів, зокрема відомостей про кількість або ціну товару, дату здійснення операції, підставу передачі чи інші елементи, без яких документ втрачає визначеність і може використовуватися повторно або з іншою метою. Саме тому вилучення оригіналів документів і їх копій для подальшого порівняння виступає не технічною формальністю, а способом виявлення невідповідностей, дописок, підмін та інших ознак фальсифікації [65, с. 132-140].

Підготовка до огляду документів також потребує попередньої роботи зі спеціалістом, якого залучають до слідчої дії. Для цього слідчий має надати йому загальні відомості про підприємство, де проводитиметься огляд, зокрема про сферу діяльності, форму власності, організаційну побудову та особливості документообігу. Така попередня орієнтація дає фахівцеві можливість точніше працювати з документацією і швидше виявляти ті сегменти, де найімовірніше приховані ознаки зловживань.

Огляд документів вимагає не загальної уважності, а цілеспрямованої перевірки правильності внесених даних, повноти реквізитів, послідовності оформлення та відповідності документів фактичним обставинам. У межах цієї роботи спеціалісти допомагають не лише ідентифікувати значущі документи, а й відокремити ті з них, що відображають економічну структуру підприємства, стан внутрішнього фінансового контролю та основні напрями його діяльності [121].

У провадженнях, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, окремо перевіряється документація, яка відображає господарські операції, оскільки саме через неї проходить фіксація надходження, обліку, зберігання і вибуття майна. Ведення бухгалтерського обліку та збереження таких документів покладається на власника або уповноважений орган управління підприємства, а відтак суцільність документування економічних операцій у первинних документах, рахунках і балансі створює ту базу, через яку можна

встановити не лише формальну картину діяльності, а й реальні відхилення від законного порядку використання гуманітарних ресурсів.

Спеціаліст-криміналіст, залучений до огляду, працює не лише з формальним описом документа, а й із виявленням матеріальних ознак підроблення, серед яких виправлення, травлення тексту, підміна печаток або інші способи втручання в первинний зміст. Для цього використовуються науково-технічні засоби, зокрема ультрафіолетові й інфрачервоні пристрої, які дають змогу виявити корекції, непомітні при звичайному візуальному сприйнятті документа.

Перевірка документа в такому випадку не обмежується його змістом або правильністю заповнення реквізитів. Огляду підлягають і зовнішні, і внутрішні ознаки можливого втручання, а разом із цим вилучаються документи, що відображають фінансову, податкову, статистичну та іншу інформацію, здатну свідчити про економічні порушення. Саме тому для слідчого значення має не лише виявлення таких матеріалів, а й належне їх вилучення та збереження, оскільки надалі вони можуть становити частину доказової бази у кримінальному провадженні [46, с. 276-278].

У провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги науково-технічні засоби застосовуються для детального аналізу документації без пошкодження її носія. Збільшувальні пристрої, огляд у кососпрямованому світлі, ультрафіолетове та інфрачервоне освітлення дають змогу виявити приховані виправлення, сліди втручання, повторне внесення записів або інші зміни, що з’явилися вже після оформлення документа [61, с. 210-260].

Поряд із цим до аналізу документації залучаються вузькоспеціалізовані фахівці – бухгалтери, аудитори, економісти, спеціалісти з автоматизованих бухгалтерських систем, – оскільки саме вони можуть систематизувати документи, виявити нетипові фінансові операції та простежити, як рух товарів і коштів відображався в обліку. За їх участю документи групуються за хронологією, цільовим призначенням, видами діяльності, періодами надходження товарів і матеріалів, а така організація матеріалу дає змогу швидше

виявити несанкціоновані операції, невідповідності у звітності або зміни, внесені вже після первинного оформлення.

Криміналістичний аналіз у таких випадках охоплює не лише технічний огляд документа, а й порівняння підписів, печаток, перевірку слідів хімічного травлення, видалення тексту та інші способи втручання, які змінюють доказове значення документа. Кожна така дія потребує належного процесуального фіксування, оскільки лише за умови повного документування можливо забезпечити подальше використання отриманих результатів у суді [122, с. 100-110].

Показовим є кримінальне провадження № 12022040000000295, у межах якого було викрито схему, пов’язану з продажем гуманітарного вантажу, зокрема військових захисних елементів, через інтернет-платформи та месенджери. Учасники використовували псевдоніми та дистанційні канали комунікації для пошуку покупців, а встановлення обставин такої діяльності потребувало аналізу документації, руху товарів і фінансових операцій, у чому участь спеціалістів мала безпосереднє значення [101].

Подібним за структурою доказування є й кримінальне провадження № 72022000220000002, де розслідувалася схема незаконного ввезення транспортних засобів під виглядом гуманітарної допомоги. У межах цього кримінального провадження перевірці підлягали купівля транспортних засобів за кордоном, їх ввезення, реєстрація та подальший продаж через інтернет, а аналіз фінансових документів і облікових матеріалів дав змогу виявити незаконний обіг товарів і спосіб його відображення в документації, що лягло в основу обвинувачення [103].

Під час розслідувань, пов’язаних з незаконним використанням гуманітарної допомоги, значущим є вміння зіставляти та аналізувати документи. Слідчий разом із залученими фахівцями може виконати наступні види документальних перевірок:

1. Зіставлення кількох копій одного документа для виявлення розбіжностей у датах, обсягах чи інших ключових деталях, які можуть свідчити про махінації або підробки.

2. Перевірка відповідності між документами, які обґрунтовують операції (наприклад, зв’язок між документацією зарплати та виконавчими нарядами).

3. Аналіз виконавчих і розпорядчих документів для виявлення несанкціонованого збільшення обсягів робіт або ресурсів, виділених за розпорядженням.

4. Зіставлення первинних і похідних документів щоб переконатися в правильності перенесення даних.

5. Аналіз однорідності записів у первинних документах, що стосуються одних і тих же операцій, на наявність розбіжностей чи помилок.

6. Зіставлення документів, які відображають взаємопов’язані операції, для перевірки послідовності виконання та звітності.

7. Перевірка документів на предмет майбутніх і вже виконаних робіт для забезпечення їх фактичної відповідності заявленим у документах.

8. Аналіз можливості виконання робіт з технічного та професійного боку, залежно від доступності обладнання, матеріалів і кваліфікації виконавців.

9. Ідентифікація аномалій у перебігу операцій, таких як документація, оформлена в нехарактерний час, що може свідчити про спроби приховування реальних обсягів матеріальних цінностей.

10. Відновлення кількісно-підсумкового обліку на підставі документів для точного обліку використаних ресурсів і товарів.

Ці заходи дозволяють глибоко аналізувати документацію та виявляти неправомірні дії, сприяючи тим самим об’єктивності та ефективності розслідування.

Під час слідчих дій, що стосуються незаконного використання гуманітарної допомоги, залучення спеціаліста-економіста є ключовим для ефективного огляду документів. Всі господарські операції мають бути належним

чином задокументовані, що дозволяє вести як первинний, так і підсумковий бухгалтерський облік. Акцентується увага на важливості первинних документів, які фіксують кожну операцію з матеріальними цінностями, але також важливий є й підсумковий облік у грошовому вираженні. Іноді неправильне або неповне ведення цього обліку може призводити до пересортування цінностей, що вимагає відновлення кількісно-підсумкового обліку:

1. Контрольне звірення – зіставлення даних за інвентаризацією з підсумковими даними про переміщення товарів за період.

2. Щоденний аналіз переміщень – коли звичайне контрольне звірення не ефективне через можливе приховування операцій [65, с. 125-140].

Спеціаліст-економіст допомагає уникнути надмірного вилучення документів, що не мають відношення до кримінальних проваджень, забезпечуючи вибірковість і точність під час збору доказів. Також важливо, що спеціаліст знає бухгалтерську термінологію та вміє ідентифікувати важливі для кримінальних проваджень документи. Слідчому це необхідно для правильного документування місцезнаходження документів, зокрема у комп'ютерних програмах бухгалтерського обліку [44, с. 98-115].

У процесі розслідування використання гуманітарної допомоги важливим етапом є огляд документів та інших речових доказів. Спеціалісти або слідчі проводять аналіз документів з використанням техніко-криміналістичних або логіко-криміналістичних методів. Допускається вилучення лише тих речей, які мають значення для кримінальних проваджень, а також речей, які заборонені до обігу.

Усі вилучені під час огляду предмети підлягають негайному опечатуванню та підписанню учасниками слідчої дії, що фіксує їх стан і виключає втручання після вилучення. Якщо провести детальний огляд на місці неможливо, об'єкти тимчасово ізолюють до подальшого дослідження, зберігаючи їх у тому вигляді, в якому вони були виявлені. Робота з документами вимагає окремої обережності: крихкі матеріали розміщують між жорсткими аркушами, вологі висушують природним шляхом без додаткового нагрівання, зім'яті вирівнюють без

пошкодження структури, склеєні не роз’єднують до повного висихання, фрагменти розірваних документів зберігають без спроби їх відновлення, а документи, що зазнали дії високих температур, ізолюють у м’якому середовищі без тиску. Окремо виділяються об’єкти зі специфічними запахами, які розміщують у герметичних ємностях, щоб не втратити їхні властивості для подальшого дослідження [113, с. 45-70].

У криміналістичній практиці вироблено окремі підходи до роботи з запаховими слідами, які можуть зберігатися на документах або предметах, що підлягали спробам знищення. У таких випадках застосовуються інструменти, які не пошкоджують поверхню матеріалу, зокрема пінцети з м’якими насадками, що унеможливлюють залишення сторонніх відбитків або механічних ушкоджень. Будь-які позначки безпосередньо на документі виключаються, а всі пояснювальні записи наносяться на упаковку до моменту її заклеювання, що забезпечує збереження первинного стану об’єкта [134, с. 484].

Процес пакування також передбачає контроль за тим, щоб матеріал не контактував із клеючими елементами упаковки, оскільки це може призвести до пошкодження або втрати частини інформації. У межах огляду спеціалісти виконують комплекс дій, що включає відбір документів, які мають значення для провадження, виявлення ознак підробки, фіксацію їхнього стану засобами фото- та відеозйомки, організацію їх вилучення та подальше консультування щодо необхідності призначення експертиз. Така послідовність дій формує контрольований ланцюг роботи з доказами – від виявлення до процесуального закріплення.

Робота з комп’ютерною технікою в цих провадженнях виходить за межі стандартного огляду матеріальних об’єктів, оскільки інформація може зберігатися у спеціалізованих програмах, у зашифрованому вигляді або на віддалених серверах. Це вимагає залучення ІТ-фахівців, які орієнтуються в бухгалтерських і платіжних системах, здатні відновити доступ до даних, ідентифікувати структуру інформації та забезпечити її фіксацію без зміни змісту [65, с. 145-165].

Застосування технічних засобів під час огляду закріплено процесуально, зокрема ч. 7 ст. 237 КПК України, яка передбачає можливість використання фото- і відеозапису, виготовлення відбитків та інших способів фіксації стану місця події та вилучених матеріалів [50]. Це дає змогу не лише зафіксувати зовнішній вигляд об’єктів, а й відтворити умови їх виявлення у подальшому процесуальному розгляді.

Фіксація результатів огляду охоплює детальний опис кожного вилученого об’єкта із зазначенням його назви, призначення, фізичних характеристик, реквізитів і захисних елементів. Така деталізація забезпечує можливість подальшого аналізу, порівняння та перевірки доказів у межах судового провадження, а також дозволяє встановити, чи змінювався стан документа або предмета після його вилучення [113, с. 72-88].

Ефективність огляду місця події у провадженнях, пов’язаних із документами, цифровими носіями та іншими матеріальними об’єктами, безпосередньо залежить від дотримання криміналістичних правил поводження з доказами та використанням спеціальних технічних засобів. Практика розслідування свідчить, що навіть незначне порушення порядку вилучення, пакування або фіксації може призвести до втрати доказової інформації, спотворення слідів чи виникнення сумнівів щодо автентичності об’єкта. Саме тому сучасна криміналістика орієнтується не лише на виявлення доказів, а й на забезпечення безперервного контролю за їх станом на всіх етапах процесуального документування. Особливого значення це набуває у кримінальних провадженнях, де інформація міститься на електронних носіях або у цифровому середовищі, оскільки такі дані є вразливими до зміни, видалення чи дистанційного втручання.

Водночас, розвиток цифрових технологій та ускладнення механізмів приховування інформації обумовлюють необхідність залучення спеціалістів різного профілю — криміналістів, ІТ-фахівців, експертів у сфері документознавства та цифрової безпеки. Їхня взаємодія забезпечує не лише технічну правильність вилучення і збереження доказів, а й підвищує рівень

достовірності результатів розслідування загалом. У сучасних умовах належне документування слідчих дій, використання фото- та відеофіксації, а також детальний опис вилучених об’єктів стають важливими гарантіями процесуальної прозорості та допустимості доказів. Таким чином, комплексний і технологічно виважений підхід до огляду місця події є необхідною умовою ефективного кримінального провадження та забезпечення принципу невідворотності відповідальності.

2.3. Участь спеціаліста під час проведення обшуку під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги.

Участь спеціаліста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій доцільно розглядати як одну з форм використання спеціальних знань, пов’язану з точною просторовою фіксацією обстановки, взаємного розташування об’єктів, слідів, тари, складських зон, транспортних засобів, документів, пломб, маркування та інших матеріальних елементів. Під час проведення С(Р)Д на об’єктах, що займають значні площі, доцільно проводити тривимірне сканування, що на відміну від звичайної фотозйомки, не обмежує фіксацію окремими ракурсами, а створює цифрову модель простору, до якої можна повторно звертатися після завершення слідчої дії, виконувати вимірювання, уточнювати відстані між об’єктами й відтворювати первинне розміщення речей у тому вигляді, в якому воно було зафіксоване під час огляду[6, с. 6-7].

Практичне значення участі такого спеціаліста найбільше проявляється під час проведення С(Р)Д складних за структурою місць події, зокрема складів, гуманітарних хабів, пунктів перевантаження, транспортних майданчиків, приміщень із великим обсягом майна, місць зберігання палет, ящиків, мішків або іншої тари. У таких ситуаціях слідчому потрібно зафіксувати не тільки сам факт наявності чи відсутності майна, а й просторові зв’язки між об’єктами, можливі напрями переміщення, місця доступу, залишки маркування, розташування камер

відеоспостереження, воріт, рамп, стелажів і документів обліку. Застосування 3D-сканування зменшує ризик втрати цих ознак, оскільки після завершення огляду обстановка часто змінюється, майно переміщується, а частина слідів втрачає первинний вигляд.

Функції спеціаліста в зазначеній ситуації охоплюють підготовку обладнання, вибір точок сканування, визначення меж сцени, перевірку повноти охоплення простору, збереження первинних файлів, створення резервної копії, фіксацію технічних параметрів сканування та передачу цифрових матеріалів слідчому[9, с. 42-43]. Окреме значення має протоколювання, оскільки в протоколі С(Р)Д варто зазначати модель пристрою, серійний номер за можливості, програмне забезпечення, формат збережених файлів, кількість сканів, носій, на який записано дані, час початку й завершення сканування, а також спосіб упаковки та маркування носія. Такий опис зберігає зв’язок між фактичною слідчою дією і цифровим результатом, який надалі може використовуватися для експертного дослідження або демонстрації в суді.

Наукові й прикладні публікації з криміналістики підкреслюють, що 3D-сканування під час проведення слідчих (розшукових) дій, в тому числі, під час огляду місця події, підвищує інформативність фіксації, дає змогу визначати розміри територій та об’єктів, а також формує цифрову модель, придатну для подальшої аналітичної роботи. У наукових працях, присвячених огляду місця події у воєнних провадженнях, зазначено, що головні територіальні управління Національної поліції України забезпечені 3D-сканерами для детальної фіксації місцевості та розташованих на ній об’єктів у тривимірному просторі[11, с. 537]. Для проваджень про незаконне використання гуманітарної допомоги цей підхід може бути адаптований до документування складських, транспортних і логістичних об’єктів, де просторовий порядок розміщення речей має доказове значення.

Разом з тим 3D-сканування не замінює інші процесуальні вимоги проведння слідчих (розшукових) дій, фотозйомку, відеофіксацію, вилучення документів, доручення на проведення товарознавчих або комп’ютерно-

технічних та інших досліджень. Його доцільно використовувати як додатковий спосіб фіксації, який посилює доказову базу тоді, коли просторові характеристики мають значення для перевірки версій про нестачу, переміщення, підміну, приховування або невідповідність фактичних залишків обліковим даним. У такому разі участь спеціаліста з 3D-сканування забезпечує не лише технічне створення моделі, а й процесуально придатне включення цифрового результату до матеріалів кримінального провадження.

Обшук, порядок проведення якого визначається статтями 233-236 КПК України, належить до тих слідчих дій, де процесуальна форма безпосередньо впливає на допустимість отриманих результатів. Частина 7 статті 223 КПК України передбачає його проведення за участю двох понятих, що виступає гарантією належної фіксації дій слідчого або прокурора. Водночас стаття 615 КПК України допускає відступ від цієї вимоги у випадках, коли залучення понятих є об’єктивно неможливим або створює загрозу для їхнього життя чи здоров’я; за таких умов обов’язковим стає технічне документування обшуку [50].

У межах обшуку слідчий може залучати спеціалістів для вирішення питань, що виходять за межі загальної юридичної підготовки і потребують фахових знань. Йдеться про роботу з комп’ютерною технікою, бухгалтерськими документами, спеціальним обладнанням, речовинами або іншими об’єктами, для дослідження яких потрібна окрема компетентність. Участь такого спеціаліста підлягає обов’язковому відображенню в протоколі слідчої дії, оскільки саме через це фіксується процесуальний статус його участі та межі виконаних ним дій.

Останні зміни у практиці залучення спеціалістів дозволяють слідчому оформлювати їх участь постановою, спираючись на статті 40, 71 та 93 КПК України. Такий порядок спрощує і пришвидшує включення фахівця у слідчу дію, що має окреме значення у провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги, де зволікання може призвести до втрати даних, зміни обстановки або приховування доказів [50; 2, с. 210-260].

Практична цінність участі спеціаліста під час обшуку полягає не лише у використанні науково-технічних засобів, а й у можливості досліджувати складні

об’єкти, проводити попередні фахові оцінки, консультувати щодо вилучення та пакування речових доказів. У провадженнях, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, така участь особливо потрібна тоді, коли необхідно отримати доступ до закритих приміщень, технічних систем або електронних середовищ, де можуть міститися документи, облікові записи чи інші відомості про рух гуманітарних ресурсів.

Стаття 235 КПК України пов’язує проведення обшуку на підставі ухвали слідчого судді з досягненням його мети, а отже обсяг дій, що вчиняються під час обшуку, визначається не формально, а через потребу відшукати та зафіксувати предмети, документи або відомості, що мають значення для кримінального провадження [50]. За наявності підстав обшук може поширюватися і на осіб, які перебувають у місці його проведення, якщо існує обґрунтоване припущення, що вони мають при собі речі або документи, пов’язані із провадженням. Такі дії здійснюються з урахуванням вимоги щодо статі особи, яка проводить обшук, а також із можливістю участі адвоката або представника, якщо про це заявлено.

Неявка адвоката чи представника протягом трьох годин не блокує проведення обшуку особи, однак усі здійснені дії, їх перебіг і результати мають бути відображені у протоколі. Окремого значення в сучасних провадженнях набуває доступ до комп’ютерних систем і мобільних терміналів, які можуть містити дані, важливі для розслідування. Частина 6 статті 236 КПК України допускає пошук, виявлення та фіксацію такої інформації безпосередньо на місці проведення обшуку, навіть якщо відповідні об’єкти не були конкретно зазначені в первинному дозволі, коли вони фактично містять відомості, що мають значення для кримінального провадження [50].

Під час обшуку слідчий або прокурор також здійснює технічні дії, спрямовані на фіксацію обстановки та виявлених об’єктів: вимірювання, фотографування, аудіо- та відеозапис, складання схем і планів, виготовлення графічних зображень, відбитків і зліпків, огляд та вилучення речей і документів. Така діяльність вимагає не просто наявності технічних засобів, а вміння

застосувати їх так, щоб інформація була зафіксована точно, повно і у формі, придатній для подальшого процесуального використання.

Забезпечення слідчого техніко-криміналістичними засобами визначається не лише Кримінальним процесуальним кодексом України, а й спеціальними законами, що регулюють діяльність правоохоронних органів, зокрема законами України «Про Національну поліцію», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Державне бюро розслідувань» та іншими. У межах виконання своїх обов'язків, службова особа, уповноважена на проведення С(Р)Д, діє за участю спеціалістів, які під час обшуку забезпечують відкриття замкнутих приміщень, подолання логічного захисту, доступ до електронних систем і фіксацію комп'ютерних даних відповідно до ч. 7 ст. 236 КПК України. Обшук житла чи іншого володіння особи при цьому підлягає обов'язковій аудіо- та відеофіксації, що одночасно зберігає процесуальну перевірюваність дій слідчого і створює додаткову гарантію захисту прав учасників провадження [50].

Підготовка до проведення обшуку у провадженнях щодо розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги, слід розпочинати з визначення характеру самого обшуку і кола об'єктів, які можуть становити інтерес для слідства. Йдеться про службовий кабінет, житло, інше приміщення, територію або особистий обшук, а серед предметів пошуку можуть бути неправомірна вигода, документи, товарно-матеріальні цінності та інші об'єкти, пов'язані з обставинами кримінального правопорушення.

Окремої уваги потребує аналіз інформації про особу, щодо якої планується обшук, оскільки її посада, службовий статус, поведінкові риси, рівень організованості та здатність до активної протидії прямо впливають на тактику проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Разом із цим слідчий має чітко окреслити мету обшуку і визначити, які саме спеціальні знання потрібні для її досягнення, адже в окремих випадках одного фахівця недостатньо і виникає потреба в залученні кількох спеціалістів різного профілю.

Планування обшуку передбачає збирання і попередній аналіз відомостей як про особу, так і про місце проведення С(Р)Д. Слідчий з'ясовує характер

діяльності обшукуваного, коло його зв’язків, особливості приміщення, документообігу та можливих способів приховування предметів, що мають доказове значення. Саме на цьому етапі встановлюється, які документи, носії інформації чи матеріальні об’єкти можуть бути замасковані, переміщені або приховані з урахуванням обстановки та функціонального призначення приміщення [82].

У провадженнях за ст. 191 КК України підготовча стадія набуває ще більшої щільності, оскільки пошукові дії тут пов’язані не лише з виявленням предметів, а й з установленням способу їх приховування, переміщення або документального маскування [49]. Соціальне становище особи, рівень її обізнаності, характер професійної діяльності та організація простору, в якому планується обшук, допомагають прогнозувати найбільш імовірні місця зберігання речових доказів. На цьому тлі обґрунтованою виглядає рекомендація залучати до обшуку того спеціаліста, який уже брав участь у попередньому огляді місця події, оскільки він краще орієнтується у виявлених слідах, предметах та можливій внутрішній структурі події. У багатоепізодних провадженнях така наступність набуває окремого значення, бо той самий фахівець зберігає цілісне уявлення про попередньо встановлені обставини і може точніше окреслити напрям пошуку [114, с. 180-210].

У процесі підготовки до обшуку слідчий і спеціаліст спільно формують стратегію пошуку, оцінюють найбільш імовірні місця приховування предметів, що мають значення для провадження, і визначають перелік науково-технічних засобів та спеціального обладнання, без яких проведення обшуку буде неповним або малорезультативним. Саме така попередня координація задає напрям усій слідчій дії, дозволяючи поєднати процесуальну визначеність з практичною готовністю до виявлення і належної фіксації доказів [8, с. 154-155].

Підготовка до обшуку у провадженнях за ст. 191 КК України передбачає не формальне визначення переліку дій, а заздалегідь організоване використання науково-технічних засобів, від яких залежить повнота пошуку і фіксації доказів [49]. До базового оснащення входять криміналістичні валізи, інструменти для

доступу до приміщень, освітлювальні прилади, фото- і відеотехніка, а також засоби для складання планів і схем. У разі роботи з документацією або матеріалами, що можуть містити сліди втручання, застосовуються спеціальні прилади, зокрема ультрафіолетове освітлення, яке дає змогу виявляти приховані зміни тексту або інші ознаки підроблення.

Робота з комп'ютерною технікою потребує окремої підготовки і включення ІТ-спеціаліста, який має відповідне програмне та технічне забезпечення. Йдеться не лише про ноутбуки із спеціалізованими програмами, а й про інструменти для демонтажу обладнання, носії для копіювання інформації, засоби її збереження та транспортування. Одночасно організовується фіксація процесу обшуку – використовуються фото- і відеокамери із запасними акумуляторами, додатковими носіями пам'яті, а вилучені об'єкти маркуються і пакуються з урахуванням їхніх властивостей, зокрема застосовуються антистатичні пакети та спеціальні контейнери для цифрових носіїв [121, с. 18-22].

У провадженнях, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, обшук рідко обмежується однією галуззю знань, тому формується група спеціалістів, здатних охопити різні аспекти доказування. Для аналізу бухгалтерської документації залучаються економісти та бухгалтери, які допомагають виявляти документи, що підлягають вилученню, і визначати їх значення для подальшої економічної експертизи. У фінансових установах або організаціях із розгалуженим документообігом така участь дає змогу швидко локалізувати джерела інформації, пов'язані з рухом коштів і матеріальних ресурсів [120, с. 210-255].

Серед об'єктів вилучення переважають прибуткові й видаткові накладні, податкові декларації, касові книги, розрахункові документи, акти ревізій, інші бухгалтерські та податкові записи, через які відображається рух гуманітарних ресурсів. Паралельно з цим ІТ-фахівці забезпечують вилучення цифрових даних із комп'ютерів та інших електронних пристроїв, що дозволяє поєднати паперовий і електронний облік та виявити розбіжності між ними.

Обшуки у кримінальних провадженнях цієї категорії проводяться не лише за місцем роботи підозрюваних, а й у житлових приміщеннях, транспортних засобах, на виробничих об’єктах, складах, бухгалтерських робочих місцях, а також у додаткових місцях, які можуть використовуватися для зберігання майна чи документації. До таких об’єктів належать дачні будинки, гаражі, допоміжні приміщення, що фактично розширює простір пошуку за межі формально пов’язаних із діяльністю особи локацій.

Вибір виду обшуку визначається об’єктом: житло або інше володіння особи, приміщення чи ділянки місцевості, що не належать їй безпосередньо, а також особистий обшук. Останній застосовується за наявності підстав вважати, що особа може мати при собі речі чи документи, пов’язані з правопорушенням, і в такому випадку стає продовженням загальної пошукової дії.

Практика розслідувань показує, що у провадженнях про незаконне використання гуманітарної допомоги посадові особи нерідко поєднують неправомірні операції з підробленням документації, через що пошук доказів переноситься не лише на службові приміщення, а й на особисті володіння, включаючи майно родичів і близьких осіб. Такий підхід зумовлений необхідністю відшукати як самі предмети, так і документи або носії інформації, через які відбувалося маскування їх руху.

Проведення обшуків у межах тактичної операції, спрямованої на відшкодування матеріальних збитків, передбачає попереднє збирання інформації про об’єкти пошуку, характер діяльності підозрюваних, їх соціальні та поведінкові характеристики, а також можливі способи приховування майна. Саме ця інформація визначає напрям пошукових дій і дозволяє співвіднести простір обшуку з імовірними місцями зберігання доказів [53, с. 235].

За результатами дослідження визначено типові місця проведення обшуку в таких провадженнях, що включають службові приміщення, особисте житло та інші володіння службових осіб, а також приміщення та території підприємств, установ та організацій, тахих як виробниці цехи та склади. Інші місця, де може зберігатися викрадене майно, також підлягають обшукам.

Результати проведеного анкетування представників правоохоронних органів, дозвилили виокремити основні типові види обшуків, що проводяться в межах досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо незаконного використання гуманітарної допомоги (Таб. 2.2).

Таблиця 2.2

Типи обшуків, які зазвичай застосовуються у рамках розслідувань

Тип обшуку	**Відсоток застосування**
Обшук особистих та інших приміщень особи	56.0%
Обшук виробничих приміщень (склади, цехи тощо)	73.3%
Обшук місцевостей (можливі місця приховування)	2.7%
Особистий обшук	4.3%
Одночасний обшук за місцем служби та проживання	86.6%

Також хочемо зазначити, що в межах обшуків у провадженнях, пов’язаних із зловживанням службовим становищем та пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, значна частина доказової інформації зосереджується у комп’ютерній техніці та електронних носіях, що змінює сам характер пошукових дій і вимагає дотримання окремих процедур фіксації та вилучення. Йдеться не лише про фізичне вилучення обладнання, а про збереження структури даних і послідовності дій у системі, оскільки будь-яке неконтрольоване втручання може змінити або знищити інформацію, яка підлягає дослідженню.

На початковій стадії робота з технікою починається з її ізоляції: обмежується доступ сторонніх осіб, припиняється можливість дистанційного втручання, фіксується місцезнаходження пристроїв і їх фактичний стан. Будь-які дії з обладнанням без участі спеціаліста виключаються, оскільки навіть мінімальні маніпуляції здатні змінити цифрові сліди або активувати автоматичні процеси очищення чи шифрування даних [121, с. 8-16]. Під час обшуку, пов’язаного з електронними системами обліку або цифровою інфраструктурою, спеціаліст допомагає визначити технічні межі доступу, порядок вилучення

носіїв, способи копіювання інформації та заходи, які запобігають втраті або зміні даних [118, с. 124].

Якщо комп'ютер перебуває у ввімкненому стані, першочергово фіксується інформація про запущені програми, активні процеси, відкриті файли та інші елементи робочого середовища. Переривання живлення на цьому етапі може призвести до втрати частини даних, тому подальші дії виконуються із залученням фахівця, який забезпечує коректне завершення роботи системи, від'єднання периферійних пристроїв і документування їх підключення для можливості подальшого відтворення конфігурації під час експертизи.

Упакування техніки здійснюється з урахуванням необхідності збереження як фізичних, так і електронних властивостей носіїв: кожен елемент пакується окремо, кабелі маркуються, застосовуються антистатичні матеріали, що унеможливлюють пошкодження інформації під час транспортування [69, с. 10-22].

Практика розслідувань демонструє наявність ситуацій, коли вилучення пристрою створює ризик втрати даних або порушення їх цілісності, що ставить перед слідчим питання вибору між копіюванням інформації та фізичним вилученням носія. У цьому контексті значення мають норми, що регулюють обіг електронних документів, зокрема вимоги до їх відтворення та засвідчення у паперовій формі відповідно до встановлених процедур [83].

Забезпечення збереження електронних доказів пов'язується також із застосуванням арешту майна, який відповідно до ст. 170 КПК України може поширюватися на комп'ютерну техніку та інші носії інформації. Такий захід вимагає дотримання загальних умов, визначених ст. 132 КПК України, і обґрунтування необхідності обмеження права власності для досягнення цілей кримінального провадження [50]. Порушення цілісності даних або зміна їх структури під час вилучення чи дослідження може призвести до втрати доказового значення таких матеріалів.

Підготовка клопотання про арешт обладнання передбачає конкретизацію його ролі у провадженні та зв'язку з обставинами кримінальних проваджень, а

також пояснення, яким чином цей захід забезпечує збереження доказів. Фіксація всіх дій із цифровими носіями має відбуватися таким чином, щоб унеможливити сумніви щодо автентичності інформації та умов її отримання.

У провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги обшук спрямовується на виявлення речей, документів і даних, що відображають фактичний рух ресурсів, їх походження та подальше використання. Відповідно до ст. 234 КПК України, зміст цієї слідчої дії визначається через пошук доказів, знарядь правопорушення і майна, отриманого протиправним шляхом, із подальшою можливістю його конфіскації або використання для відшкодування збитків [50, 42, с. 333].

Обшук у провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги орієнтується на виявлення не лише очевидних об’єктів, а й тих матеріалів, через які фіксується або маскується рух ресурсів. До вилучення підлягають бланки документів, у тому числі частково заповнені або змінені, носії зі штампами і печатками, перероблені документи, прибутково-видаткові матеріали, залишки знищеної документації, записники, технічні засоби виготовлення підробок, пакувальні матеріали, комп’ютерні системи та машинні носії інформації. Такий перелік відображає не окремі предмети, а канали, через які може здійснюватися неправомірне використання гуманітарних ресурсів.

Робота на території підприємств, установ чи організацій передбачає попереднє ознайомлення з планами та схемами об’єкта, що дозволяє визначити межі пошуку і співвіднести їх із функціональним призначенням приміщень. За участю спеціалістів встановлюються можливі місця приховування майна або документів, а також обираються технічні засоби, необхідні для обстеження складних або ізольованих ділянок. На відкритій місцевості – у садах, на полях, у складських або допоміжних зонах – використовуються автономні джерела освітлення, металошукачі та інше обладнання, що дає змогу працювати поза стаціонарною інфраструктурою.

Організація пошуку на відкритих ділянках передбачає поділ території на сектори, кожен із яких закріплюється за окремими членами слідчо-оперативної

групи. Такий підхід забезпечує послідовність дій і виключає повторне або хаотичне обстеження. У процесі роботи фіксуються ознаки, що можуть свідчити про втручання у природний стан середовища: зміни рослинного покриву, свіжі земляні роботи, порушення структури ґрунту. Саме ці спостереження визначають напрям подальшого обстеження і перевірки можливих схованок. Подібні дії застосовуються для пошуку грошових коштів, матеріальних цінностей та інших об’єктів, які можуть бути приховані поза межами основних приміщень. Проведення таких обшуків часто поєднується із затриманням осіб відповідно до ч. 7 ст. 223, ст. 236 та ч. 3 ст. 208 КПК України [50].

Особистий обшук спрямовується не лише на виявлення грошових коштів чи документів, а й на отримання інформації про зв’язки особи, її дії та наміри, які можуть відображатися у записах, листуванні чи електронних носіях. Зволікання з його проведенням створює умови для знищення або приховування доказів, тому така дія виконується невідкладно після затримання. Застосування портативних технічних засобів, зокрема металошукачів, дає змогу виявляти приховані предмети в одязі або особистих речах. Поведінка затриманої особи під час цих дій також підлягає фіксації, оскільки спроби позбутися предметів або документів можуть прямо вказувати на їх значення для провадження. У випадку виявлення таких дій негайно проводиться огляд місця події з відповідним документуванням.

У багатоепізодних даної категорії кримінальних проваджень застосовується практика одночасних обшуків, коли кілька слідчо-оперативних груп працюють паралельно в різних локаціях або щодо різних осіб. Така координація обмежує можливість узгодження дій між учасниками правопорушення та підвищує ймовірність виявлення доказів, що можуть бути переміщені або знищені. Перелік місць визначається заздалегідь і включає службові приміщення, житло, об’єкти, пов’язані з родичами або співробітниками підозрюваного, а також інші локації, де може зберігатися майно чи документація, пов’язана з незаконним використанням гуманітарної допомоги [52, с. 186-190].

Планування обшуків передбачає попереднє визначення місць і часу їх проведення з урахуванням імовірного перебування осіб, пов'язаних із провадженням, а також оцінку ризиків переміщення або знищення доказів. На цьому етапі формується склад учасників, включно зі спеціалістами, здатними працювати з цифровими даними та документами зі слідами втручання, зокрема фахівцями з кібербезпеки та криміналістики. Таке залучення пов'язується не з формальним розширенням складу групи, а з необхідністю зберегти структуру інформації та зафіксувати її у придатному для подальшого дослідження вигляді.

Проведення одночасних обшуків у кримінальних провадженнях за ст. 191 КК України орієнтується на синхронність дій усіх задіяних груп, оскільки будь-яке відхилення у часі створює можливість передачі інформації між учасниками правопорушення і подальшого знищення або приховування доказів [49]. У практиці пропонується оформлення єдиного протоколу обшуку з додатками, де відображаються результати по кожному об'єкту або його частині, що дозволяє зберегти цілісність фіксації та уникнути розпорошення доказової інформації [121, с. 38.].

Фіксація перебігу обшуку, особливо у випадках роботи з електронними носіями, потребує дотримання процедур, які забезпечують незмінність даних. Порушення порядку документування або некоректне оформлення протоколів може поставити під сумнів допустимість доказів. У зв'язку з цим відмовляються від практики створення окремих протоколів для кожного технічного об'єкта, натомість зберігається єдина логіка опису, що дозволяє простежити взаємозв'язок між вилученими предметами та обставинами їх виявлення.

Судова практика, зокрема позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, фіксує підвищену увагу до способу виявлення та опису документів і предметів, що використовувалися у протиправній діяльності. У таких провадженнях значення надається не лише самому факту вилучення, а й деталізації обставин, за яких ці об'єкти були знайдені, включно з особистими записами, фінансовими документами та технічними засобами підроблення [5, с. 112].

Тактичні прийоми організації обшуку спрямовуються на збереження ефекту раптовості і обмеження можливостей для протидії. Пересування транспорту на відстані від об’єкта, непомітний підхід до приміщення, використання сходових маршів замість ліфтів, а також додаткові заходи, пов’язані з подоланням фізичних перешкод, включно із залученням кінологів, формують зовнішню частину цієї слідчої дії [55, с. 110].

Наявність систем відеоспостереження у житлових або офісних приміщеннях змінює порядок дій під час обшуку, оскільки такі системи можуть передавати інформацію третім особам. Їх виявлення відбувається або на підготовчому етапі, або безпосередньо під час обшуку, після чого вживаються заходи для припинення фіксації, зокрема тимчасове блокування огляду камер. Такі дії спрямовуються на недопущення передачі інформації про перебіг слідчої дії і пов’язані з необхідністю збереження доказів [55, с. 111].

Фіксація обставин виявлення предметів передбачає поєднання технічних і процесуальних дій: фото- і відеозапис місця знаходження, опис характеристик об’єкта, умов його зберігання, а також отримання пояснень особи, у приміщенні якої проводиться обшук. Саме ця сукупність даних забезпечує подальшу перевірюваність доказів і дозволяє співвіднести вилучений об’єкт із конкретними обставинами кримінального провадження.

Зосередження вилучених предметів у визначеному місці з постійним контролем їх стану запобігає втраті або підміні, що безпосередньо впливає на подальшу перевірюваність доказів. У цій частині процесу фіксації роль понятих пов’язується не з формальною присутністю, а з підтвердженням незмінності обстановки до моменту внесення відомостей у протокол обшуку. Саме через такі дії забезпечується безперервність обігу доказів від моменту їх виявлення до процесуального оформлення .

Пошук під час обшуку спрямовується на предмети, що відображають механізм правопорушення, зокрема документи з ознаками підроблення, технічні засоби їх виготовлення, а також об’єкти, на яких могли залишитися сліди взаємодії. Йдеться не лише про матеріальні носії, а й про сліди – відбитки,

біологічні залишки, мікрочастинки, які фіксують контакт між особою, предметом і місцем. У конкретних провадженнях це можуть бути, наприклад, засоби індивідуального захисту або медичні комплекти, що за зовнішніми ознаками відповідають гуманітарному призначенню, але фактично використовувалися в іншому обігу, що потребує подальшого експертного підтвердження.

Встановлення характеристик таких предметів виходить за межі звичайного огляду, тому залучення фахівців стає необхідним для перевірки їх технічних параметрів, призначення та відповідності заявленим характеристикам. Саме на цьому рівні відбувається перехід від первинного виявлення до доказового встановлення, оскільки слідчий не може самостійно визначити всі властивості об’єкта без спеціальних досліджень.

Робота з комп’ютерною технікою і електронними носіями орієнтується на збереження даних у первісному вигляді. Виявлення серверів, накопичувачів, відеореєстраторів та інших пристроїв супроводжується фіксацією інформації, що міститься на них, і внесенням її опису до протоколу. Такий підхід пов’язаний не лише з технічними вимогами, а й із необхідністю забезпечити відтворюваність даних під час подальшого дослідження [44, с. 140].

Поширення хмарних технологій ускладнює контроль над інформацією, оскільки дані можуть зберігатися поза межами фізичного доступу під час обшуку. У таких умовах першочерговим стає обмеження використання електронних пристроїв присутніми особами, їх централізоване розміщення під контролем слідчої групи, що знижує ризик видалення або зміни інформації.

Фіксація місця виявлення предмета передбачає поєднання технічних і описових дій: фотографування або відеозапис, визначення його положення у просторі, характеристик і стану. Під час огляду встановлюються родові та індивідуальні ознаки, функціональне призначення та можливий зв’язок із подією, що дозволяє надалі співвіднести об’єкт із конкретними обставинами провадження [114, с. 90-135].

Сучасна практика обшуків орієнтується на комплексне виявлення слідів, включно із запаховими, біологічними, трасологічними та цифровими, що дає змогу встановити зв’язок між об’єктом, місцем і особою. У провадженнях за ст. 191 КК України обсяг пошукових дій зазвичай розширюється і охоплює як робочі приміщення, так і житло, а також об’єкти, пов’язані з близьким оточенням підозрюваних [49]. У таких умовах участь криміналістів забезпечує не лише технічну фіксацію, а й формування додаткових матеріалів – схем, планів, зліпків, які доповнюють протокол і деталізують обставини проведення обшуку.

Систематична фото- і відеофіксація обшуку має не допоміжне, а процесуально значуще місце, оскільки саме через неї відтворюються обставини виявлення кожного предмета, його розташування, стан і зв’язок із конкретною ділянкою обшуку. Така фіксація створює додатковий рівень перевірюваності доказів і дає змогу надалі зіставити протокольний опис із реальною обстановкою слідчої дії. Спеціаліст, залучений до обшуку, у цьому контексті не обмежується технічною зйомкою, а забезпечує також коректне вилучення, пакування і первинне збереження речей та документів, від яких залежить подальша цілісність доказової бази.

Судова практика і наукові джерела показують, що технічна фіксація обшуку потребує чіткого розподілу функцій між учасниками слідчої групи, коли одні здійснюють пошукові дії, а інші забезпечують фото- і відеозапис. Такий поділ набуває процесуального значення, оскільки відповідно до ст. 104 КПК України факт використання технічних засобів має бути відображений у протоколі разом із переліком усіх присутніх осіб [50]. Через це документування охоплює не лише об’єкти пошуку, а й саму структуру проведення обшуку, що дозволяє в подальшому перевірити процесуальну правильність дій.

Практична цінність такого розмежування особливо помітна у випадках, коли під час обшуку виявляються електронні сліди або відкриті файли, що потребують негайного збереження. У провадженнях, пов’язаних із корупційними правопорушеннями та незаконним використанням гуманітарної допомоги, затримка з фіксацією або некоректні дії з цифровими даними можуть

призвести до втрати інформації, тому участь спеціалістів на цьому етапі пов’язується з оперативним документуванням, копіюванням або вилученням відповідних носіїв.

Повний перелік учасників обшуку, включно з особами, які здійснюють технічний запис, має бути відображений у протоколі, оскільки саме це зменшує ризик подальших спорів щодо законності вилучення доказів і умов їх отримання. Така фіксація набуває окремої ваги тоді, коли вилучаються дані з електронних пристроїв або документуються дії, здатні вплинути на їхній зміст чи структуру [109, с. 10-20].

У провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги дотримання процесуального порядку під час обшуку охоплює не лише пошук і фіксацію предметів, а й повне документування всіх дій та обставин їх виявлення. Саме тому застосування технічних засобів має бути не просто фактичним, а належно відображеним у протоколі обшуку відповідно до вимог ч. 2 ст. 104 КПК України. За такого підходу можливо простежити не тільки сам результат слідчої дії, а й спосіб, у який цей результат був отриманий.

До протоколу приєднуються матеріали візуальної та аудіальної фіксації – фотографії, відеозаписи, аудіозаписи, – які не дублюють протокол, а доповнюють його, відтворюючи просторовий і часовий контекст обшуку. Саме через них у подальшому перевіряються місце знаходження предмета, його зовнішній стан, спосіб виявлення та послідовність дій учасників слідчої групи.

Вилучення предметів під час обшуку також потребує окремого процесуального опису, оскільки слідчий разом зі спеціалістом повинен не лише ідентифікувати об’єкт, а й зафіксувати його ознаки, умови зберігання, обставини виявлення та ті характеристики, що можуть впливати на оцінку його доказового значення. У випадках, коли надалі ставиться питання про арешт майна, саме повнота такого опису забезпечує можливість індивідуалізувати об’єкт у межах провадження і співвіднести його з конкретною процесуальною дією. Це прямо кореспондує із вимогами ст. 168 КПК України щодо належного документування обставин вилучення [50].

Отже, залучення спеціаліста до проведення обшуку є важливою процесуальною гарантією ефективності слідчої дії, особливо у провадженнях, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, фінансовими зловживаннями та електронними доказами. У сучасних умовах, обшук уже не обмежується виявленням матеріальних предметів, оскільки значна частина інформації міститься у цифровому середовищі, бухгалтерських програмах, електронному листуванні або віддалених системах зберігання даних. Саме спеціаліст забезпечує правильне використання технічних засобів, оперативну фіксацію цифрової інформації, збереження її цілісності та мінімізацію ризику втрати чи зміни даних. Його участь дозволяє підвищити якість документування слідчої дії та забезпечити відповідність проведеного обшуку вимогам кримінального процесуального законодавства.

Практичне значення участі спеціаліста проявляється у досягненні низки позитивних результатів. Насамперед це стосується забезпечення належної фото-, відео- та аудіофіксації обшуку, що дозволяє відтворити послідовність дій учасників, умови виявлення предметів і спосіб їх вилучення. Крім того, спеціаліст сприяє правильному поводженню з електронними носіями, допомагає виявляти приховані або зашифровані дані, здійснювати копіювання інформації без втручання у її структуру та забезпечувати збереження цифрових слідів. У результаті це зменшує ризик визнання доказів недопустимими, посилює доказову базу сторони обвинувачення та створює додаткові гарантії процесуальної прозорості. Водночас належне технічне документування знижує ймовірність спорів щодо законності дій слідчої групи та сприяє підвищенню довіри до результатів досудового розслідування.

На нашу думку, залучення спеціалістів під час обшуку у провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги на сьогодні є важливою передумову формування якісної доказової бази, що вимагає належної нормативно-правової регламентації та розробки детальних тактичних рекомендацій для органів досудового розслідування

Разом із тим повноваження спеціаліста під час обшуку мають чітко визначені межі та є допоміжними щодо діяльності слідчого чи прокурора. Спеціаліст не приймає самостійних процесуальних рішень, не визначає обсяг обшуку та не здійснює оцінку доказів у процесуальному значенні. Його функції полягають у наданні технічної допомоги, консультацій, використанні спеціальних знань, застосуванні технічних засобів та сприянні правильному вилученню й фіксації об’єктів. Участь спеціаліста повинна здійснюватися виключно в межах завдань, визначених слідчим, із дотриманням процесуального порядку та принципу недопустимості втручання у зміст доказової інформації. Таким чином, спеціаліст виступає важливим елементом механізму забезпечення законності та ефективності обшуку, поєднуючи технічну компетентність із процесуальними гарантіями захисту доказів.

Висновки до розділу 2.

Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги має прикладний характер і пов’язується насамперед із проведенням окремих слідчих (розшукових) дій, у межах яких виявляються, фіксуються та перевіряються відомості про рух гуманітарних ресурсів, їх документальне оформлення, облік і фактичне використання.

Досліджено, що використання спеціальних знань під час організації ревізій, проведення аудиторських перевірок та інших видів документального контролю у кримінальних провадженнях стосовно незаконного використання гуманітарної допомоги є важливим для з'ясування реального руху гуманітарних ресурсів. Це включає перевірку фінансово-облікової документації, виявлення розбіжностей між фактичними та задекларованими обсягами матеріальних активів, а також аналіз способів приховування незаконного вилучення гуманітарної допомоги. Встановлено, що документальний контроль у таких кримінальних провадженнях має інтегрований характер і охоплює ревізії, аудиторські перевірки, інвентаризацію, аналіз бухгалтерської звітності, даних

складського обліку, фінансової документації та інформації з електронних систем обліку.

Обґрунтовано, що результати цих заходів дозволяють ідентифікувати випадки необґрунтованого списання майна, прихованого виведення гуманітарних ресурсів, перекручення вартості товарів, подвійного ведення обліку та інші методи документального маскування правопорушень. Виокремлено ключові індикатори застосування комплексного підходу до використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги, у межах якого поєднано ревізійно-аудиторний, слідчий, експертний і цифровий напрями одержання та перевірки доказової інформації. Ревізійно-аудиторний напрям забезпечує аналіз фінансової документації та руху гуманітарних ресурсів, слідчий – процесуальне закріплення доказів шляхом проведення обшуків, оглядів і вилучення документів та носіїв інформації. Експертний напрям спрямований на дослідження документів, товарів і цифрових даних із метою встановлення ознак підробки, вартості майна та механізму вчинення правопорушення. Цифровий напрям дозволяє аналізувати електронні системи обліку, фінансові операції та цифрові сліди, що забезпечує виявлення прихованих схем незаконного використання гуманітарної допомоги.

Визначено, що найбільше процесуальне навантаження у цій категорії проваджень припадає на огляд, обшук, тимчасовий доступ до речей і документів, вилучення документації, роботу з електронними носіями та аналіз цифрових даних. На цих етапах спеціальні знання забезпечують не загальне інформаційне супроводження, а вирішення конкретних завдань: виявлення розбіжностей між паперовими та електронними даними, фіксацію ознак підроблення, збереження цифрових слідів, встановлення товарних характеристик майна, перевірку облікових і фінансових показників.

З’ясовано, що участь спеціаліста під час слідчих дій підвищує точність фіксації доказової інформації та зменшує ризик втрати відомостей, які мають значення для подальшого доказування. Консультаційне забезпечення дає змогу правильно визначити обсяг матеріалів, які підлягають вилученню і дослідженню,

а також коректно сформулювати питання для експертного дослідження. Проведення експертиз, своєю чергою, переводить фахове знання у процесуальну форму доказу.

Залучення спеціаліста з використанням 3D-сканування під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій істотно підвищує якість документування обстановки та забезпечує формування високоточних цифрових моделей, що відтворюють ключові аспекти просторової організації. Завдяки застосуванню технологій 3D-сканування зберігаються чіткі просторові характеристики об’єктів, відображається їх взаємне розташування, а також стає можливим проведення докладного аналізу, навіть у випадках, коли первісна обстановка зазнала змін. Такий підхід набуває особливої актуальності у правових процесах, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, де доказове значення мають параметри розташування майна, складів та інших логістичних елементів.

Дослідження процесуальних та тактичних особливостей участі спеціаліста під час проведення обшуку у кримінальних провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги дозволяє визначити, що ефективність проведення обшуку у цій категорії прямо залежить від рівня координації між слідчим (прокурором) та залученими фахівцями. Оскільки незаконне використання гуманітарної допомоги має комплексний та економічний характер, ключовим елементом є чіткий розподіл функцій на етапі планування обшуку, єдине керівництво з боку слідчого та забезпечення оперативної комунікації між усіма учасниками для синхронного відпрацювання різних локацій, складських приміщень чи офісів. Важливою є участь спеціалістів для аналізу: логістичних маршрутів, обліку, листування з донорами, координації розподілу вантажів, що здійснюються через електронні системи, спеціалізовані програми та хмарні сховища; фіктивного відображення розподілу допомоги або її приховання, аналізу значних масивів первинної документації (товарно-транспортних накладних, актів прийому-передачі, митних декларацій, журналів обліку тощо). Досліджено важливість використання спеціальних технічних засобів

вимірювання та фіксації, дозволяють безпосередньо на місці обшуку проводити первинну ідентифікацію об'єктів, оцінювати їхн стан, придатність, безпечність, а також забезпечити специфічні правила їхнього пакування для подальшого проведення судових експертиз.

Визначено, що залучення спеціалістів під час обшуку у провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги є важливою передумову формування якісної доказової бази, що вимагає належної нормативно-правової регламентації та розробки детальних тактичних рекомендацій для органів досудового розслідування.

Окремо встановлено, що для проваджень про незаконне використання гуманітарної допомоги характерне поєднання кількох напрямів спеціальних знань одночасно: товарознавчих, економічних, бухгалтерських, техніко-криміналістичних та інформаційно-технологічних. Така сукупність зумовлена самим предметом доказування, оскільки перевірці підлягають не лише характеристики майна, а й порядок його надходження, зберігання, переміщення, документування та списання.

Доведено, що викиристання спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій є необхідним інструмент збирання, перевірки й інтерпретації доказової інформації. Саме їх координоване використання забезпечує встановлення фактичних обставин незаконного використання гуманітарної допомоги, виявлення прихованих невідповідностей у документах і даних, а також формування належної доказової основи для подальшого процесуального рішення

РОЗДІЛ 3. ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

3.1. Особливості призначення і проведення технічної експертизи документів та експертизи почерку і підписів

Судова експертиза є методом збирання доказів, що являють собою фактичні дані, важливі для точного встановлення об’єктивних і суб’єктивних ознак злочину. Це стосується виявлення прихованих фактів, які можуть бути визначені експертом або спеціалістом через проведення спеціального дослідження об'єкта. На етапі досудового розслідування судова експертиза сприяє забезпеченню об’єктивності, всебічності та повноти аналізу подій і обставин, пов'язаних із вчиненим кримінального правопорушення.

Відповідно до дослідження А. Степанченка, яке опубліковано у статті - аналіз кримінальних проваджень свідчить, що під час досудового розслідування фактів незаконного використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв чи іншої безоплатної допомоги з метою отримання прибутку слідчі ініціювали та здійснили проведення таких видів судових експертиз:

Криміналістичні експертизи:

– почеркознавча експертиза (19, 6%),

– технічна експертиза документів (62, 5%),

– експертиза вогнепальної зброї (32, 1%),

– експертиза слідів (21, 4%);

Інші види:

– економічна експертиза (100%),

– товарознавча експертиза (100%),

– комп'ютерно-технічна експертиза (48, 2%) [150, с. 127].

З метою визначення практичної поширеності окремих видів експертних досліджень під час розслідування незаконного використання гуманітарної

допомоги було нами було прааналізавано матеріали 67 кримінальних проваджень за 2024-2025 роки (додаток Б).

У ході аналізу 67 кримінальних проваджень щодо незаконного використання гуманітарної допомоги за 2024-2025 роки встановлено, що під час доказування найчастіше призначалися судово-товарознавчі експертизи, які проводилися у 51 провадженні (76,1 %). Така частота обумовлена необхідністю визначення вартості гуманітарних товарів, транспортних засобів, генераторів, медичного обладнання та іншого майна, що виступало предметом кримінально протиправних дій.

Технічна експертиза документів призначалася у 43 кримінальних провадженнях (64,2%). Її проведення було пов'язане з перевіркою справжності товарно-супровідних документів, актів приймання-передачі, накладних, довіреностей, листів погодження та інших документів, що підтверджували надходження, облік і розподіл гуманітарної допомоги.

Почеркознавча експертиза проводилася у 35 провадженнях (52,2%). Основними об'єктами дослідження були підписи у фінансово-господарських документах, актах приймання-передачі, відомостях видачі гуманітарної допомоги та інших документах, які мали значення для встановлення причетності конкретних осіб до вчинення кримінального правопорушення.

Комп'ютерно-технічна експертиза призначалася у 24 кримінальних провадженнях (35,8%). Необхідність її проведення виникала під час дослідження електронного листування, бухгалтерських програм, цифрових реєстрів, мобільних пристроїв, хмарних сервісів та інших електронних носіїв інформації, що використовувалися для обліку, переміщення та розподілу гуманітарних ресурсів.

Отримані результати свідчать, що в структурі використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги домінують експертизи, спрямовані на встановлення вартості майна та перевірку достовірності документального супроводу гуманітарних вантажів. Водночас зростання частки комп'ютерно-технічних досліджень відображає поширення

електронного документообігу та цифрових засобів комунікації у сфері гуманітарної діяльності.

Судово-технічна експертиза документів функціонує як аналітична процедура, що трансформує документ із носія інформації на джерело фактів, придатних для використання в доказуванні. Аналіз не зводиться до опису ознак, а вибудовує логіку встановлення обставин, де документ розглядається як слід дії, зафіксований через інструменти, матеріали та способи відображення. У межах криміналістики СТЕД виконує роль ланки між змістом документа і технічними характеристиками його створення. Експертиза входить у структуру доказування як форма аналітичної роботи, що формує зміст доказу через процедуру технічного прочитання. Тактика призначення судової експертизи передбачає правильне визначення об’єктів, питань експерту, вихідних даних і меж дослідження, оскільки саме ці елементи впливають на повноту та придатність висновку для доказування [130, с. 210].

Поширення підроблених документів і перенесення засобів їх створення в цифрове середовище актуалізує не лише розвиток методів СТЕД, а й перегляд уявлень про документ як об’єкт розслідування. У межах досудового процесу документ постає не як завершена структура, а як слід взаємодій – правових, технологічних, соціальних. Через таку множинність виникає потреба у вивченні не тільки змісту, а й фізичних, хімічних і цифрових характеристик носія. За спостереженням К. Ковальова, структура документа як об’єкта експертизи включає зміст, походження, форму, матеріальні носії та рівень правової дії [35, с. 34-40]. Такий підхід розширює спектр запитань, які виходять за межі ідентифікації.

У техніко-криміналістичному підході документ аналізується як носій слідів – як візуально доступних, так і тих, що потребують виявлення й дешифрування. Підроблення виступає як втручання в юридичну дійсність: у формі зміни змісту або у вигляді модифікації носія. Перше реалізується шляхом зміни інформації без порушення зовнішньої структури, друге – через вплив на матеріальні характеристики. У цифрових форматах ці відмінності нівелюються,

зокрема в разі комп’ютерного редагування без фізичних змін. У такому випадку експертиза виходить за межі аналізу поверхні й торкається механізмів створення та трансформації електронного документа.

Множинність варіантів втручання формує комплекс завдань, із якими працює СТЕД. У типології С. Й. Гонгала вказано на необхідність визначення способу виготовлення, фіксації змін, аналізу малопомітних записів, виявлення слідів хімічного впливу, механічного травлення, аналізу хронології створення документа [19, с. 10-18]. Ці завдання вимагають не лише інструментального підходу, а й інтерпретації результатів, співставлення елементів та реконструкції дій. У такому контексті експерт виступає як посередник між технічною реальністю та процедурою правової оцінки.

Формулювання експертного запитання становить не тільки частину процедури, а визначає межу вторгнення спеціальних знань у процес юридичного аналізу. Законодавство фіксує, що факт підроблення встановлює суд або слідчий, тоді як експерт лише описує технічні характеристики можливих змін [85]. Розмежування функцій забезпечує процесуальну коректність і дозволяє зберегти верифікованість висновків.

Різке зростання кількості кримінальних проваджень, що стосуються комп’ютерного монтажу документів, зумовлює потребу перегляду чинних методичних підходів, особливо у провадженнях, де об’єкти дослідження мають цифрову природу, а документи можуть слугувати засобами маскування неправомірних дій з гуманітарними вантажами. У роботі В. Пелюшка викладено концепцію технічного монтажу, що полягає у комбінуванні справжніх та модифікованих фрагментів за допомогою програм редагування зображень [71, с. 52], причому цифровий документ після редагування може бути відтворений у фізичній формі шляхом друку, що створює ілюзію автентичності та ускладнює його розпізнавання стандартними експертними методами.

У зазначеному контексті документ перестає бути сталим матеріальним об’єктом – він набуває функціональної гібридності: поєднує у собі риси цифрового середовища та матеріального носія. Це, у свою чергу, змінює фокус

уваги експерта, який має враховувати як технічні параметри носія, так і структуру інформаційного шару, що формується у результаті цифрової трансформації. У межах судово-технічної експертизи документів (СТЕД), яка нерідко призначається під час розслідування фактів зловживань у сфері надання або розподілу гуманітарної допомоги, зазначені аспекти набувають принципового значення.

За висновками О.В. Шведової, комп'ютерно-технічна експертиза в умовах цифрової трансформації повинна виходити за межі виявлення поверхневих ознак редагування, зосереджуючи увагу на аналізі апаратного середовища, зокрема інстальованого програмного забезпечення, цифрової хронології змін, алгоритмів збереження та клонування [124, с. 67]. Найбільшої актуальності така експертиза набуває у тих випадках, коли зміни в цифрових документах передують їх офіційному оформленню – зокрема в контексті обліку чи переміщення гуманітарних вантажів.

Судово-експертна практика підтверджує, що документ у кримінальному провадженні часто є не джерелом, а наслідком змін, які відбуваються у процесі обробки цифрових слідів. У таких випадках перевірка автентичності виходить за межі простого зіставлення зразків і передбачає вивчення властивостей носія, залишків клею, чорнил, типу барвника. Такий підхід стає критичним саме у кримінальних провадженнях про підроблення супровідної документації до гуманітарних товарів. Відсутність ознак ручного втручання не виключає факту трансформації, тому фокус дослідження зміщується на аналіз рівнів репрезентації: фізичного, графічного та цифрового.

У випадках, коли має місце технічний монтаж, поєднання різних рівнів відображення – від нанесення реквізитів до цифрового втручання – формує нову типологію документів, у яких класична експертиза втрачає дієвість [71, с. 52]. У таких умовах реконструкція послідовності змін, з'ясування джерела кожного шару та формату даних дозволяють експерту не просто фіксувати факт підробки, а й відтворювати логіку маніпуляцій, спрямованих, наприклад, на легалізацію викривлених обсягів допомоги чи фальсифікацію звітності.

Комплексна експертиза, що поєднує технічне дослідження друкованих аркушів, аналіз програмного середовища й обробку цифрових зображень, формує повну реконструкцію – від створення документа в електронному середовищі до його візуального представлення. У провадженнях про нецільове використання гуманітарних ресурсів саме такий підхід дозволяє виявити сліди попереднього редагування формуляра, несинхронність даних у базах та відхилення у хронології.

У межах технічної експертизи окреме місце посідає визначення давнини створення документа чи його модифікацій. Це завдання не зводиться до ідентифікації часу – воно активізує доказовий потенціал, уможливлюючи перевірку синхронності подій і зафіксованих записів. Методи, що застосовуються в цьому контексті, спираються на закономірності зміни властивостей матеріалів документа – чорнил, барвників, паперу. Зокрема, раманівська спектроскопія застосовується для диференціації хімічного складу барвників без втручання в структуру носія [36, с. 100-110]. У межах такого підходу дослідження забезпечує не лише реконструкцію часу, а й збереження документа як носія доказової інформації.

До методів, що знаходять застосування під час розслідування фактів підробки документів, пов’язаних із гуманітарними вантажами, належить колориметрія – як технологія виявлення змін у документах шляхом аналізу кольорових характеристик. Цікавим, на наш погляд, є прилад Docucenter Nirvis забезпечує можливість виявляти відхилення в кольорі штрихів, нанесених різними чорнилами, що мають подібні, але не ідентичні оптичні властивості [14, с. 80]. Таке відхилення може бути індикатором стороннього втручання, і саме в цьому випадку експерт не просто констатує факт різниці, а встановлює технічну природу виявленої аномалії та її зв’язок із процесом формування документа, який супроводжував постачання чи використання гуманітарних ресурсів.

У межах технічної експертизи документів, що супроводжують розподіл гуманітарної допомоги, виникає необхідність розмежувати змістову і матеріальну площину аналізу. Відповідно до процесуальної логіки

кримінального провадження, документ розглядається або як самостійне джерело доказів, або як носій інформації, що потребує підтвердження. У такій конструкції експертиза набуває реконструктивного характеру: фахівець досліджує не зміст тверджень, а їхній матеріальний слід – порядок нанесення записів, типи чорнил, структурні особливості паперу, динаміку змін у шарах документа. Така позиція викладена в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, де документ трактується як джерело слідів, а не як доказ події [85].

Застосування технічних методів у цьому контексті дозволяє не лише встановити, чи є документ оригіналом або копією, а й з'ясувати, яким чином було здійснено його виготовлення, чи мали місце дописування, підчищення, переклеювання або інші втручання. Експертиза при цьому базується не на зоровому огляді, а на інструментальних процедурах: спектральному аналізі, флуоресценції, мікрофотозйомці, рентгеноструктурному скануванні. Ці методи дозволяють фіксувати навіть ті зміни, які залишаються непоміченими для неозброєного ока, проте можуть мати значення під час розслідування зловживань гуманітарними ресурсами.

Категорія «оригіналу документа», що засвідчує факт походження або переміщення гуманітарної допомоги, потребує уточнення, особливо в умовах переходу до цифрових форматів. У правозастосовній практиці діє презумпція достовірності таких документів, однак вона зберігається лише до моменту їхньої технічної перевірки. Тобто, зміст документа залишається формально визнаним лише до встановлення слідів втручання – наприклад, наклеювання нового штампа, зміни підпису, часткового дублювання даних тощо. У цьому контексті експерт виконує аналітичну функцію: відтворює хронологію формування ознак, пояснює можливі шляхи модифікації змісту, зокрема тоді, коли йдеться про контроль або облік гуманітарних поставок.

Питання автентичності документів про постачання або передачу гуманітарної допомоги часто пов'язане із виявленням змін у реквізитах. Вилучення первинної інформації потребує ідентифікації застосованих засобів впливу – механічних, хімічних, цифрових. Зокрема, йдеться про визначення

складу барвника, структури носія, рівня проникнення реагентів у папір або цифрову структуру. Методика таких досліджень базується на принципі збереження об’єкта, тому пріоритет надається неруйнівним способам аналізу. Саме така форма дослідження закріплена в методичних рекомендаціях до технічної експертизи документів [30].

Спектроскопічні методи, колориметрія, багатошарове сканування і цифрове зіставлення зразків утворюють систему, що дозволяє фіксувати зміну властивостей документів, пов’язаних із переміщенням або обліком гуманітарних засобів. Метод раманівської спектроскопії, наприклад, забезпечує розпізнавання складу чорнила, встановлення дати його нанесення, фіксацію ступеня старіння. Це дозволяє експерту визначити, чи були записи зроблені одночасно, чи мали місце доповнення. Система Docucenter Nirvis, яка базується на спектральному аналізі, дозволяє виявити колористичні відхилення навіть у тих випадках, коли використано фарби одного виробника [14, с. 80].

У структурі технічної експертизи ключовим завданням постає встановлення послідовності нанесення реквізитів документа, що фігурує у кримінальному провадженні щодо можливого зловживання гуманітарною допомогою. Такий підхід базується на розумінні того, що порядок нанесення дати, підпису та печатки не лише формує хронологію оформлення, а й безпосередньо впливає на юридичну кваліфікацію дій, що мали місце під час формування відповідного документа. Якщо, наприклад, встановлено, що підпис нанесено раніше за штамп, це може свідчити про попередню підготовку документа з подальшим легітимізаційним втручанням, що має значення для оцінки достовірності зобов’язань або обсягів отриманого вантажу.

Експертне дослідження у таких випадках передбачає аналіз перетинів штрихів, визначення фізико-хімічних характеристик шарів барвників, вивчення структури волокон носія, які могли зазнати змін у результаті взаємодії з елементами друку чи письма. Саме завдяки поєднанню цих чинників експерт має змогу перейти від констатації ознак до реконструкції послідовності дій, що зумовили поточний вигляд документа. Такий перехід передбачає не лише

ідентифікацію технології виготовлення, а й аналіз логіки поведінки особи, яка здійснювала внесення реквізитів у специфічному контексті розподілу або отримання гуманітарного ресурсу.

Питання цілісності документа передбачає з'ясування того, чи створювався він як єдине цільне утворення, чи є результатом поєднання фрагментів різного походження. Така ситуація характерна, зокрема, для схем, у яких використовується часткова підробка накладних, актів приймання-передачі, доручень, які стосуються гуманітарних поставок. Експерт, працюючи з подібними матеріалами, аналізує тотожність паперу, барвників, фіксує можливі ознаки розшарування або переклеювання, визначає орієнтацію друку й вектор тиску на носій. У цифрових копіях, як показують дослідження В. Пелюшка, ознаки втручання фіксуються не стільки у фізичному шарі, скільки у структурі метаданих або в процедурних аномаліях, що супроводжують формування зображення [71, с. 52].

Реалізація такого аналізу потребує залучення експертів з різних галузей – технічної, комп'ютерної, фототехнічної. Взаємодія між фахівцями забезпечує не лише комплексний підхід до реконструкції технології виготовлення документа, а й сприяє процесуальній релевантності отриманого висновку. У контексті проваджень, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, така узгоджена діяльність дозволяє пов'язати спосіб оформлення документа з фактичними обставинами розслідуваного епізоду.

Функціональне призначення технічної експертизи полягає у встановленні способів виготовлення документа та виявленні ознак, що можуть вказувати на зміну походження чи штучне поєднання матеріалів. У випадках, коли документ виготовлений із залученням цифрових технологій – наприклад, шляхом сканування, часткового копіювання або комп'ютерного монтажу, – технічне дослідження стає основним засобом фіксації етапів формування зображення. В Інструкції Міністерства юстиції України, що регламентує проведення СТЕД, прямо зазначається, що завданням експерта є не лише встановлення способу

створення документа, а й виявлення застосування зовнішніх матеріалів, поєднання фрагментів із різних джерел, ознак редагування чи накладання [85].

У ситуаціях, коли документ представлений у вигляді копії, створеної через сканування, репродукцію або фотографування, аналіз набуває багаторівневої структури. Такі копії зберігають метадані – відомості про принтер, налаштування зображення, програму редагування, що застосовувалась. Крім цього, цифрова копія може фіксувати ознаки повторюваності елементів, піксельну структуру, невідповідність між шарами. У таких випадках виникає необхідність призначення додаткових експертиз – фототехнічної, комп'ютерно-технічної або навіть комплексної з долученням експертів у сфері цифрової безпеки [124, с. 98-101].

У разі виготовлення копій шляхом фотофіксації змінюється не лише структура документа, а й розширюється коло об'єктів, що підлягають аналізу: до матеріального носія додаються параметри зображення, джерело світла, оптика, проміжна пам'ять та характеристики цифрового формату. Завдання експерта полягає не у простій фіксації зображення, а у його верифікації, перевірці достовірності цифрового файлу, аналізі внесених змін до моменту друку. Як зазначає О.В. Шведова, ефективне проведення такого дослідження потребує послідовного залучення кількох видів експертизи, що дає змогу охопити всі етапи формування документа – від первинної фіксації до фінального матеріалізованого носія [124, с. 123-128].

Таке поєднання технічних підходів з цифровими процедурами актуалізує нову функцію експерта, який у подібних провадженнях виконує не лише завдання фахівця своєї галузі, а й координує результати, отримані іншими спеціалістами. Формування цілісного висновку вимагає чіткого розмежування компетенцій, особливо у випадках, коли документ має ознаки комп'ютерного монтажу, а його використання пов'язане зі схемами розподілу гуманітарних вантажів. У судовій практиці зафіксовано випадки, коли порушення принципу спеціалізації – наприклад, виконання аналізу цифрових даних експертом без

відповідної кваліфікації – ставало підставою для оскарження висновку або втрати ним доказового статусу [30].

Цікавим, на наш погляд, є зміст рішення Європейського суду з прав людини у справі Серявін проти України, визнання судом висновку експерта без критичної оцінки його змісту порушує право на справедливий розгляд. У цьому контексті експертиза має відповідати не лише стандартам внутрішньої обґрунтованості, а й процесуальній допустимості, зокрема у провадженнях, пов'язаних із правомірністю використання гуманітарної допомоги та документальним супроводом відповідних операцій [100].

Складність технічного дослідження полягає не лише у встановленні дати створення документа, а й у визначенні часу нанесення окремих його реквізитів, таких як підпис, печатка, чи текстові дописи, що могли бути внесені на іншому етапі. Дата, зазначена у документі, нерідко не збігається з фактичним моментом його виготовлення. Встановлення часу базується на поєднанні хімічного аналізу барвників, спектральної ідентифікації шару фарб та аналізу фізичних властивостей носія. При цьому слід враховувати вплив змінних зовнішнього середовища – температури, вологості, світлового навантаження – на стан матеріалу, що ускладнює точність визначення і потребує критичного оцінювання результатів [36, с. 90].

Використання фальсифікованих чорнил, подібних до оригінальних за складом і виглядом, створює ускладнення для експертного аналізу: традиційні методи, як-от зорове порівняння чи спектральне сканування, у таких випадках можуть виявитися неінформативними. Експерт зобов'язаний провести оцінку не лише візуальної структури барвника, але й аналіз часових ознак його взаємодії з носієм, які фіксуються через зміну інтенсивності, проникнення у волокна та утворення мікроскопічних контурів. У разі сумнівів до дослідження залучаються алгоритмічні процедури, що виконують цифрове порівняння, оцінюють похибку, стандартизують вибірку для мінімізації суб'єктивності [14, с. 81].

Класифікація завдань судово-технічної експертизи документів, запропонована у криміналістичній літературі, окреслює її багатофункціональну

природу та відображає потребу в комплексному підході до аналізу документальних об’єктів. Ідентифікаційні завдання стосуються ототожнення предметів за матеріальними ознаками – йдеться про дослідження друкарських пристроїв, печаток, паперової основи, а також чорнил, паст, барвників, які могли бути використані при виготовленні документа. Діагностичний напрям охоплює виявлення ознак змін, визначення способу створення документа та хронології нанесення окремих реквізитів, що має вирішальне значення у провадженнях про підроблення договорів, листів супроводу до гуманітарних вантажів або медичних актів [20, с. 163-168]. Класифікаційні завдання зосереджуються на типологізації носіїв, копіювальної техніки, графічних форматів, що застосовувались у процесі створення чи тиражування документів.

Така структура завдань потребує не лише спеціальних технічних знань, а й здатності до реконструкції документального процесу: експерт має не просто ідентифікувати сліди втручання, а й пояснити їхнє походження, взаємозв’язок із первинною формою документа та ймовірними діями осіб, які брали участь у його зміні. У провадженнях, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, така реконструкція набуває ключового значення, адже формальне походження документа може не збігатися з фактичним каналом руху товару.

Об’єкти технічної експертизи не обмежуються лише стандартними документами – паспортами, дипломами, посвідченнями – і включають розширене коло: проїзні білети, ліцензії, сертифікати, біржові документи, фінансові звіти, службові записки, довідки та документи оперативного призначення, що супроводжують логістику допомоги у надзвичайних ситуаціях. Більшість із них створюється з використанням багаторівневої системи захисту – водяних знаків, мікрошрифтів, голограм, елементів рельєфного друку. Технічне дослідження у цьому випадку не лише виявляє втручання, а й дозволяє ідентифікувати етап, на якому документ було змінено, що має критичне значення у перевірці законності використання ресурсів або переміщення вантажів, які надходили як гуманітарна допомога.

Центральним у дослідженні стає завдання встановлення відповідності документа технічним нормам його виробника або джерела походження. Зокрема, йдеться про аналіз паперу, фарб, геометрії шрифту, структури друку, кольорової мапи. Виявлення нетипових характеристик, таких як зміщення друкарської сітки, варіативність текстури, нехарактерна товщина штрихів або розмитість фарби, свідчить про ймовірне втручання. У багатьох випадках це не обов'язково є результатом навмисної фальсифікації – документ міг бути копійований, сканований або повторно роздрукований без підтвердження його юридичного статусу. Проте і такі випадки вимагають дослідження, особливо якщо йдеться про перепроведення процедур оформлення актів гуманітарного приймання-передачі.

Окремий аналітичний блок становлять документи з багаторівневою історією змін, у яких модифікації відбувалися послідовно, з використанням різних засобів – від механічного підчищення до цифрового додруковування. У таких випадках експерт переходить від фіксації ознак до реконструкції дій – досліджується, яка частина запису була нанесена першою, що саме було змінено, який засіб для цього використано, і чи є ознаки несанкціонованого втручання. Це дослідження потребує аналізу перетинів штрихів, фізико-хімічних параметрів взаємодії фарби з носієм, структури волокон у місцях накладання або проникнення реагентів.

У провадженнях, пов'язаних із порушенням порядку використання гуманітарної допомоги, ключовим стає з'ясування послідовності нанесення елементів документа. Установлення, який із реквізитів – підпис, печатка чи штамп – з'явився першим, визначає юридичну кваліфікацію дій учасників і фіксує момент здійснення або підтвердження конкретної операції. Такий аналіз базується на властивостях фарб, глибині проникнення у структуру паперу, точках перетину ліній, а також можливості встановлення тиску чи термічного впливу під час нанесення відповідних елементів.

У межах СТЕД зростає також значення визначення джерела створення документа. Мова йде не лише про використане апаратне обладнання – принтер,

копіювальний пристрій, сканер – а й про програмні засоби, що формують специфіку тексту, структури сторінки, шрифтів. Цифровий документ завжди залишає слід: інтервали між літерами, унікальні ритми мікродеформацій символів, залишки службових полів. Ідентифікація таких характеристик дозволяє не лише виявити пристрій, а й реконструювати послідовність цифрових дій, що уможливило створення копії. У цьому підході межа між технічною та комп'ютерно-технічною експертизою втрачає жорстке розділення, а дослідження набуває ознак цифрової криміналістики.

Окремо, процесуальне значення СТЕД визначається потребою у стандартизації аналітичних процедур. Документ у сучасному обігу є гібридним за своєю природою – він поєднує правову, матеріальну та цифрову площини. Саме тому актуалізується вимога не лише до достовірності висновку, а й до прозорості способу його отримання: кожна стадія дослідження має бути повторюваною, кожне аналітичне твердження – верифікованим. Такий підхід забезпечує доказову силу результатів СТЕД і дозволяє інтегрувати їх у логіку кримінального провадження без порушення вимог процесуальної допустимості.

Правові стандарти проведення експертизи формуються не лише у межах національного законодавства. У справі «Дульський проти України» Європейський суд з прав людини наголосив, що прийнятність експертного висновку визначається не лише його змістовною частиною, а й дотриманням процедури, яка має відповідати принципам справедливого судочинства [91]. Так, структура технічного дослідження повинна будуватись як послідовність: від формулювання завдання до аргументованого включення кожного встановленого факту у систему доказів, зокрема у провадженнях, що стосуються підроблення документів, якими оформлювалося переміщення гуманітарних вантажів, – де формальна відповідність не завжди відображає реальний зміст дій.

СТЕД як окремий вид експертизи не існує у повній ізоляції. Її об'єкти й методи перетинаються з почеркознавчими дослідженнями, трасологією, комп'ютерною експертизою, аналізом матеріалів і барвників. Така міждисциплінарність зумовлює потребу в проведенні комплексних експертиз, де

результати кількох галузей об’єднуються у логіку реконструкції. У випадках встановлення черговості нанесення підпису і печатки технічний підхід поєднується з почеркознавчим аналізом, а в дослідженні складу фарби або властивостей паперу – із судово-хімічною експертизою, зокрема умовах спроб фальсифікації логістичних актів або супровідних документів гуманітарної допомоги.

Підвищення складності документального обігу вимагає розширення компетентностей експертів. Робота з цифровими носіями, обізнаність у форматах електронного документообігу, орієнтація у засобах віддаленого адміністрування – більше не є додатковими навичками, а формують основу експертної кваліфікації. У таких умовах розвивається алгоритмічна логіка аналізу, де кожен етап дослідження підпорядкований загальній процедурі: від первинного спостереження до формалізованої інтерпретації. У провадженнях, що стосуються обігу гуманітарної допомоги, така логіка виявляється вирішальною, оскільки експертиза відбувається в умовах стислих строків, правової напруги й підвищеної ймовірності фальсифікацій.

Серед перспективних напрямів розвитку СТЕД – інтеграція методів штучного інтелекту. Алгоритми машинного навчання застосовуються для автоматизованої ідентифікації ознак втручання, виявлення структурних аномалій у цифрових копіях документів, пошуку повторюваних фрагментів або редагування зображення. У вітчизняній практиці апробовуються моделі, що дозволяють фіксувати додруковування даних, ідентифікувати заміну барвників, аналізувати ступінь зношеності друку. В центрі уваги – мобільні сканери, цифрові спектрометри, верифіковане програмне забезпечення для дослідження кольорових профілів [14, с. 81].

Паралельно з інноваційними засобами зберігається актуальність методів, що не руйнують об’єкт. Документи, що мають статус речових доказів у кримінальних провадженнях про зловживання гуманітарною допомогою, не можуть бути піддані хімічному впливу без спеціального дозволу. Аналіз судових рішень, зокрема кримінального провадження № 447/3199/20 [95], свідчить:

використання агресивних реагентів без належної процесуальної підстави ставить під сумнів допустимість отриманих висновків. Звідси – потреба у вдосконаленні спектроскопії, цифрового сканування, автоматизованого виявлення слідів редагування.

Ключовою складовою залишається процес інтерпретації. Точна фіксація ознак є лише початковим кроком: експерт повинен реконструювати умови, за яких відбулось втручання. Це включає встановлення характеру носія, методів друку, сценаріїв комбінованого редагування, що виявляються лише через сукупність чинників. Якщо у провадженні йдеться про зміну дати у супровідному листі або переклеювання логотипа на пакуванні гуманітарного вантажу, важливо не лише підтвердити факт змін, а й визначити їхню послідовність і спрямованість.

Почеркознавча експертиза у таких провадженнях постає як критичний елемент аналізу, що поєднує технічну реконструкцію з правовою логікою. Документ, який містить підпис особи, фіксує її волевиявлення, а отже, створює юридичні наслідки. Це робить експертизу підписів, розписок, договорів обов’язковим етапом у провадженнях, де спір стосується автентичності або фальсифікації волі. Завдання експерта – встановити не лише зовнішню подібність, а й глибинні риси графічного виконання, що формуються під впливом психофізіологічного стану, звички, умов виконання підпису [19, с. 10].

Почеркознавча експертиза не обмежується ідентифікацією особи за почерком – вона охоплює діагностичний рівень аналізу, що дозволяє встановлювати обставини виконання рукопису, зокрема умови, які могли вплинути на його зовнішні ознаки. Такий підхід набуває значення у кримінальних провадженнях, де є підстави припускати навмисну зміну письмової манери, наприклад, у випадках тиску, симуляції або виконання записів під час алкогольного чи медикаментозного впливу. У межах проваджень про незаконне використання гуманітарної допомоги це має безпосередній зв’язок із фальсифікацією підписів у супровідних документах, дорученнях, актах приймання-передачі. Експерт у таких ситуаціях виявляє ознаки маскування,

механічного копіювання, нестійкості графічного руху – і на основі цих ознак формує висновки щодо можливого зовнішнього впливу або спотворення умов виконання [14, с. 100-110].

У випадках підвищеної складності дослідження може набувати класифікаційного характеру. Йдеться про встановлення загальних характеристик виконавця – таких як вік, стать або рівень освітньої підготовки. Хоча подібні ознаки не мають самостійної доказової сили, вони можуть допомагати уточнити робочу версію сторони обвинувачення, наприклад, у ситуаціях, коли оспорюється сам факт виконання підпису особою, яка нібито була уповноваженою представляти інтереси отримувача гуманітарного вантажу. У таких випадках ідентифікаційні та діагностичні параметри переплітаються, формуючи комплексну модель інтерпретації.

Якість порівняльного матеріалу безпосередньо визначає достовірність експертного висновку. Зразки, що використовуються для аналізу, формують основу для ідентифікації, проте в слідчій практиці неодноразово фіксуються порушення порядку їх отримання, що знижує доказову цінність результатів. Як зазначають І.М. Гоменюк і С.Й. Гонгало, достовірність походження зразка, його хронологічна відповідність оскаржуваному документу та репрезентативність умов виконання – є ключовими умовами для отримання обґрунтованого результату. На практиці сторони часто подають зразки, які не відповідають обставинам створення оригіналу або взагалі належать іншій особі. Таке порушення ускладнює дослідження у провадженнях, де гуманітарні документи оформлювались у польових умовах, під час евакуацій або були заповнені постфактум з порушенням логіки обігу [18, с. 124].

Судова практика не розглядає експертний висновок як доказ із наперед встановленою силою. Хоча його формально визнають допустимим, суд оцінює всі докази у сукупності, відповідно до принципу внутрішнього переконання. У провадженнях про фальсифікацію документів, пов’язаних із наданням гуманітарної допомоги, суди неодноразово зіштовхувались із ситуаціями, коли висновки про підробку підпису не були враховані через суперечності з іншими

доказами або неналежну аргументацію. Це засвідчують, зокрема, ухвали у справах № 521/5223/16-ц та № 755/926/16-ц, де експертний аналіз співвідносився не із технічною частиною кримінального провадження, а з поясненнями сторін та оцінкою обставин подій [69; 70; 95].

У межах змагального процесу почеркознавча експертиза не функціонує у відриві від контексту. Вона включається у стратегічну лінію сторін, що формують власну доказову базу відповідно до принципу диспозитивності. Приклад кримінального провадження про визнання недійсності заповіту, розглянутої Малиновським районним судом м. Одеси, ілюструє цю динаміку: висновок експерта про різне авторство підписів був не просто прийнятий, а інтегрований у загальну логіку аргументації, співвіднесений із визнанням позову та свідченнями сторін [95].

Водночас у практиці зберігається простір для сумнівів. Якщо експерт не формулює висновок категорично або використовує оціночні оберти на кшталт «ймовірно», суд має право відмовити в наданні доказового статусу такому результату. Так, Київський апеляційний суд у справі № 755/926/16-ц визнав недостатньо переконливим висновок, що суперечив іншим матеріалам кримінального провадження, а Верховний Суд підтримав це рішення, наголошуючи на обов’язковості відповідності доказів критеріям достовірності та достатності [76].

Оцінювання висновку експерта не зводиться до технічної перевірки – воно передбачає аналітичне осмислення, у якому логіка побудови доказів співвідноситься з обставинами конкретного кримінального провадження. Суд не обмежується лише криміналістичними показниками: оцінюється узгодженість фактичних даних, структурна логіка викладу, відповідність висновку загальній доказовій картині. Призначення експертизи, навіть за умови процесуального обґрунтування, не гарантує автоматичного визнання її результатів як доказу. У провадженнях, що стосуються фактів незаконного використання гуманітарної допомоги, важливим виявляється аналітичний потенціал експертизи у встановленні причинного зв’язку між виявленими аномаліями та ознаками

правопорушення – насамперед у контексті маніпуляцій з документацією, актами передачі чи підписами уповноважених осіб.

У деяких провадженнях предметом розгляду стає не зміст висновку, а сама можливість проведення експертизи. У ситуаціях, коли одна зі сторін неспроможна оплатити дослідження, виникає обмеження доступу до ключового доказу. Прикладом є рішення Миколаївського районного суду Львівської області, у якому суд відмовив у призначенні експертизи через фінансову неспроможність сторони [95]. Такий прецедент демонструє нерівність сторін, яка формально не порушує процесуальні норми, але на рівні правозастосування позбавляє людину реального доступу до захисту. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що формальна коректність процедури не може переважати право на справедливий судовий розгляд [91].

Навіть за наявності ухвали про призначення експертизи її фактичне проведення може не відбутися. Причини варіюються – від відмови установи через відсутність оплати до визнання матеріалів непридатними для аналізу. У справі № 203/4698/16-ц експертиза була формально призначена, однак через технічні перепони не проведена, що трансформувало її з процесуального інструменту у декларативний жест [92; 94]. Така ситуація свідчить про потребу не лише у правовому регламенті, а й у дієвому механізмі реалізації судових рішень у сфері доказування.

Почеркознавча експертиза у провадженнях, пов’язаних із незаконною видачею, оформленням або використанням гуманітарної допомоги, часто виконує вирішальну функцію. У таких випадках підпис не просто засвідчує наявність особи – він визначає момент виникнення зобов’язання, дозволяє встановити легітимність угоди, акту або розпорядження. У справі № 521/3113/18 суд визнав висновок експерта достатньо обґрунтованим для прийняття рішення, попри заперечення відповідача [93]. Авторство підпису у розписці було встановлено і стало підставою для юридичного висновку.

Процедура збору порівняльного матеріалу виступає критичним етапом, що формує межі достовірності майбутнього висновку. Попри технічний характер,

саме на цьому етапі закладається підґрунтя для подальшої інтерпретації результатів, а отже – визначається рівень процесуальної переконливості експертного дослідження. Безперечне походження зразків, відтворення умов, у яких виконувався досліджуваний документ, та хронологічна відповідність – це не формальні вимоги, а основа аналітичної валідності. У провадженнях щодо гуманітарної допомоги, коли документи нерідко оформлювались поспіхом або заднім числом, порушення на цьому етапі здатні нівелювати будь-який експертний аналіз. Як зазначають І. Гоменюк і С. Гонгало, саме зневажливе ставлення до цього аспекту є поширеною причиною помилок, що впливають на змістовне ядро висновку [18, с. 124].

Цивільний процесуальний кодекс України, зокрема стаття 107, не містить чіткого регламенту формування порівняльного матеріалу. Він лише констатує обов’язок надання матеріалів експерту, не визначаючи, яким чином вони мають бути зібрані, засвідчені або перевірені. У реальній практиці це означає, що сторони самостійно обирають зразки – часто орієнтуючись на власну тактичну мету. Суд при цьому обмежується реєстрацією факту подання і не втручається в якість матеріалу. Це створює ризик отримання зразків, що не є релевантними: вони можуть не відповідати ситуаційним параметрам, різнитися за темпом виконання або навіть належати іншій особі. У такому випадку експерт поставлений у ситуацію методологічної невизначеності, яка унеможливлює формування беззаперечного висновку.

Помилка на етапі збору порівняльного матеріалу здатна нівелювати обґрунтованість висновку: зразки, що не пройшли перевірку на релевантність, знижують об’єктивність експертного аналізу, ставлячи під сумнів його доказову силу. Саме тому пропозиція щодо нормативного закріплення процедури отримання зразків у Цивільному процесуальному кодексі виглядає логічною не лише з огляду на стандартизацію, а й з позиції запобігання спотворенням і забезпечення прозорості судового процесу. Така зміна посилила б процесуальний контроль за підготовчим етапом експертизи, зробивши його підзвітним суду і захищеним від одностороннього маніпулювання. У

провадженнях, пов’язаних із документальними зловживаннями під час розподілу гуманітарної допомоги, саме ця контрольованість визначає правову обґрунтованість експертного висновку та його процесуальну допустимість.

Навіть за формального дотримання вимог не зникає проблема інтерпретації результатів. Приклад кримінального провадження № 569/16177/20, розглянутої Рівненським міським судом, демонструє типову ситуацію, у якій суд, попри заперечення відповідача, визнає доцільність експертизи, ініційованої позивачем [111]. Такий кейс ілюструє напругу між змагальністю і прагненням до істини: кожна сторона має доступ до спеціальних знань, якщо їх наявність є умовою для адекватної оцінки доказу. Суд у цьому випадку виконує функцію гаранта рівності процесуального озброєння, не лише дозволяючи проведення експертизи, а й забезпечуючи баланс між інтересами сторін.

У кримінальних провадженнях про зловживання гуманітарною допомогою, де документація часто стає основою для встановлення або спростування фактів отримання, розподілу, підписання чи підробки актів приймання-передачі, принцип неформального підходу до рівності сторін виконує функцію запобіжника проти процесуального дисбалансу. Саме в такому контексті рівність сторін перестає бути абстрактною нормою і починає працювати як механізм правової компенсації у випадках нерівного доступу до доказової бази. Якщо одна зі сторін заперечує проведення експертизи, а інша доводить її необхідність, суд має враховувати, наскільки результати дослідження здатні вплинути на встановлення обставин кримінального провадження, а не обмежуватись позиціями учасників. Саме такий підхід був реалізований у справі, де питання автентичності підпису в заповіті безпосередньо визначало юридичну чинність документа й, відповідно, структуру майнових правовідносин.

Техніка письма не є стабільною: на її змінність впливають як суб’єктивні, так і зовнішні чинники – психоемоційна напруга, стан здоров’я, інструменти запису, обставини створення документа. Експерт у таких випадках не обмежується формальним порівнянням. Його завдання полягає у реконструкції контексту дії, у межах якого сформувалися письмові ознаки. Аналіз постає як

аналітичне моделювання, де кожен штрих, нахил, сила натиску або темп виконання слугують слідом дії, що репрезентує не лише індивідуальність, а й ситуаційний тиск. У провадженнях, пов'язаних із підписанням документації про гуманітарну допомогу під примусом або в умовах, що викривлюють вольове волевиявлення, така інтерпретація визначає смислову вісь експертного висновку.

Значення має не просто наявність висновку, а його внутрішня структурна глибина. Суд не керується припущеннями – експерт має обґрунтувати, чому встановлені ознаки свідчать саме про той факт, який він фіксує. Водночас суд не зобов'язаний приймати висновок беззастережно: кожен доказ оцінюється в межах загальної доказової конструкції. Це закріплено у статті 89 ЦПК України, яка гарантує гнучкість судового переконання та виключає можливість автоматичного прийняття експертного висновку як остаточного доказу.

У структурі доказування почеркознавча експертиза виконує проміжну функцію: з'єднує зафіксований факт із його правовою оцінкою. У складних випадках, коли разом із питанням авторства розглядається спосіб формування або модифікації документа, до експерта-почеркознавця приєднуються фахівці технічного або комп'ютерного профілю. Така міждисциплінарна аналітика дозволяє не лише встановити, хто саме виконав підпис чи текст, а й зафіксувати втручання, виявити цифрові модифікації, встановити порядок нанесення реквізитів. Для проваджень щодо фальсифікації звітності про використання гуманітарної допомоги така комплексна експертиза є не винятком, а необхідністю [124; 30].

Розробки О. Воробей, К. Ковальова та В. Пелюшка свідчать, що мета експертизи не завжди обмежується авторством. Часто наголос зміщується на умови виконання, ознаки механічного відтворення, контекст створення візуальної структури документа. Такий підхід трактує документ не лише як носій інформації, а як свідчення взаємодії між людиною, технологічним середовищем і юридичними обставинами – у тому числі у провадженнях, де документи створювалися для обґрунтування звітності по допомозі, яка де-факто не була надана [10; 71, с. 50-54].

Поняття «рукопис» у сучасній судовій експертизі набуває нового значення. Воно не зводиться до написаного від руки тексту – охоплює також зображення, які зовні нагадують почерк, але можуть бути результатом цифрового монтажу, фотокопіювання або відтворення друкарськими засобами. Такі випадки потребують поєднання почеркознавчого та технічного аналізу, що дозволяє виявити мікропорушення ліній, ознаки нашарування, втрати ритму або аномалії у розподілі тиску. Саме ці моторні показники становлять основу диференціації між природним написанням і змодельованим візуальним фрагментом, оскільки дозволяють виявити приховані форми втручання у підпис, зокрема у кримінальних провадженнях, що стосуються актів приймання-передачі гуманітарної допомоги, сфальсифікованих в інтересах однієї зі сторін [70, с. 72-75].

Розширення спектра досліджуваних об’єктів змінює саму професійну парадигму експерта. Почеркознавче дослідження дедалі більше функціонує як міждисциплінарний простір, у якому перетинаються правові інтерпретації, графологічний аналіз, інструменти цифрового оброблення, а також знання про зорове сприйняття. Кримінальне провадження щодо незаконного оформлення отриманої гуманітарної допомоги, де підпис виконує функцію підтвердження отримання або передачі товару, вимагають від експерта здатності працювати як із традиційними носіями, так і з їх електронними копіями – зокрема в форматах PDF, JPEG або спеціалізованих форматах цифрових сканів.

У цьому контексті зростає значення інституційного рівня організації експертної роботи. Поняття «експертне середовище» не обмежується окремим фахівцем – воно охоплює систему процедур, технічну інфраструктуру, фахову перевірку результатів і наявність контрольованого методологічного поля. Сумнів у результатах дослідження часто пов’язаний не з фактами, а з відсутністю чіткого опису інструментарію, похибки, відповідності застосованих методів загальноприйнятим стандартам. У провадженнях, що стосуються публічного розподілу матеріальних ресурсів, до яких належить і гуманітарна допомога, саме

ці параметри формують основу процесуальної надійності документа як речового доказу.

На межі між фіксацією й інтерпретацією постає ключове завдання експерта – залишаючись у рамках фактичного аналізу, забезпечити суд логічною структурою спостережень, що дозволяє відновити подію через аналіз документа. Відповідно до загальновизнаних засад судово-експертної діяльності експерт не має повноважень надавати правову оцінку встановленим фактам правову оцінку виявлених ознак, але його опис і пояснення безпосередньо впливають на побудову судового висновку. Це вимагає чіткої внутрішньої дисципліни та здатності відокремлювати спостереження від оцінки.

Комплексне почеркознавче дослідження структурно поєднує три виміри – технічний, процедурний і реконструктивний. У технічному вимірі фіксуються ознаки; у процедурному – верифікується відповідність дій експерта нормативним стандартам; у реконструктивному – аналізується ситуація, у якій виник документ. Саме цей рівень стає визначальним у кримінальних провадженнях, що стосуються прав на розподіл гуманітарної допомоги: фіксація підпису у такому контексті виконує не лише ідентифікаційну функцію, а й репрезентує логіку владного або адміністративного рішення.

Судова практика демонструє, що експертний висновок уже не сприймається як однозначне підтвердження факту. Визначальним стає не лише його зміст, а й пояснення, яким чином експерт дійшов свого висновку. Європейський суд з прав людини у справах «Дульський проти України» і «Seryavin and Others v. Ukraine» наголошує: оцінка доказу має спиратися на логіку аналізу, а не лише на авторитет джерела [93; 100]. У таких умовах експертиза має бути не лише документом із результатами, а структурованим аналітичним актом, що демонструє послідовність переходу від ознак до висновків.

З огляду на це, логіка почеркознавчого дослідження потребує алгоритмізації. І. В. Гора пропонує модульний підхід – від загальної морфології до мікроструктур, що виявляють зміст лише в контексті конкретного документа.

Такий підхід дозволяє не лише стандартизувати аналітичний процес, а й зробити його відкритим для перевірки, що актуально у провадженнях, де результати експертизи впливають на оцінку дій посадових осіб, причетних до розподілу державного чи міжнародного ресурсу гуманітарного характеру [23, с. 11].

Зведення почеркознавчого аналізу до суто технічної процедури позбавляє його смислової повноти. Рукопис фіксує не лише графічні лінії, а й рух – темп, ритм, динаміку моторного акту, які дозволяють експерту відтворити індивідуальну манеру виконання. Разом із тим ці параметри можуть зазнавати змін під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників – стану виконавця, рівня тиску, намагання змінити звичний стиль письма. Зміна, зафіксована в рукописі, не завжди є умисною – у багатьох випадках вона є реакцією на обставини, що супроводжують створення документа, зокрема підписання актів, звітів або згод на отримання гуманітарної допомоги в умовах емоційного напруження, тиску чи стану афекту.

У таких ситуаціях діагностичний аналіз відіграє роль не менш важливу, ніж ідентифікаційний: завдання експерта полягає не лише у виявленні відхилень, а й у встановленні їх походження – чи спричинені вони станом здоров’я виконавця, навмисною імітацією, чи зовнішніми умовами написання. Питання такого типу відкривають діагностичне поле, у якому формуються висновки. У провадженнях, що стосуються розподілу або використання гуманітарної допомоги, саме вивчення обставин створення підпису – його наявності, розташування, техніки виконання – впливає на процесуальну оцінку доказів і здатне змінити кваліфікацію дій учасників [15, с. 170].

Суд не повинен оцінювати висновок експерта ізольовано або формально. До уваги беруть логіку міркувань, межі застосованих методів і обґрунтованість переходу від фактів до висновків. У правовому полі закріплено, що доказ не має наперед визначеної сили, що означає – експертна думка становить лише один компонент у системі доказування [119, ст. 89]. Водночас у практиці вирішення спорів, де оцінюється дійсність підписів на документах, пов’язаних із обігом

гуманітарних ресурсів, саме експертний висновок нерідко стає структурним вузлом, навколо якого суд вибудовує логіку обґрунтованого рішення.

Так, у справі № 521/5223/16-ц експертний висновок став підґрунтям для інтеграції показань, пояснень і поведінкових патернів сторін. У справі № 521/3113/18 він визначив справжність підпису в розписці, що фіксувала зобов'язання, – а отже, формував основу для встановлення правовідносин [95]. Почеркознавче дослідження в обох випадках виконувало не лише ідентифікаційну, а й аналітичну функцію – дозволяло відтворити причинно-наслідковий ланцюг формування документа.

Зміна технічного середовища, зокрема поширення електронних форматів, сканування, цифрових підписів, ускладнює завдання експерта. Недостатньо зіставити почеркові зразки – необхідно врахувати спосіб створення графічного елементу, використані технічні засоби, умови редагування та збереження. У кримінальних провадженнях, щодо фіксації передачі гуманітарної допомоги такі ознаки можуть свідчити про спробу зміни або фальсифікації документу [123; 35, с. 33-39].

Зростає частка так званих гібридних документів, які містять елементи, створені в аналоговому та цифровому режимах. Експерту доводиться залучати методи почеркознавчого, технічного, спектрального і криміналістичного аналізу, щоби відтворити технологічну траєкторію створення документа. Метод раман-спектроскопії дозволяє виявити часові сліди редагування, структурні зрушення у складі чорнил, порушення, що непомітні візуально, але вказують на втручання [37, с. 48].

Ці інструменти є критичними у випадках, коли мова йде про додруковування, монтаж підпису або заміну сторінок у звітності щодо обсягів чи адресатів гуманітарної допомоги. У таких ситуаціях експерт фіксує не сам підпис, а сліди взаємодії між його елементами. Концепція В. Г. Пелюшка передбачає розмежування між технічним монтажем і додруковуванням як різними формами втручання, що мають різну структуру і наслідки. У центрі аналізу опиняється не форма, а логіка організації документа – як він

створювався, яким чином змінювався, і яку роль у цьому відіграв підпис або реквізит [71, с. 50-54].

Робота експерта не обмежується фіксацією фактів. Її структура передбачає моделювання дій, відтворення послідовності змін, аналіз технічних слідів і зчитування наміру, що стоїть за формуванням ознаки. У цьому підході документ перестає бути статичним об'єктом – він постає як процес, слід взаємодії, багаторівнева структура, що зберігає динаміку створення. Почеркознавча експертиза, відштовхуючись від графічної форми, переходить у площину реконструкції, де дія розглядається як вияв волі або результат зовнішнього впливу.

У контексті розслідування проваджень, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, така зміна парадигми істотно впливає на підхід до оцінки доказів. Документи, що супроводжують передачу ресурсів, не лише фіксують факт прийому, обліку чи розподілу, а й засвідчують волевиявлення сторін у конкретній юридичній ситуації. У випадках сумніву щодо їх автентичності саме реконструктивна модель аналізу дозволяє встановити, чи мав місце акт свідомого втручання, фальсифікації або маніпуляції. При цьому експерт оцінює не лише наявність підпису, а й технічну логіку його формування – спосіб, інструмент, послідовність появи елементів.

Юридичний вимір таких висновків виходить за межі кримінальних проваджень, де безпосередньо використовується документ. Результати експертизи можуть мати вплив на встановлення правонаступництва, перегляд прав власності, притягнення до дисциплінарної або кримінальної відповідальності. Такий спектр наслідків зумовлює необхідність жорсткого дотримання процедури – від етапу постановки запитань до забезпечення відповідності зразків, умов дослідження, засобів фіксації. І.В. Гора підкреслює, що якість експертного висновку прямо залежить від структури комунікації між судом і експертною установою, зокрема від того, наскільки чітко сформульовані запити, завдання та очікувані результати [22, с. 80-88].

Незважаючи на значення таких висновків, у чинному законодавстві відсутня уніфікована процедура проведення міждисциплінарних експертиз. Кримінальні провадження, де підробка здійснюється через комбінацію графічної і технічної модифікації – наприклад, цифрове нашарування, сканування підпису або монтаж, – вимагають спільної роботи кількох фахівців. Проте процедура їх взаємодії не регламентована, що створює простір для тлумачень і зниження доказової сили висновку в судовому розгляді.

У таких обставинах кожен етап експертизи – від формулювання запитання до вибору методики – виконує функцію розмежування між допустимим і сумнівним. Почеркознавче дослідження більше не обмежується встановленням збігів між зразками. Воно розгортається як аналітична модель, що реконструює умови створення документа: виявляє зв’язок між письмовими рисами, технічними характеристиками, матеріальними носіями, цифровими форматами і правовими діями. У цій логіці експертиза постає не лише як доказовий засіб, а як форма пізнання – спосіб встановлення, у яких умовах і з якою метою документ набув конкретного вигляду.

У межах досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, предметом таких експертних досліджень можуть виступати різноманітні документи та носії інформації, що відображають рух матеріальних цінностей, коштів або управлінських рішень. До них належать акти приймання-передачі гуманітарної допомоги, товарно-транспортні накладні, митні декларації, звіти благодійних фондів, банківські документи, договори, довіреності, листування між учасниками гуманітарних операцій, електронні файли, цифрові копії документів, а також записи з бухгалтерських і логістичних систем. У таких провадженнях особливого значення набуває не лише встановлення факту підробки підпису чи реквізитів, а й визначення давнини виготовлення документа, тобто часу виконання записів, нанесення підписів, друку тексту або внесення змін до документа. Це дозволяє зіставити документ із фактичними обставинами кримінального провадження, перевірити послідовність створення окремих

елементів та встановити, чи відповідає дата оформлення документа реальному часу його виготовлення. Таким чином, комплексне почеркознавче, технічне та цифрове дослідження документів у провадженнях цієї категорії спрямоване не лише на виявлення ознак фальсифікації, а й на реконструкцію механізму незаконного використання гуманітарних ресурсів, способу приховування таких дій та ролі окремих учасників у їх реалізації. Постійне вдосконалення методологій технічної експертизи та інтеграція її висновків у комплексні стратегії боротьби з корупцією та шахрайством є запорукою ефективного використання життєво важливих ресурсів та підтримки тих, хто найбільше їх потребує [41, с. 285].

3.2. Особливості призначення і проведення товарознавчої експертизи.

Формування концептуального підґрунтя товарознавчої експертизи спирається на її двокомпонентну природу – процесуальну і прикладну, які взаємодіють у межах судового провадження. Така експертиза не зводиться до фіксації ознак, а виконує функцію аналітичного аналізу обставин, що не піддаються безпосередньому спостереженню слідчими засобами без залучення спеціальних знань. Закон України «Про судову експертизу» визначає експертизу як діяльність, що базується на дослідженні об’єктів із використанням фахових знань у визначених галузях, результати якої мають бути використані у межах судового розгляду [89]. У такому визначенні закладено межу між загальнонауковим інтересом і процесуальною функцією: експертиза здійснюється виключно щодо об’єктів, що мають правове значення.

Актуальність товарознавчої експертизи у кримінальних провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги додатково підтверджується нормативними положеннями Міністерства юстиції України та актами, що регулюють обіг гуманітарних вантажів. Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, затвердженої наказом Міністерства юстиції України № 53/5, до об’єктів товарознавчої експертизи

належать споживчі товари, обладнання, сировина та інші матеріальні об’єкти, а основними її завданнями є визначення вартості продукції, її класифікаційної належності, якості, комплектності та відповідності нормативним вимогам. Саме ці питання набувають особливого значення у провадженнях, пов’язаних із гуманітарною допомогою, оскільки предметом незаконних дій часто стають медикаменти, продукти харчування, транспортні засоби, військове спорядження, генератори, одяг та інші товари, ввезені як гуманітарний вантаж. Нормативні акти у сфері гуманітарної допомоги, зокрема накази Мінсоцполітики щодо визнання вантажів гуманітарною допомогою та порядку їх обліку, формують правову основу для ідентифікації таких товарів і перевірки законності їх використання. У цьому контексті товарознавча експертиза виконує не лише оціночну, а й доказову функцію, дозволяючи встановити реальний стан товару, його ринкову вартість, відповідність задекларованим характеристикам та можливі ознаки незаконного відчуження або комерційного використання гуманітарних ресурсів [83].

Предмет товарознавчої експертизи визначається особливостями об’єкта, який підлягає дослідженню, що включає не тільки опис фізичних властивостей товару, але і реконструкцію його участі в економічних, цивільних або кримінальних відносинах. У випадках розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги, де товари можуть бути виведені з обігу, розподілені без належного оформлення або пошкоджені під час перевезення, аналіз поширюється на всю документальну й матеріальну траєкторію об’єкта. За спостереженням Т. Артюх, експерт вивчає не лише самі товари, а й документи, що їх супроводжують, а також ситуації, пов’язані з їх обігом або порушенням цілісності [3, с. 12]. Визначення об’єкта запускає аналітичну логіку, яка дозволяє відтворити події, що передували фактичному використанню продукції.

Робота експерта передбачає дотримання як професійного рівня знань, так і процесуальної форми дії. Як зазначає В. Тертишник, судова експертиза – це не консультація, а саме дослідження, що оформлене відповідною ухвалою і має на меті надати відповіді в межах процесу [106, с. 37]. Такий підхід вимагає від

експерта не просто технічної оцінки властивостей об’єкта, а розуміння меж відповідальності: тільки висновок, що сформульовано в рамках процесуального рішення, набуває статусу доказу.

У практиці судово-товарознавчої експертизи центральне завдання полягає у виявленні обставин, які мають доказове значення, але не були встановлені іншими способами. Відповідно до Наказу Міністерства юстиції № 53/5, експерт має надати відповіді на питання, поставлені судом або стороною провадження [83]. Такий підхід структурно відрізняє експертизу від технічної інвентаризації: результатом є не перелік характеристик, а аргументована позиція, що інтегрується у правовий контекст кримінальних проваджень.

Процес дослідження має двоетапну побудову: аналітичну та порівняльну. Перший етап дає змогу фіксувати ознаки, другий – зіставляти їх із нормативними або типовими зразками, що є релевантним у випадках перевірки гуманітарної продукції на відповідність стандартам зберігання, маркування або країни походження. Як підкреслює О. Шевченко, експерт працює не лише з фактами, а з їх правовим значенням, що відрізняє його від технічного фахівця, який обмежується спостереженням [127, с. 179].

Функціонування судово-товарознавчої експертизи спирається на три базові ознаки. По-перше, застосування спеціальних знань у межах дослідження. По-друге, участь експерта, уповноваженого органом судової влади або стороною провадження. По-третє, дотримання формальних процесуальних умов: наявність судової ухвали, правильне оформлення висновку та його включення до загальної доказової бази [40, с. 144]. Відсутність будь-якої з цих складових позбавляє висновок юридичної сили й унеможливлює його використання як елементу обґрунтування.

Ключовою ознакою товарознавчої експертизи є фіксація результатів дослідження, що набуває процесуального статусу і виконує функцію доказу в судовому провадженні. Незважаючи на те, що в юридичній площині експертиза класифікується як слідча дія, її зміст визначається не нормативною формою, а структурою пізнавального процесу. Як зазначає М. Гавриляк, товарознавча

експертиза не повторює функції виробничого контролю, а реконструює властивості об’єкта з урахуванням обставин, значущих для правової оцінки події [16, с. 36]. Такий підхід поєднує нормативне обґрунтування з логікою дослідження і дозволяє розглядати експертизу не як ізольований акт, а як частину аналітичного руху, спрямованого на встановлення фактів.

У межах судового розгляду об’єкт товарознавчої експертизи розглядається одночасно як матеріальна структура і як носій правової інформації, що відображає зв’язок між властивостями речі та її участю у події. Такий подвійний підхід до аналізу стає вирішальним у кримінальних провадженнях про незаконний обіг гуманітарної продукції. У подібних провадженнях товари часто слугують джерелом викривлень, пов’язаних із закупівлями, зберіганням або фактичним використанням. У цих умовах експерт досліджує не лише фізичні характеристики об’єкта, а й виявляє, як вони співвідносяться з правовим контекстом події.

Структура об’єкта включає як фізичні предмети, так і документи, що фіксують інформацію про обіг, пакування, маркування, умови транспортування, властивості та стан продукції. О. Шевченко визначає межі об’єкта через наявність товарних ознак і можливість зарахування до певної групи продукції, що задає орієнтири для інтерпретації результатів експертизи [126, с. 135]. Аналіз охоплює лише ті елементи, щодо яких можливо сформулювати фахову позицію про якість, відповідність або походження, тобто відкидає довільне припущення й обмежується емпірично перевірюваними характеристиками.

У процесі кваліфікації об’єкта експерт має враховувати його включеність у подієвий ланцюг. Річ, за цією логікою, не функціонує як пасивна матеріальна одиниця – вона виконує роль носія дії, яка трансформує її правовий статус. Як наголошує Т. Артюх, об’єктом аналізу є не лише фізична структура, а й обставини зберігання, перевезення, навантаження або розміщення [3, с. 13]. Кожен із цих чинників може змінити властивості товару, що, у свою чергу, змінює його значення для слідства або судового розгляду.

Типовий склад об’єктів охоплює матеріали, продукцію, напівфабрикати, а також супровідну документацію – накладні, сертифікати, технічні умови, акти передачі, договори. Перелік досліджуваних позицій охоплює побутову техніку, одяг, косметику, меблі, будівельні матеріали, вироби харчової й легкої промисловості, що актуально в контексті перевірки каналів розподілу гуманітарної допомоги [27]. Для кожної з категорій застосовується окрема система нормативного оцінювання, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз на основі фіксованих стандартів.

Документи у товарознавчій експертизі функціонують не лише як джерело формальної інформації – вони фіксують відповідність між характеристиками, заявленими у звітності, й реальним станом речі. В. Комаха підкреслює, що саме аналіз документів дозволяє експертові виявити не тільки ознаки порушення умов обігу, а й наслідки таких порушень для якості продукції [40, с. 145]. У цьому контексті документ виступає як проміжний носій, що поєднує матеріальний об’єкт з правовим висновком.

Формулювання експертних питань залежить від структури об’єкта. Ідеться про встановлення відповідності між товаром і нормативною базою, виявлення зовнішнього впливу, оцінку належності до певного сорту або типу, фіксацію зміни стану внаслідок зберігання чи транспортування, визначення фактичної вартості. Як зазначає М. Гавриляк, процес визначення об’єкта не обмежується описом – він включає його позиціювання у подієвій логіці розслідування, що забезпечує глибину аналітичного висновку [16, с. 38].

У практиці судово-товарознавчої експертизи трапляються ситуації, у яких формується змішаний об’єкт, що поєднує матеріальні та документальні компоненти. Наприклад, під час розслідування кримінальних проваджень про неправомірну вигоду в межах державної програми гуманітарної допомоги експерт аналізує фізичні властивості об’єкта (наприклад, конструкцію дверей, поставлених за тендерною документацією) та супровідні документи, що підтверджують закупівлю, монтаж, вартість або відповідність технічним умовам

[91]. Така структура розглядається не як набір окремих речей, а як система взаємозалежних елементів, функціонально пов’язаних з подією.

У процесі дослідження експерт не обмежується статичним описом об’єкта. Аналітична процедура виявляє не лише поточний стан, а й взаємозв’язки між характеристиками об’єкта та умовами їх зміни – зокрема, порушення умов зберігання чи транспортування, зміни пакування або маніпуляції з датами виготовлення. У такий спосіб формується модель динаміки, що дозволяє реконструювати етапи обігу товару у межах правової ситуації.

Висновок експерта базується на методах, які забезпечують можливість перевірки й повторення результату, що є основною умовою його процесуальної допустимості. Цей перехід від інтуїтивної оцінки до формалізованої процедури дозволяє інтегрувати результати до структури доказування. У межах товарознавства застосовуються візуальні, інструментальні, розрахункові та комбіновані методики, адаптовані до специфіки кримінального або цивільного процесу.

Особливість судового товарознавчого дослідження полягає в тому, що ці методи не копіюються з виробничої практики, а трансформуються у спосіб доведення в межах правового провадження. Як зауважує Б. Романюк, центральною процедурою експертизи є зіставлення: кожен об’єкт співвідноситься з технічними умовами, нормативними зразками або затвердженою продукцією [96, с. 86]. Таке зіставлення не формує абсолютної оцінки, натомість воно дозволяє зробити висновок про відповідність або невідповідність установленим стандартам.

Застосування цих методів стає можливим лише за наявності еталонних документів. За відсутності відповідних нормативів або технічної документації експерт не може надати обґрунтовану відповідь, оскільки втрачається опора для зіставлення. Це свідчить про тісну залежність методики від наявної системи правового регулювання – метод набуває доказової сили лише в контексті правових стандартів і чинної нормативної бази.

Методи, залучені до товарознавчої експертизи, мають міжгалузеву природу. У практиці зустрічаються способи діагностики з харчової, текстильної, легкої промисловості, машинобудування, матеріалознавства, метрології, а також методи з арсеналу судової криміналістики. Ці процедури охоплюють виявлення дефектів, встановлення ступеня зношення, аналіз пошкоджень, перевірку функціонального стану, діагностику за технічною документацією [85]. У кожному з випадків товар розглядається як система, властивості якої формуються на перетині технічних параметрів і умов його обігу.

Водночас сама по собі технічна процедура не гарантує релевантності. Метод повинен відповідати запиту, сформульованому у процесуальному документі. Як зазначає Н.П. Канфуї, доцільність застосування методу визначається тим, чи дозволяє він отримати результат, придатний для юридичної кваліфікації події або встановлення обставин, що мають доказову вагу [32, с. 142].

Послідовність аналітичних дій у товарознавчій експертизі формалізована: ідентифікація об’єкта, вибір методики, проведення дослідження, співставлення із нормативною базою, формулювання висновку. Згідно з ч. 1 ст. 101 КПК України, висновок має містити не тільки результати, але й опис процедури, за допомогою якої ці результати були отримані [50]. Це створює умову для перевірки експертної логіки в судовому розгляді.

Базовим принципом залишається порівняльний аналіз. Він ґрунтується на виявленні відхилень між фактичними характеристиками об’єкта й нормативними вимогами. Завдання експерта полягає не лише у фіксації таких відхилень, а в оцінці їх впливу на функціональні властивості товару – наприклад, здатність до транспортування, термін зберігання або відповідність цільовому призначенню у складі гуманітарного вантажу [27].

У структурі товарознавчої експертизи враховуються не лише внутрішні характеристики об’єкта, а й зовнішні чинники, що могли вплинути на зміну його параметрів. Йдеться про вологість, температурні коливання, механічні пошкодження, умови пакування, зберігання та перевезення. У межах

розслідування порушень у сфері гуманітарного забезпечення ці чинники дають змогу встановити факт недотримання вимог до обігу продукції, яка спрямовується у зону критичного використання – медичного, побутового або продуктового.

Призначення товарознавчої експертизи регламентується нормами процесуального права. Вона не здійснюється як окреме технічне дослідження, а виконується у межах досудового розслідування або судового розгляду. Кожен експертний висновок набуває доказової сили лише за умови, що дослідження було ініційоване на підставі ухвали чи постанови, а всі дії здійснювалися у межах визначеної процедури.

Згідно зі статтею 7-1 Закону України «Про судову експертизу», експертиза може бути призначена як слідчим органом, так і за ініціативою сторони у кримінальному провадженні [89]. У разі звернення до експертної установи на договірній основі процедура не змінюється: зберігаються вимоги щодо повноважень експерта, обсягу дослідження та форми подання результату. Порушення цих вимог тягне втрату юридичного статусу висновку.

Правовий статус експерта визначається як формально (наявність атестації, включення до реєстру), так і функціонально – через здатність проводити дослідження, що відповідає меті процесу. До суб’єктів товарознавчої експертизи належать спеціалізовані державні експертні установи, регіональні філії, а також атестовані позаштатні експерти, внесені до відповідного реєстру [40, с. 144]. Це забезпечує дотримання якості дослідження в провадженнях, де встановлюється факт зловживання матеріальними ресурсами гуманітарного спрямування.

Кримінальний процесуальний кодекс України надає експерту право не лише проводити дослідження, але й ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження, подавати клопотання про надання додаткових даних, уточнювати поставлені питання [50, ст. 69]. Це дозволяє не розривати дослідження від правового контексту та включати у висновок лише ті аспекти, що мають доказову релевантність.

Оформлення висновку завершує весь аналітичний ланцюг. Згідно з ч. 1 ст. 101 КПК України, документ повинен містити опис об’єкта, методів дослідження, інтерпретацію отриманих даних і відповіді на поставлені запитання [50, ст. 101]. Відсутність будь-якого з цих компонентів ставить під сумнів обґрунтованість і допустимість експертного висновку.

Формальні вимоги до оформлення висновку охоплюють підписи, дані про експерта, печатку установи, дату та номер кримінального провадження. Недотримання цих умов знижує процесуальну вагу висновку, навіть якщо дослідження було проведене коректно. У правовому полі експертиза функціонує як регламентована дія, результати якої можуть бути оскаржені за будь-якого відступу від встановленої форми.

Процедура призначення експертизи передбачає можливість активної участі обох сторін провадження. Сторони мають право подавати клопотання про проведення експертизи, формулювати питання, заявляти відвід експерту або подавати альтернативні висновки. Як зазначає В. Тертишник, така участь формує не лише змагальність, але й відповідальність експерта за обґрунтованість кожного з етапів дослідження, оскільки він працює з кількома версіями подій одночасно [106, с. 203].

Зміна судової практики, поява нових форм злочинів, що пов’язані з незаконним використанням державного або донорського ресурсу, у тому числі гуманітарного, розширює сферу застосування товарознавчої експертизи. Традиційні методики, сформовані на базі технічної стандартизації, залишаються ефективними лише за умови їх адаптації до нових контекстів: цифрових контрактів, інноваційних матеріалів, комбінованих товарних поставок.

Сучасний товар – це не лише річ. Він функціонує в межах логістичної, сервісної або розподільчої системи. Тому технічна оцінка властивостей доповнюється аналізом інформаційного сліду: маршруту доставки, умов обігу, порушень термінів або підміни вантажу. Як зазначає В. Архіпов, у таких випадках експерт аналізує не лише фізичний стан, а й траєкторію руху товару, що виявляється через супровідну документацію, акти приймання-передачі,

накладні [4, с. 73]. Це вимагає від експерта інтеграції технічного, правового й економічного мислення.

Інтеграція економіко-правового аналізу у зміст експертного висновку змінює саму логіку оцінювання об’єкта. Визначення ринкової вартості не обмежується застосуванням довідкових цін або середньостатистичних показників. Експерт змушений враховувати динаміку ринку, вплив сезонних коливань, зміну валютних курсів, специфіку місцевого контексту, а в окремих випадках – політичну чи соціальну нестабільність, як це часто трапляється у зонах розподілу гуманітарної допомоги. Як підкреслено в збірнику «Експертизи у судочинстві України», фаховий висновок у таких умовах – це не арифметична операція, а інтерпретація ситуації з урахуванням правового навантаження [27, с. 211].

У випадках дослідження високотехнологічної продукції або товарів з обмеженим терміном зберігання перед експертом постають завдання, що виходять за межі класичного товарознавства. З’являється потреба залучати методи, що ґрунтуються на матеріалознавстві, інженерних підходах, хімічному аналізі. Проблема ускладнюється відсутністю в нормативно-правовому полі чітких стандартів для таких товарів, особливо коли йдеться про іноземну допомогу, отриману без локалізованої документації. У таких ситуаціях експерт самостійно обґрунтовує методичний вибір, спираючись на фахову літературу, відкриті джерела, міжнародні протоколи та професійний досвід.

Різноманітність підходів до оцінювання одного й того самого типу об’єктів у різних експертних установах формує проблему методологічної неузгодженості. У практиці судового провадження це ускладнює порівняння висновків, створює передумови для виникнення сумнівів у їх надійності. Тому зростає потреба не в механічній уніфікації, а у методичній координації – погодженості принципів аналізу, що дозволяє зіставляти висновки й підтримувати їхню доказову силу в межах змагального процесу.

Цифрові технології відкривають для товарознавчої експертизи нові інструменти. Застосування спеціалізованого програмного забезпечення, 3D-

моделювання, фотограмметрії, штучного інтелекту дозволяє реконструювати фізичну структуру об’єкта, виявляти дефекти або пошкодження, уточнювати параметри, що раніше фіксувалися лише візуально. У розслідуваннях щодо порушень під час розподілу гуманітарної продукції ці інструменти дозволяють аналізувати товарні партії, що складаються з великої кількості ідентичних або однотипних одиниць. Ці методи не замінюють експерта, але розширюють його спроможність працювати із масштабним обсягом інформації у стислий час.

На цьому тлі змінюється і функціональний статус товарознавця. Його роль уже не зводиться до технічної фіксації властивостей продукції. Висновок, який готує експерт, набуває статусу процесуального документа, що включається у юридичну структуру кримінального провадження та може мати вирішальне значення для встановлення істини. Це передбачає не лише володіння методиками, а й здатність до правової аргументації, формулювання позиції, що витримує критику у судовому діалозі.

Така трансформація ролей у межах експертної діяльності потребує створення нового формату взаємодії між усіма учасниками процесу – слідчими, прокурорами, суддями, адвокатами та експертами. Формування спільного поля розуміння термінів, методів і підходів виступає передумовою ефективного використання експертного висновку. Як наголошує В. Тертишник, непорозуміння між учасниками часто виникає не через зміст експертизи, а через розбіжності у мовній структурі викладу та інтерпретації висновків [106, с. 205].

У таких умовах судово-товарознавча експертиза перестає бути статичною. Вона постійно оновлюється, реагуючи на зміни в економіці, технологіях і праві. Її ефективність залежить від здатності адаптуватися до нових умов, інтегруватися в сучасні форми доказування та працювати в межах правового поля. У провадженнях, що стосуються незаконного обігу або розподілу гуманітарної допомоги, саме така гнучкість дозволяє виводити експертизу за межі простої фіксації та перетворювати її на інструмент реконструкції події.

3.3. Особливості призначення і проведення комп’ютерно-технічної експертизи.

Судова комп’ютерно-технічна експертиза (СКТЕ) функціонує на межі технічного аналізу, цифрового відтворення та правової реконструкції дій у середовищі електронної інформації. Об'єкти комп’ютерно-технічної експертизи включають як апаратне забезпечення (системні блоки комп'ютерів, їх комплектуючі, сервери, ноутбуки, жорсткі диски, флеш-накопичувачі, модеми, маршрутизатори тощо), так і програмне забезпечення (комп'ютерні програми, бази даних та інше) [39, с. 140-150]. У структурі дослідження комп’ютерна техніка не розглядається як ізольований апаратний пристрій – вона виступає водночас джерелом даних, засобом комунікації, носієм цифрового сліду. Така природа об’єкта дозволяє в межах експертизи не лише зафіксувати наявні елементи, а й відтворити послідовність взаємодій, що формують цифрову картину подій. У випадках розслідування фактів нецільового використання гуманітарної допомоги інформація про обмін файлами, редагування документів, пересилання листів чи створення звітів формує доказову базу для реконструкції логіки правопорушення.

СКТЕ охоплює цілий комплекс пов’язаних елементів: апаратне забезпечення, програмне середовище, цифрові дані. Вони не існують окремо, а функціонують у взаємодії, що підлягає аналізу як єдина система. Саме в межах цієї взаємодії формується слідова структура, зафіксована у вигляді лог-файлів, метаданих, часових міток, фрагментів системних журналів. Зміст такого цифрового сліду дає змогу реконструювати послідовність дій – не лише їх наявність, а і порядок, з яким вони відбувалися, включно з умовами та потенційною метою.

У фокусі експертного аналізу опиняються не стільки технічні властивості пристрою, скільки функціональні механізми його використання. Це охоплює налаштування операційної системи, спосіб зберігання даних, перелік користувацьких облікових записів, взаємозв’язки між програмними модулями,

програмами-редакторами, комунікаційними сервісами. За такою логікою предмет експертизи охоплює три ключові групи об’єктів: апаратні засоби, програмні компоненти, цифрові дані [33, с. 143].

Відповідно, поділ СКТЕ на підвиди визначається характером цих компонентів. Дослідження апаратної частини дозволяє встановити параметри комп’ютерної техніки, її поточний стан, ступінь зносу. Програмна експертиза фокусується на структурі й логіці програмного забезпечення, механізмах обробки даних, дотриманні ліцензійних умов. Інформаційно-комп’ютерна експертиза зосереджується на поведінковій стороні – аналізі активності користувача, роботі з файлами, ознаках видалення чи зміни інформації. Такий підхід дозволяє охопити як технічні, так і поведінкові сліди, що виникають у результаті маніпуляцій із комп’ютерною системою.

Цифрові артефакти – зокрема логи, тимчасові файли, службові мітки – аналізуються не як автономні елементи, а як частини єдиного поведінкового ланцюга. Саме відновлення логіки дій набуває ключового значення, коли експертиза проводиться у межах кримінального провадження щодо підозри у привласненні або нецільовому використанні допомоги, наданої у цифровому форматі, через систему електронного документообігу або під час розподілу ресурсів через спеціалізовані інформаційні платформи.

Паралельно з цим розвивається окремий напрям СКТЕ – комп’ютерно-мережева експертиза. У цьому випадку аналіз охоплює вже не окремий пристрій, а структуру його взаємодії в інформаційному середовищі. Йдеться про фіксацію маршруту передачі даних, з’єднання з зовнішніми серверами, спроби доступу до мережевих ресурсів, використання віддалених служб, які можуть містити або передавати документи, пов’язані з обігом гуманітарної продукції. Особливу увагу приділяють моментам підключення, характеру переданих об’єктів, часу дій, що дозволяє ідентифікувати не лише факт доступу, а і його потенційне правове значення.

СКТЕ є міждисциплінарною за змістом. Вона поєднує елементи інформатики, криміналістики, телекомунікацій, права. Така структура

зобов’язує експерта не лише володіти технічними методами аналізу, а й бути здатним до логіко-правової реконструкції. У ситуаціях, коли цифрові дані мають подвійне значення – як інформаційний об’єкт і як джерело доказів – експерт має чітко визначити межі аналізу. І. Шапошнікова акцентує на необхідності розмежування: якщо досліджується функціонування мобільного зв’язку – йдеться про телекомунікаційну експертизу, натомість аналіз програмного середовища або структур даних відноситься до сфери СКТЕ [123].

Процесуальна рамка дослідження формулюється через правильно поставлені питання. Частина з них має діагностичний характер – виявляється працездатність системи, наявність вірусних впливів, ознак втручання. Інші дозволяють співвіднести цифрові сліди з діями конкретної особи, відтворити послідовність кроків, з’ясувати, чи містила інформаційна система документи, пов’язані з фінансовими потоками гуманітарної підтримки.

Підготовчий етап – вивчення ухвали, аналіз матеріалів кримінального провадження, ідентифікація об’єктів – задає методичну траєкторію всього дослідження. Саме тут формується гіпотеза: структуроване припущення, що визначає послідовність дій експерта. За спостереженням О. Одерія, цей рівень не обмежується технічною функцією – саме на цьому етапі формується аналітична логіка, яка згодом трансформується у висновок, що має процесуальну вагу [66].

Експертиза реалізується в межах нормативно визначених процедур, які регламентують не лише зміст дій, а й їхню допустимість у доказовому полі. Відповідно до статті 91 Кримінального процесуального кодексу України, висновок експерта має не лише відповідати змісту поставлених запитань, а й бути сформований за умов дотримання процесуальної форми, з урахуванням допустимих методів і наявного технічного забезпечення [109, ст. 41]. Вибір методики дослідження в СКТЕ обумовлюється характером об’єкта, технічними параметрами цифрової системи, рівнем підготовки фахівця та контекстом провадження, зокрема у випадках розслідування зловживань у сфері розподілу гуманітарних ресурсів [33, с. 142-143].

Особливість комп’ютерно-технічного аналізу полягає у тому, що об’єкт експертизи виступає не лише носієм інформації, а й середовищем її функціонування. Це зумовлює необхідність збереження незмінності цифрового середовища, що досліджується. Саме тому підготовчий етап включає фіксацію структури носія, блокування запису на оригінальному диску, створення його точного цифрового клону. Без таких дій подальше дослідження втрачає процесуальну легітимність, оскільки втручання до моменту копіювання призводить до викривлення первинної структури, а отже – унеможливлює використання результатів як доказів.

Після створення точного образу носія експерт формує попередню аналітичну схему: визначає тип об’єкта, оцінює обсяг даних, встановлює перелік технічних засобів, які забезпечать виконання завдань. Вибір програмного середовища й інструментів підпорядковується логіці кримінального провадження. Як зазначає В. Коршенко, невідповідність між інструментом і характером цифрового середовища призводить до втрати релевантних фрагментів і знижує точність інтерпретації [45, с. 13].

Аналітична стадія – ядро СКТЕ – передбачає картографування цифрового простору об’єкта. Спершу фіксується архітектура файлової системи, структура директорій, ознаки форматування, часові мітки, індикатори шифрування. Потім здійснюється деталізація: вивчаються логи операційної системи, системні журнали, дані про взаємодію з інтернет-ресурсами, залишки кешу, сліди відкриття чи редагування файлів. Саме тут формуються перші фрагменти цифрової реконструкції – послідовності дій користувача в межах певного інтервалу часу, що може збігатися з періодом вчинення порушень у межах програм розподілу гуманітарної допомоги.

Інтерпретація виявлених артефактів виконується не ізольовано, а в межах попередньо сформованої гіпотези. Як зазначає С. Несінов, інформація в цифровому середовищі набуває значення лише за умови верифікації, тобто зв’язування кожного фрагмента з подієвим контекстом [63]. На цьому етапі експерт виконує цифровий скринінг – виокремлює релевантні сліди, здійснює їх

логічне групування, формує вибірку для поглибленого аналізу. Застосовуються програми для перегляду log-файлів, реєстрові аналізатори, засоби дешифрування, інструменти пошуку слідів видалення інформації.

Наступна стадія – експериментальна. Вона не зводиться до тестування: її зміст полягає в реконструкції ситуації, яка могла мати місце. У межах цієї процедури створюється відтворення: на тестовому середовищі проводиться запуск програм, імітація дій користувача, перевірка сценаріїв доступу. У випадках розслідування несанкціонованих змін у звітності про використання ресурсів така перевірка дозволяє з'ясувати, чи було здійснене втручання за допомогою програм віддаленого доступу, чи могли певні дії бути наслідком автоматичних процесів, чи мали місце маніпуляції вручну.

Після завершення реконструкції відбувається логічний перехід до синтезуючої стадії. Тут результати експерименту зіставляються з матеріалами кримінального провадження: з'ясовується, наскільки відтворена модель узгоджується з фактами, зафіксованими у документах, поясненнями свідків, часом підключень до зовнішніх сервісів. Прикладом може слугувати провадження, у якому встановлювався факт використання програм типу TeamViewer або Ammyy Admin для втручання у цифрові звіти щодо закупівель гуманітарних товарів. Аналіз слідів інсталяції, запуску, журналів активності дозволив визначити не лише технічну можливість доступу, а й реальні дії, які підтвердили втручання у зміст документів. Без такого етапу неможливо завершити експертне дослідження і сформулювати техніко-юридичний висновок, що має процесуальне значення.

Завершальний етап експертного дослідження зосереджується на аналізі цифрових артефактів, зокрема log-файлів, метаданих, залишкових фрагментів кешу, слідів активності браузерів, записів у тимчасових каталогах. Кожен із цих компонентів має значення лише у зв'язку з загальною структурою цифрової події, яку експерт реконструює відповідно до гіпотези, сформованої на попередніх етапах. У роботах І. Шапошнікової наголошується, що роль кожного

цифрового сліду розкривається лише через його співвіднесення з подієвим контекстом, у якому він виник, а не як ізольований технічний факт [123].

У результативній частині експерт формулює відповіді на поставлені запитання. Однак завдання цієї стадії не вичерпується констатацією – вона передбачає фіксацію логіки, яка дозволила дійти висновку. Документ має структуру, зрозумілу не лише технічним спеціалістам, а й слідчим, прокурорам, суддям. Тому згідно з вимогами статті 102 КПК України, у тексті висновку обов'язковими є: відомості про суб'єкта дослідження, обґрунтування підстав для призначення експертизи, характеристика досліджуваних об'єктів, перелік використаних методів, опис проміжних процедур, а також логічний перехід до висновків [50].

У тих випадках, коли під час розслідування зловживань у сфері розподілу гуманітарної допомоги виникає потреба перевірити зміну даних у цифрових звітах чи відстежити факт редагування файлів у системі документообігу, експерт повинен фіксувати не лише використану програму, а й обґрунтування її вибору. У документі зазначаються технічні параметри апаратних засобів, джерела даних, а також умови, за яких було відтворено послідовність дій у межах експериментального блоку. Така фіксація забезпечує можливість повторної перевірки та формування контрольного аналізу.

СКТЕ у подібних випадках функціонує не як технічна процедура, а як аналітична модель реконструкції цифрової поведінки. Через послідовний аналіз дій – створення, редагування, переміщення, видалення – експерт формує ланцюг операцій, що може свідчити про зміну або маніпуляцію даними. Такий підхід особливо релевантний у провадженнях, пов'язаних із фальсифікацією цифрових звітів про використання міжнародної допомоги, оскільки дозволяє встановити не лише факт зміни, а й обставини, що її супроводжували.

На цьому етапі постає питання допустимості методик. Застосування авторських, неапробованих або неперевірених підходів без нормативного підґрунтя призводить до того, що висновок може бути визнаний процесуально неприпустимим. Як зазначає Н. Карпінська, у цифровій експертизі

спостерігається постійне відставання методичного забезпечення від темпів розвитку технологій, що змушує експертів шукати баланс між точністю, законністю та актуальністю [33, с. 143].

Методика, яка використовується в межах СКТЕ, визначає не лише перелік дій, а й межі втручання в об’єкт, правила поводження з копіями, формати документування результатів. Така методика виконує функцію стандарту: вона формалізує етапи, забезпечує прозорість логіки та дозволяє відтворити процедуру в разі потреби. У зв’язку з цим зростає потреба у створенні універсальних підходів до методичних описів: кожен метод повинен мати чітке позиціювання щодо цілей, об’єктів, процедур, алгоритмів, критеріїв перевірки.

Однак навіть наявність описаної методики не гарантує її допустимості у процесуальному просторі. Кожна методика має відповідати рівню розвитку галузі, бути апробованою, мати чітку логіку дій і не суперечити технічним особливостям цифрового середовища. Аналіз реальних проваджень демонструє, що використання неповних або надто гнучких методичних конструкцій призводить до втрати доказового статусу висновків, зокрема коли йдеться про кримінальні провадження щодо розкрадання гуманітарних товарів, де цифровий слід стає єдиною формою фіксації події.

Правові вимоги до методик закріплені в Законі України «Про судову експертизу» та у статті 242 КПК України, де вказано, що експертне дослідження повинне бути науково обґрунтованим, об’єктивним, перевірюваним і повним. У випадках, коли метод базується на гіпотетичних припущеннях, не підтверджених технічно або емпірично, висновок не може бути визнаний доказом. Утім, надмірна алгоритмізація також не сприяє результативності: вона може перетворити дослідження на формальну послідовність дій, що втрачає зв’язок із контекстом кримінального провадження. Тому експерт повинен не лише дотримуватись процедури, а й критично оцінювати межі її застосування в межах конкретної події.

Методика, що відповідає викликам цифрової реальності, не може залишатися жорстко стандартизованою, оскільки об’єкти дослідження постійно

трансформуються. У межах типових завдань – таких як ідентифікація програмного забезпечення, фіксація активності користувача або оцінка технічного стану – застосовуються апробовані, описані й повторювані процедури, які забезпечують стабільну відтворюваність результатів. Натомість аналіз ситуацій, що виходять за межі типового кейсу – зокрема дослідження прихованих log-файлів, відновлення слідів віддаленого доступу, розшифрування резервних копій або цифрових архівів, що містять дані про переміщення гуманітарної допомоги, – вимагає розширення інструментарію та підвищення автономності експерта в межах допустимої процедури.

У таких випадках головну роль починає відігравати не тільки нормативна база, а й рівень кваліфікації фахівця. Досвідчений експерт, як вказує Климчук, володіє не лише технічними навичками, але й здатністю формувати обґрунтовану гіпотезу та адаптувати хід аналізу до особливостей цифрового середовища, що унеможливлює застосування шаблонних рішень [34, с. 110-112]. Саме такий підхід є вирішальним у розслідуваннях випадків цифрового втручання в бази даних щодо обліку гуманітарних вантажів або підроблення електронних заявок на отримання допомоги.

Допустимість обраного методу визначається не тільки з погляду технічної ефективності, а й через призму процесуальної відповідності. Метод, що не є відтворюваним, не фіксує джерело змін або не може бути перевіреним іншими експертами, не набуває доказової сили у межах кримінального провадження. Особливо небезпечними вважаються дії, що призводять до зміни інформаційного вмісту носія без відповідної санкції суду або слідчого. Як засвідчує аналіз судової практики, в одній із ухвал Жмеринського міськрайонного суду зафіксовано випадок, коли експерт самостійно змінив файли без процесуального дозволу, чим фактично нівелював допустимість свого висновку [112].

У цьому контексті ключовим постає концепт «руйнівності» методу: кожне відкриття файла, підключення до носія або запуск операційної системи створює ризик зміни метаданих, що порушує цілісність об’єкта. Щоб запобігти цьому, експерт створює точну цифрову копію (битовий клон), яка використовується як

основа для подальшого аналізу. Така копія забезпечує збереження незмінного стану оригіналу, що має вирішальне значення в розслідуваннях щодо розкрадання або нецільового використання міжнародної допомоги, де цифрові докази часто є єдиною формою об’єктивної фіксації дій.

Процедура клонування виконується за допомогою апаратних блокаторів запису або через спеціалізовані програмні середовища, що гарантують відсутність втручання в первинну структуру даних. Поширеним засобом є застосування програм, таких як HDDScan, що дозволяє не лише створити копію, але й перевірити фізичний стан накопичувача, виявити наявність дефектних секторів, отримати інформацію з параметрів S.M.A.R.T., які фіксують історію використання диска. Такий рівень верифікації дозволяє забезпечити юридичну рівність між оригіналом і копією, зокрема у випадках, коли дані з оригінального носія не можуть бути досліджені без ризику втрати слідів.

Метод дублювання («диск у диск» або клонування через мережу) обирається залежно від технічного середовища. Якщо аналіз здійснюється у випадку підозри на віддалене адміністрування баз даних, що фіксують розподіл гуманітарної допомоги, доцільним є створення мережевого образу, який дозволяє зберегти дистанційність експерта від об’єкта, не порушуючи його цілісності [146, с. 120].

Після отримання копії експерт організовує робочий простір, що складається з окремих директорій для кожного етапу дослідження – сканування, фільтрації, обробки log-файлів, інтерпретації результатів. Кожна директорія відповідає певній функціональній зоні, де фіксується конкретний набір дій: від виявлення програм типу Remote Admin до формування аналітичної вибірки з браузерної активності користувача у період, що співпадає із зникненням гуманітарних вантажів або зловживанням при розподілі допомоги.

Таким чином, клонування не є лише технічним кроком – воно відкриває доступ до доказового простору, в якому цифровий слід перетворюється на аналітичну одиницю у структурі розслідування. Ця процедура забезпечує дотримання як технічних, так і процесуальних вимог, створює підстави для

синхронізації цифрового аналізу з іншими видами експертного супроводу – зокрема, у провадженнях, що поєднують електронну документацію, підписи посадових осіб і матеріали бухгалтерського обліку. Саме в таких випадках СКТЕ виконує функцію не лише технічної експертизи, а й засобу правового підтвердження подій.

Після створення цифрового образу і побудови логічної структури середовища комп'ютерно-технічної експертизи експерт переходить до попереднього аналізу, який має на меті виявити загальну архітектуру файлової системи, логічні розділи, часові маркери, активні облікові записи й ознаки технічної модифікації. Уже на цьому етапі можливо ідентифікувати приховані області, резервні копії, системні спотворення, що утворилися внаслідок втручання або активного редагування середовища. Об'єктами особливого фокусування стають файли-архіви, тимчасові каталоги, контейнери VHD, у яких можуть зберігатися замасковані або видалені фрагменти. У контексті розслідувань, пов'язаних із цифровим обігом гуманітарної допомоги, такі об'єкти дозволяють реконструювати дії посадових осіб, зафіксовані в облікових або бухгалтерських системах.

На наступному рівні розгортається основний аналітичний процес. Він охоплює інструментарій для файлового аналізу, перевірки реєстру, ідентифікації цифрових слідів користувача у браузерах, поштових клієнтах і месенджерах. Наприклад, дослідження файлів типу .lnk дозволяє відтворити момент відкриття документа, встановити маршрут доступу до певних системних об'єктів або зовнішніх дисків. Аналіз log-файлів таких програм, як TeamViewer чи Ammyy Admin, дає змогу виявити сесію віддаленого адміністрування, IP-адресу клієнта, обсяги переданих даних – ці параметри мають безпосереднє значення у кримінальних провадженнях, де фігурують підозри щодо дистанційного видалення або редагування документів, пов'язаних із гуманітарними поставками.

Окремий сегмент аналізу стосується електронного листування, яке часто є каналом обміну неформалізованими домовленостями або логістичними

деталями. Завдання експерта полягає не лише у виявленні відповідних архівів, а й у визначенні їхньої цілісності, джерела створення, хронології збереження та зв’язку з іншими файлами. Тимчасові файли браузерів і cookie-файли стають додатковими джерелами для реконструкції віртуальної поведінки: вони відображають характер користування ресурсами, періодичність доступів, зміни у налаштуваннях, які можуть свідчити про спроби замаскувати діяльність або обійти стандартну процедуру автентифікації.

Файли мультимедійного типу – зображення, відео, графічні фрагменти – також мають аналітичне значення. Вони можуть містити сліди візуального документування етапів транспортування, зберігання або розподілу гуманітарних товарів. Метадані таких об’єктів, зокрема інформація про координати, тип пристрою, дату створення та серійний номер, дозволяють зіставити зображення з конкретною подією або користувачем.

Додатковий блок аналізу становлять дані з мобільних пристроїв. Повідомлення, історія дзвінків, облікові записи в месенджерах – усе це має бути вилучене з дотриманням принципу незмінності вмісту. Будь-яке несанкціоноване включення системи може змінити цифрову структуру даних. Тому експерт повинен мати процесуальне підтвердження дій, що передбачають доступ до активної частини пристрою.

Після завершення технічної обробки даних експерт формує аналітичну частину висновку, у якій фіксується не тільки перелік виявлених артефактів, але й логіка їх інтерпретації у межах поставлених питань. Цей розділ документує послідовність дій, застосовані інструменти, обґрунтування переходів між рівнями аналізу, співвідношення між артефактами та правовим змістом кримінального провадження. Наприклад, встановлення факту входу у веб-систему для моніторингу вантажів через зафіксований cookie-файл зі співставленням IP-адреси та логіна дозволяє визначити особу, яка здійснювала доступ під час конкретної операції.

Фінальний етап дослідження перетворює технічні результати на висновки, що набувають процесуального статусу. Відповідно до статті 102 КПК України,

висновок має включати послідовний опис усіх етапів – від обґрунтування підстав призначення до аргументованих відповідей на кожне з поставлених питань. Вступна частина фіксує відомості про об’єкти, експерта, його кваліфікацію, нормативні підстави проведення експертизи та перебіг процесуального звернення. Така структура забезпечує не лише методичну цілісність, а й процесуальну допустимість отриманих результатів.

Дослідницький розділ не обмежується переліком інструментів – він має описати, як саме ці інструменти дозволили відтворити цифрову подію. Наприклад, у провадженні про маніпуляції з файлами звітності щодо надходження гуманітарних комплектів, log-файл може свідчити про спроби заміни оригінального документа копією, створеною за п’ять хвилин до відправлення. Таке викладення дозволяє перевірити обґрунтованість висновку і прийняти його як елемент доказової конструкції у судовому процесі.

У підсумковому розділі експертного висновку фіксуються відповіді на кожне поставлене питання, при цьому експерт формулює висновки не як перелік технічних даних, а як аналітичну конструкцію, побудовану на верифікованих спостереженнях. У випадках, коли неможливо досягти повної впевненості, зазначається рівень ймовірності з обґрунтуванням її джерел, однак уникається використання гіпотетичних конструкцій без емпіричної підтримки. У провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги такий підхід забезпечує належний рівень перевірки, оскільки кожне припущення потребує підтвердження через цифрові артефакти або чітку послідовність дій.

Окремий акцент у структурі висновку стосується мови. Оскільки документ адресований не технічним фахівцям, а представникам органів досудового розслідування та суду, зміст подається у зрозумілому форматі, який не допускає двозначностей. Технічні терміни, якщо їх вживання неминуче, подаються з лаконічним поясненням. Такий принцип забезпечує не лише доступність викладу, а й попереджає ризик маніпулятивного тиску через надмірну складність або закритість формулювань.

Проблемною зоною залишається риторика, яка може створити враження переваги експертної думки, що не підкріплена емпіричними даними. Такі випадки фіксуються у практиці тоді, коли у тексті застосовуються авторські методики без пояснення, неузгоджені терміни або цитування, які не мають функції роз'яснення. За таких умов логіка доказування може бути підмінена авторитетом технічного знання, що порушує принцип змагальності. Саме тому сучасна експертна практика орієнтується на лексичну поміркованість, при якій формулювання залишаються точними, але не надмірно ускладненими.

На завершальному етапі експерт перевіряє не лише відповідність висновків поставленим запитанням, а й допустимість застосованих методів, фіксуючи їхні технічні параметри, версії програмного забезпечення, характеристики операційної системи, дати створення цифрових копій, формат файлів, на основі яких здійснювався аналіз. Такий рівень деталізації дозволяє здійснити процесуальну перевірку висновку та відтворити аналітичну процедуру за необхідності.

Підпис експерта не лише закріплює особу, яка здійснила аналіз, а й підтверджує усвідомлення відповідальності, передбаченої частиною 3 статті 102 КПК України. Цей підпис не є формальною дією – він задає рівень персональної відповідальності за зміст документа та за точність тих висновків, які можуть бути використані у судовому процесі, зокрема у провадженнях, де фігурує підозра у зміні цифрової документації про рух гуманітарних товарів.

Експерт має право фіксувати інформацію, що виходить за межі формалізованих питань, якщо така інформація має значення для правового аналізу. Цей пункт особливо актуальний у випадках, коли у ході дослідження виявляються ознаки, що свідчать про приховування, редагування або спотворення слідів цифрової активності – навіть якщо подібні дії не були предметом початкового запиту. У протилежному випадку – за відсутності технічної можливості або даних, достатніх для обґрунтованого висновку – експерт зобов'язаний скласти мотивоване повідомлення про неможливість надання висновку, в якому пояснюються причини обмеження: відсутність

доступу до об’єкта, недостатність вихідної інформації або невизначеність критеріїв аналізу. Така дія не суперечить процесуальним нормам, а демонструє межі об’єктивності, яких дотримується експертна практика у межах кримінального провадження.

Отже, у кримінальних провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги діяльність експерта виходить за межі формального надання відповідей на поставлені запитання та набуває значення самостійного інструменту виявлення прихованих обставин правопорушення. У процесі дослідження цифрових носіїв, бухгалтерських систем, електронного листування чи документів експерт може встановити ознаки редагування даних, приховування операцій, видалення інформації або штучного коригування відомостей про рух гуманітарних ресурсів. Такі результати мають особливе значення для розслідування схем незаконного відчуження гуманітарної допомоги, оскільки дозволяють реконструювати механізм приховування незаконних дій та встановити спосіб маніпуляції обліковими чи фінансовими даними.

Водночас принцип об’єктивності експертного дослідження передбачає, що експерт не може формувати припущення за відсутності достатніх технічних підстав або необхідних вихідних даних. Саме тому складання мотивованого повідомлення про неможливість надання висновку у певних випадках є не проявом процесуальної слабкості, а підтвердженням дотримання наукових стандартів і меж професійної компетенції. Для проваджень, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, це має принципове значення, оскільки достовірність цифрових та документальних доказів безпосередньо впливає на встановлення факту привласнення гуманітарної допомоги, обсягу збитків і кола причетних осіб. Таким чином, експертна діяльність, в механ проведення судових комп’ютерно технічних експертиз, у цій категорії кримінальних проваджень виконує не лише доказову, а й гарантійну функцію, забезпечуючи баланс між ефективністю кримінального переслідування та вимогами процесуальної достовірності.

Висновки до розділу 3.

Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги широко реалізується через проведення судових експертиз, оскільки саме вони надають окремим фактичним даним процесуальної форми, придатної для доказування. У цій категорії проваджень потреба в експертному дослідженні виникає насамперед тоді, коли протиправні дії приховуються не через відкрите вибуття майна, а через викривлення документального супроводу, зміну облікових показників, підміну товарних характеристик або втручання в електронні сліди руху гуманітарних ресурсів.

Для таких проваджень найтиповішою є судово-товарознавча експертиза, за допомогою якої встановлюються вид майна, його стан, комплектність, споживчі властивості, ринкова вартість і придатність до використання за заявленим призначенням. Через неї перевіряється, чи відповідає вилучене або передане майно тим характеристикам, які зазначені в супровідних документах, чи не відбулася підміна товарів, зниження їхньої якості або завищення вартості при документальному оформленні.

Технічна експертиза документів у цій категорії проваджень виходить на передній план тоді, коли сам документ використовується не лише для обліку, а й для приховування порушень. У межах такого дослідження встановлюються ознаки внесення змін до реквізитів, дописування, монтажу, заміни аркушів, невідповідності відбитків, підписів, дат та інших елементів оформлення. Саме через неї з’ясовується, чи відображають накладні, акти приймання-передачі, складські відомості та інші документи реальний рух гуманітарних ресурсів, чи лише створюють видимість належного обліку.

Коли виникає сумнів щодо виконавця рукописних записів або підписів, у доказуванні з’являється потреба у почеркознавчій експертизі. Її використання пов’язується з перевіркою справжності підписів на документах про прийняття, передачу, отримання або списання майна, а також із встановленням участі конкретних осіб у документальному оформленні відповідних операцій.

Окремий напрям становлять судово-економічні експертизи, через які досліджуються бухгалтерські документи, облікові регістри, акти ревізій, звіти про надходження і розподіл майна та інші матеріали, що відображають рух гуманітарних ресурсів. Такі дослідження дають змогу зіставити задекларовані показники з фактичним станом речей, перевірити обсяги надходження, залишки, списання, відповідність між складським і бухгалтерським обліком, а також виявити розбіжності, приховані втрати чи незаконне вибуття майна з гуманітарного обігу.

Цифровізація обліку, зі свого боку, виводить на окремий рівень комп'ютерно-технічні дослідження та аналіз електронних носіїв інформації. У цій площині встановлюються час створення і редагування файлів, історія змін у базах даних, метадані електронних документів, журнали доступу та інші цифрові сліди, які показують реальний порядок роботи з інформацією. Для проваджень про незаконне використання гуманітарної допомоги це набуває значення насамперед тоді, коли паперові документи не збігаються з електронним обліком або коли втручання в систему відбувалося вже після оформлення основних документів.

Аналіз цієї категорії кримінальних проваджень показує, що один вид експертизи рідко забезпечує повне встановлення всіх обставин правопорушення. Доказовий ефект виникає тоді, коли результати товарознавчих, технічних, почеркознавчих, економічних і цифрових досліджень співвідносяться між собою та перевіряються у сукупності з іншими доказами. Саме в такому поєднанні стає можливим відтворити не лише сам факт порушення, а й його механізм, коло причетних осіб, спосіб приховування та наслідки для руху гуманітарних ресурсів.

У провадженнях про незаконне використання гуманітарної допомоги судові експертизи тому й не можуть розглядатися як допоміжний елемент доказування. Через них встановлюються товарні, документальні, фінансові та цифрові характеристики обставин кримінального провадження, які не піддаються достовірному з'ясуванню лише засобами загальної юридичної

оцінки. Відповідно, визначення належного виду експертизи, добір об’єктів дослідження та точне формулювання питань експертові прямо впливають на повноту і переконливість розслідування.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичний аналіз та запропоновано новий підхід до вирішення наукового завдання, що стосується розробки концептуальних положень і практичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із протиправним використанням гуманітарної допомоги. Проведене дослідження дозволило сформулювати такі висновки:

1. У результаті комплексного аналізу організаційно-правових засад гуманітарної діяльності в Україні та стану наукової розробленості проблем застосування спеціальних знань під час розслідування її незаконного обігу було досягнуто низку важливих наукових та практичних результатів. Насамперед констатовано динамічність та фрагментарність вітчизняного нормативно-правового регулювання у цій сфері, що суттєво ускладнює правозастосовну практику та зумовлює потребу в чіткій деталізації процедур фіксування й обліку гуманітарних вантажів як першооснови для формування належної доказової бази. Разом із тим встановлено дефіцит цілісних монографічних досліджень, присвячених тактико-криміналістичним та процесуальним аспектам залучення фахівців до розслідування правопорушень у сфері обігу гуманітарної допомоги, оскільки більшість наявних наукових праць мають узагальнений характер і не враховують специфіку воєнного чи післявоєнного стану.

На основі отриманих даних поглиблено концептуальные уявлення про криміналістичні межі застосування спеціальних знань у співвідношенні з юридичною компетентністю суб’єкта. Обґрунтовано, що залучений експерт чи спеціаліст має діяти виключно в межах технічного, документального (бухгалтерського) та цифрового аналізу фактів, тоді як будь-яке правове оцінювання чи кваліфікація дій є недопустимим втручанням у процесуальні повноваження суб’єктів розслідування. Це дозволило чітко окреслити криміналістично значущі ознаки для розмежування легального сектора надання гуманітарної допомоги (дрібних процедурних помилок обліку) та її

протиправного привласнення чи продажу. У підсумку доведено необхідність до системної алгоритмізації їхньої взаємодії спеціалістів зі слідчим, що безпосередньо впливає на своєчасність призначення комплексних судових експертиз та оптимізацію всього процесу досудового розслідування.

2. З'ясовано, що застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, зумовлене специфічною складністю предмета доказування. Цей предмет охоплює аспекти, пов'язані з надходженням, обліком, документальним супроводом, розподілом і практичним використанням гуманітарних ресурсів. Виявлено, що в таких провадженнях значний обсяг доказової інформації має документальний, фінансово-обліковий або цифровий характер. Для збору такої інформації, перевірки та оцінки необхідне залучення експертних знань за межами традиційної правової компетенції. На основі аналізу наукових підходів і норм кримінально-процесуального законодавства визначено, що спеціальними є професійно сформовані знання, засновані на науковій або практичній перевірці, які не мають правового характеру. Вони застосовуються для отримання, оцінки та інтерпретації доказової інформації в ситуаціях, де встановлення фактів виходить за межі можливостей юридичних компетенцій слідчого, прокурора чи суду. Зміст застосування спеціальних знань охоплює дослідження майна, документальної бази, фінансово-облікових даних і цифрового сліду. Доведено, що використання таких знань реалізується через участь спеціалістів у слідчих (розшукових) діях, консультативну підтримку та проведення судових експертиз.

Запропоновано авторське визначення використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги як процесуально й організаційно впорядкованого залучення неправових професійних знань, умінь і навичок для виявлення, фіксації, дослідження, перевірки та інтерпретації відомостей про рух гуманітарних ресурсів, документи їх супроводу, облікові операції та цифрові сліди.

Удосконалено визначення змісту використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо незаконного використання гуманітарної

допомоги через сукупність чотирьох взаємопов'язаних блоків: дослідження майна, документального супроводу, фінансово-облікових даних і цифрового середовища, що дозволяє комплексно встановлювати обставини надходження, обліку, розподілу та фактичного використання гуманітарної допомоги, а також виявляти ознаки її незаконного відчуження чи приховування.

Визначено та науково обґрунтовано систему завдань використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги, які класифіковано на: 1) загальні – спрямовані на забезпечення повного, всебічного й об'єктивного встановлення обставин кримінального правопорушення; 2) спеціальні – пов'язані з виявленням механізмів незаконного обігу гуманітарної допомоги, встановленням способів підроблення документів, аналізом фінансово-облікової документації та визначенням розміру завданої шкоди; 3) оперативні (ситуативні) – що реалізуються залежно від етапу досудового розслідування, особливостей слідчої ситуації та потреб доказування у конкретному кримінальному провадженні.

3. Встановлено, що залучення спеціальних знань у розслідуванні незаконного використання гуманітарної допомоги реалізується через взаємодію визначеної групи суб'єктів, чиї процесуальні функції та межі компетенції впливають на способи отримання й використання доказової інформації. Основними суб'єктами, що забезпечують застосування таких знань, є слідчий, прокурор, спеціаліст і судовий експерт. Їхня діяльність спрямована на виявлення, документування, дослідження та оцінку даних про рух гуманітарних ресурсів, супровідну документацію, фінансово-облікові операції та цифрові сліди. У кримінальних провадженнях цієї категорії спеціальні знання застосовуються як у процесуальних, так і в організаційно-консультаційних формах. Обґрунтовано, що залучений судовий експерт чи спеціаліст має діяти виключно в межах технічного, документального (бухгалтерського) та цифрового аналізу фактів, тоді як будь-яке правове оцінювання чи кваліфікація дій є недопустимим втручанням у процесуальні повноваження суб'єктів розслідування.

Окреслено основні форми використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги, серед яких визначено: безпосереднє використання спеціальних знань слідчим і прокурором; участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій; консультування та довідкова допомога; проведення ревізій, інвентаризацій і аудиторських перевірок; організація й реалізація судових експертиз. Доведено, що найбільшу практичну значущість у провадженнях цієї категорії мають такі дії, як участь спеціаліста під час огляду, обшуку, вилучення документації та аналізу електронних носіїв даних. Окремо, встановлено значущу роль проведення технічної експертизи документів, а також почеркознавчих, товарознавчих, судово-економічних і комп'ютерно-технічних експертиз. Встановлено розмежування форм використання спеціальних знань за рівнем процесуальної визначеності, способами фіксації результатів та їхнім впливом на процес доказування, що у сукупності сприятиме всебічному й об'єктивному встановленню обставин кримінального правопорушення.

4. Досліджено, що використання спеціальних знань під час організації ревізій, проведення аудиторських перевірок та інших видів документального контролю у кримінальних провадженнях стосовно незаконного використання гуманітарної допомоги є важливим для з'ясування реального руху гуманітарних ресурсів. Це включає перевірку фінансово-облікової документації, виявлення розбіжностей між фактичними та задекларованими обсягами матеріальних активів, а також аналіз способів приховування незаконного вилучення гуманітарної допомоги. Встановлено, що документальний контроль у таких кримінальних провадженнях має інтегрований характер і охоплює ревізії, аудиторські перевірки, інвентаризацію, аналіз бухгалтерської звітності, даних складського обліку, фінансової документації та інформації з електронних систем обліку.

Обґрунтовано, що результати цих заходів дозволяють ідентифікувати випадки необґрунтованого списання майна, прихованого виведення гуманітарних ресурсів, перекручення вартості товарів, подвійного ведення

обліку та інші методи документального маскування правопорушень. Виокремлено ключові індикатори застосування комплексного підходу до використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги, у межах якого поєднано ревізійно-аудиторний, слідчий, експертний і цифровий напрями одержання та перевірки доказової інформації. Ревізійно-аудиторний напрям забезпечує аналіз фінансової документації та руху гуманітарних ресурсів, слідчий – процесуальне закріплення доказів шляхом проведення обшуків, оглядів і вилучення документів та носіїв інформації. Експертний напрям спрямований на дослідження документів, товарів і цифрових даних із метою встановлення ознак підробки, вартості майна та механізму вчинення правопорушення. Цифровий напрям дозволяє аналізувати електронні системи обліку, фінансові операції та цифрові сліди, що забезпечує виявлення прихованих схем незаконного використання гуманітарної допомоги.

Доведено, що ефективність використання спеціальних знань значною мірою залежить від вчасного залучення компетентних фахівців, достатності матеріалів для перевірки, правильного формулювання предмета дослідження та збалансованого поєднання ревізійно-аудиторських заходів із слідчими (розшуковими) діями і судовими експертизами.

5. Участь спеціаліста під час огляду в кримінальних провадженнях, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, є ключовим фактором для забезпечення повноти й достовірності фіксації доказової бази.

Залучення таких фахівців дозволяє оперативно і коректно ідентифікувати, вилучати та фіксувати матеріальні і цифрові сліди, що мають значення для з’ясування обставин скоєння злочину. Крім того, роль спеціаліста у виявленні невідповідностей між реальним переміщенням гуманітарних вантажів та даними звітності, а також у розпізнаванні ознак підробки документів, приховування нестач чи незаконного відчуження майна. Спеціаліст допомагає слідчому визначати оптимальні методи фіксації доказів, коректного використання спеціалізованих технічних засобів і тлумачення обставин проваджень. Особлива цінність такого залучення виявляється при дослідженні цифрових носіїв

інформації, електронної документації, логістичних систем чи бухгалтерського програмного забезпечення, у яких здійснено облік або операції з гуманітарними ресурсами. За підсумками дослідження зроблено висновок про те, що результативність огляду у кримінальних провадження щодо незаконного використання гуманітарної допомоги значною мірою залежить від ефективної взаємодії між слідчим і спеціалістом, а також від своєчасного й правильного застосування спеціальних знань для ідентифікації, документування та збереження доказів.

6. Участь спеціаліста під час обшуку та інших слідчих або розшукових дій у кримінальних провадженнях, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, є ключовим елементом для забезпечення ефективного виявлення, документування та вилучення доказів. Залучення спеціаліста стає можливим оперативне виявлення матеріальних об'єктів, документів, цифрових носіїв інформації та інших доказів, що підтверджують факти неправомірного обігу, приховування або нецільового використання гуманітарних ресурсів. Під час проведення обшуку спеціаліст виконує не лише технічні завдання, а й аналітичну функцію, допомагаючи слідчому оцінювати значення вилучених об’єктів, визначати оптимальні способи їх документування і безпечного вилучення Особливо важлива така співпраця у випадках аналізу цифрових даних, бухгалтерських записів, логістичних систем та електронних баз даних, які можуть містити відомості про облік чи розподіл гуманітарної допомоги. Результати досліджень підтверджують, що участь спеціаліста у слідчих діях суттєво підвищує якість отриманих доказів, їхню достовірність та процесуальну допустимість. Залучення експертних знань дозволяє ефективно використовувати спеціалізоване технічне обладнання і знижує ризик втрати або пошкодження інформації. У підсумку зроблено висновок, що успіх розслідування кримінальних правопорушень, які пов’язані з незаконним використанням гуманітарної допомоги, напряму залежить від грамотного застосування фахових знань і тісної взаємодії між слідчим та спеціалістом на всіх етапах проведення слідчих дій.

7. У результаті дослідження встановлено, що технічна експертиза документів, почеркознавча експертиза та експертиза підписів мають важливе значення у кримінальних провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги, оскільки дозволяють встановити факти підроблення, внесення змін до документів, фальсифікації підписів та приховування справжніх обставин обігу гуманітарних ресурсів. З'ясовано, що технічна експертиза документів набуває особливого значення під час перевірки накладних, актів приймання-передачі, митних декларацій, бухгалтерських документів та звітності щодо гуманітарної допомоги. Встановлено, що почеркознавча експертиза та експертиза підписів дозволяють ідентифікувати виконавця рукописного тексту або підпису, а також встановити факт виконання підпису іншою особою, наслідування чи навмисного спотворення почерку. У провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги такі дослідження мають значення для перевірки достовірності фінансових, супровідних і дозвільних документів, які підтверджують рух або передачу гуманітарних товарів.

У результаті дослідження зроблено висновок, що ефективність проведення зазначених окреслених видів судових експертиз значною мірою залежить від чіткості, коректності та правильної послідовності формулювання питань експерту, належного вилучення та збереження документів, а також від забезпечення процесуальної допустимості зразків для порівняльного дослідження. Використання спеціальних знань у цій сфері сприяє ефективному виявленню, фіксації та вилученню як матеріальних, так і цифрових слідів, пов'язаних із кримінальним правопорушенням та достовірності документальної інформації, що забезпечує належне доказування у кримінальних провадженнях щодо незаконного використання гуманітарної допомоги.

8. З'ясовано, що товарознавча експертиза в межах кримінальних проваджень щодо незаконного використання гуманітарної допомоги спрямована на оцінку вартості, якості, стану та походження гуманітарних товарів, а також на виявлення ознак їх незаконного обігу чи відчуження.

Особливістю проведення зазначеного виду судової експертизи є необхідність аналізу як самих товарів, так і супровідних документів, до яких входять накладні, сертифікати, акти передачі та митні документи. Ефективність та перспектива доказової значущості таких експертиз залежить від коректного вилучення об’єктів дослідження, чіткого формулювання запитань до експерта та застосування спеціальних методів оцінки й порівняльного аналізу.

9. Визначено, що комп’ютерно-технічна експертиза в межах кримінальних проваджень, пов’язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, спрямована на виявлення, аналіз та відновлення цифрової інформації, електронних документів, log-файлів та інших цифрових слідів. Встановлено, що ця інформація перспективно може містити дані про редагування, приховування або нелегальне використання відомостей щодо обліку й розподілу гуманітарних ресурсів. Особлива увага приділяється дослідженню цифрових носіїв, електронної документації, бухгалтерських систем, електронного листування та log-файлів. При цьому важливо суворо дотримуватися вимог щодо збереження цілісності даних, що прямо впливає на перспективну ефективність проведення таких експертиз та залежить від правильного вилучення цифрових носіїв, створення їх копій, чіткого формулювання запитань для експертів, а також використання спеціалізованого програмного забезпечення для аналізу цифрових слідів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ (р3)

1. Азаров Ю. І., Хабло О. Ю., Конюшенко Я. Ю. Окремі питання збирання доказів у кримінальному провадженні. Юридична наука. 2015. № 5. С. 135-142 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_5_16

2. Арешонков В. В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади технікокриміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 559 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/18807

3. Артюх Т.М., Григоренко І.В. Теоретичні основи товарознавства : навчальний посібник. Київ : НУХТ, 2014. 263 с. URL: https://lib.duan.edu.ua/uk/resursy/vlasni-elektronni-resursy/elektronna-byblyoteka/2-biznes-i-pidpryiemnytstvo/1070-psykholohiia-simi-3

4. Архіпов В. В. Судово-товарознавча експертиза товарів народного споживання. Теорія та практика: навч.-практ. посіб. Київ, 2008. 306 с.

5. Бажанюк В. В. Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 54. Том 2. С. 110-113. DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.2.24

6. Басюк Л., Антощук А. Організація та тактика використання 3D-сканування під час огляду місця події. 2025. URL: https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/174

7. Борисенко Т. В. Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС)* 30 жовтня 2025. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/16732/1/38.pdf

8. Босак І. Принципи використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти основ національної безпеки України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2024. Вип. 2 (35). С. 146-158. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.2.2024.10

9. Брендель О., Нікулін К. Впровадження інноваційних технологій 3D-сканування в криміналістиці. *Криміналістика і судова експертиза*. 2025. Вип. 70. DOI: https://dio.org/10.33994/kndise.2025.70.04

10. В Україні запрацювала митна е-декларація для гуманітарних вантажів. URL: https://babel.ua/news/78341-v-ukrajini-zapracyuvala-mitna-e-deklaraciya-dlya-gumanitarnih-vantazhiv

11. Вигівський І.М. Особливості проведення огляду місця події за допомогою методу 3d-сканування під час розслідування кримінальних правопорушень, Вчинених в умовах збройного конфлікту. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/128

12. Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні : робоча програма навчальної дисципліни / Нац. акад. внутр. справ. Київ : НАВС, 2024. 20 с. URL: https://okop.navs.edu.ua/assets/files/akr_mag_pravo/2024/vk13_2024_rp.pdf

13. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва : монографія. Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с.

14. Воробей О.В., Кофанов А.В. Техніко-криміналістичне дослідження документів: навч. посіб. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2011. 312 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/2762

15. Воробей О.В., Мельников І.М., Волошин О.Г. Техніко-криміналістичне дослідження документів: навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2008. 304 с. URL: 42-Tehniko_kriminalne_doslidjenna_dokumentiv-Vorobey.pdf

16. Гавриляк М. Я. Методично-організаційні засади проведення товарознавчої експертизи. *Наукові записки.* 2012. № 3. С. 36-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2012_3_8.

17. Головюк І. В. Проблемні питання забезпечення належної правової процедури обшуку (у розрізі новел КПК України). *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 14. С. 141-149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2018_14_21

18. Гоменюк І.М., Гонгало С.Й. Зразки для судової почеркознавчої експертизи: проблемні питання одержання та можливі шляхи їх вирішення. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 122-125. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/94baf0cf-cb57-494e-be39-2b5c3b0cb1d3/content

19. Гонгало С.Й. Судова техніко-криміналістична експертиза документів: сучасні можливості дослідження та перспективи розвитку: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 21 с. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/2301/#:~:text=URI%3A,id/eprint/2301

20. Гонгало С.Й. Сучасні можливості судової техніко-криміналістичної експертизи документів. Право України. 2009. № 10. С. 162-169. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/28694

21. Гончаренко В. Г. Використання спеціальних знань у стадії порушення кримінальної справи. Теорія та практика застосування чинного кримінального і кримінально-процесуального законодавства у сучасних умовах : тези доп. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. Ч. 2. С. 10-12.

22. Гора І.В. Техніко-криміналістична експертиза документів. В кн.: Експертизи у судочинстві України: навч.-наук. посіб. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, І.В. Гори. Київ: Юрінком Інтер, 2018. С. 77-96.

23. Гора І.В., Колесник В.А. Криміналістика. Частина 1. Криміналістична техніка. Навч. посібник. Київ: Алерта, 2005. 316 с.

24. Греченко С. Ю. Отримання та використання оперативної інформації. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 203-213. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2015_1_20

25. Деякі питання забезпечення здійснення гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2022 р. № 396. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-2022-п#Text

26. Джерела міжнародного гуманітарного права . URL: https://warcrimes.gov.ua/sources.html

27. Експертизи у судочинстві України. Роз'яснення. Бюлетень законодавства і юридичної практики України / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. 2015. № 5-6. 506 с.

28. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за формою № 1. URL: https://data.gov.ua/dataset/071eceed-7d3a-4e85-a3f3-fb66dd02cb4f

29. Запотоцький А. П., Вознюк А. А., Кучменко С. В. Розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері будівництва : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 78 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/7492

30. Зозуля Н. Висновок експерта та інструменти його оскарження. Українське право. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/vysnovok-eksperta-ta-instrumenty-yogo-oskarzhennya/

31. Калатур М. В. До проблеми визначення напрямів імплементації позитивного зарубіжного досвіду щодо адміністративно-правового забезпечення організації та функціонування слідчих органів в українських реаліях. Збірник наукових праць. Випуск 2/2020 С. 36 – 41 URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/2_2020/10.pdf

32. Канфуї Н.П. Проблеми судових експертиз, що виникають під час реалізації нового КПК України 2012 року. *Національний вісник Академії внутрішніх справ України.* 2014. Випуск 4. С. 141-148. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/669/1/14.pdf

33. Карпінська Н., Крикунов О. Окремі питання проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальному судочинстві. *Історикоправовий часопис*. 2017. № 1 (9). С. 140-144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2017_1_28

34. Климчук М. П., Михайлов П. С. Судова комп'ютерно-технічна експертиза як спосіб виявлення корупційної складової при розслідуванні протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2020. Т. 31 (70). Ч. 3. № 2. С. 109-113 DOI: https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-3/18 .

35. Ковальов К.М. Генезис документа як засади криміналістичного документознавства та об'єкта дослідження в технічній експертизі давності документа. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 2(36). С. 31-43. DOI: https://doi.org/10.37025/1992-4437/2021-36-2-31

36. Ковальов К.М. Основи методики судової експертизи встановлення давнини виготовлення документа: дис. … д-ра філософ.: 081 Право. Київ, 2022. 239 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/21457

37. Ковальов К.М., Довбій О.О., Гресь О.В., Бичков А.С. Можливості застосування методу раман-спектроскопії під час вирішення актуальних питань технічної експертизи документів. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 2(34). С. 47-52, DOI: https://doi.org/10.37025/1992-4437/2020-34-2-47

38. Ковальова О. В. Доказування як форма пізнання у досудовому розслідуванні. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 5. С. 295-298. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/71

39. Ковальова О. В. Інформаційне забезпечення професійної діяльності : навчальний посібник / О. В. Ковальова. – Київ : ВД «Дакор», 2021. – 288 с. URL : https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/192

40. Комаха В.О., Стрілець Г.О. Напрямки діяльності судово-експертних установ в системі Міністерства юстиції України. Збірник наукових праць / Ізмаїльський інститут водного транспорту. 2017. Випуск № 2. С. 143-148. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13914

41. Копитько В.Ю. (2025). Значення технічної експертизи документів у виявленні фальсифікацій під час розподілу гуманітарної допомоги. *Науковий вісник УжНУ*. Серія: Право. Вип. 92. С. 281-288; DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.38

42. Копитько В., Атаманчук В. Особливості призначення та проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. № 69. С. 329-336. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.31

43. Копча В. В., Копча Н. В. Тактика слідчого огляду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія ПРАВО. 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 108-109. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/34429

44. Копча Н. В. Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення: теорія та практика : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 244 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/d6db3255-98bf-417c-85a9-0639d5e5a20e/download

45. Коршенко В. А. Теоретичні та методичні основи судової телекомунікаційної експертизи : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2017. С. 13. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3097

46. Косиченко О., Максимова М. Особливості захисту та шляхи запобігання фальсифікації документів, що посвідчують особу, під час перетину державного кордону України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 275-279. DOI: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-2-275-279

47. Кочура О. О. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*. Харків, 2017. с 284-286. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/134.pdf

48. Криміналістика: підручник / П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.; за ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Атіка, 2001. 544 с.

49. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

50. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

51. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

52. Кримінологія: Загальна та особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд. Харків : Право, 2003. 365 с.

53. Кулик С. С. Особливості обшуку під час досудового розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2013. № 1. С. 232-240. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/87d89b40-ae7c-4916-be06-c59451d4658b/content

54. Лазебний А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2016. 222 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13402

55. Лисенко В. В. Особливості використання спеціальних знань у ході проведення податковою міліцією виїмки (обшуку) та слідчого огляду документів. *Вісник прокуратури*. 2003. № 12. С. 109-115

56. Лисенко В. В. Проблеми призначення позапланових ревізій (перевірок) у ході досудового розслідування: за матеріалами судової практики. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2022. № 1 (97). С. 230-246. DOI: 10.33766/2524-0323.97.230-246

57. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Використання спеціальних знань у слідчій і судовій практиці : навч. посіб. Київ : Київ. держ. ун-т, 1987. 100 с.

58. Літературно-письмовий твір учбового характеру «Методика взаємодії органів досудового розслідування з підрозділами державної аудиторської служби під час призначення та проведення ревізій у кримінальному провадженні» / С. С. Чернявський, А. А. Вознюк, О. М. Брисковська, А. П. Запотоцький, О. С. Осетрова, Ю. О. Єрмаков, С. О. Павленко. 2019. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/13795

59. Любич М. С., Антощук А. О. Техніко-криміналістичне дослідження документів. Національна юридична освіта й наука в європейському та

євроатлантичному вимірах : зб. наук.-теор. конф. (Київ, 17 травня 2019 р.). Київ : НАВС, 2019. С. 130-133. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/97403c2e-ecd2-4fed-98b5-84c8bc390d94/content

60. Марушев А. Д. Принципи застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 86. С. 137-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2020_86_22

61. Настільна книга слідчого : наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. Київ : Ін Юре, 2003. 720 с.

62. Неганов В. В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 292 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/7700

63. Несінов О. М. Порушення процедури оцінки доказів. Прогалини в практиці застосування кримінального процесу. URL: https://protocol.ua/ua/advokat_nesinov_porushennya_protseduri_otsinki_dokaziv_progalini_v_praktitsi_zastosuvannya_kriminalnogo_protsesu/

64. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посіб. / за ред. П. В. Коляди. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 215 с.

65. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посіб. / за ред. Н. І. Клименко. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

66. Одерій О. В. Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, С. О. Корона, С. В. Самойлов ; Донец. юрид. ін-т МВС України, Слідче упр. ГУ МВС України в Донец. обл. — Донецьк : Промінь, 2010. — 85, [2] с.

67. Омельчук Л. В., Лазаренко А. С. Призначення позапланової податкової перевірки у кримінальному провадженні та її оскарження. *Часопис Київського університету права.* 2019. Вип. 1. С. 242-245. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/231

68. Павлова Ю. С. Особливості збирання та процесуального закріплення електронних доказів у цивільному судочинстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 4. Т. 1. С. 76-80. URL: http://hdl.handle.net/11300/10803

69. Пашнєв Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій : автореф. дис. … Харків, 2007. 335 с.

70. Пелюшок В.Г. Проблемні питання дослідження технічних зображень документів (копій). Криміналістичний вісник. 2018. № 2(30). С. 71-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2018_2_11

71. Пелюшок, В. Г. (2021). Розмежування понять «додрукування» і «технічний монтаж» на сучасному етапі розвитку судової технічної експертизи документів. *Криміналістичний вісник*, № *35*(1), С. 48–57. DOI: https://doi.org/10.37025/1992-4437/2021-35-1-48

72. Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2019. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/3719/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%91%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D0%BA%20%D0%9F%D0%B8%D1%80%D1%96%D0%B3.pdf

73. Пілюков Ю. О. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях. Актуальні проблеми правознавства. 2019. Вип. 4. С. 240-245. DOI: https://doi.org/10.35774/app2019.04.240

74. Понад дві тисячі волонтерів записалися на роботи з відновлення Харкова . URL: https://www.city.kharkov.ua/uk/news/ponad-dvi-tisyachi-volonteriv-zapisalisya-na-roboti-z-vidnovlennya-kharkova-50631.html

75. Постанова Верховного Суду України у справі № 755/926/16-ц від 07 жовтня 2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84814316

76. Постанова Київського апеляційного суду у справі № 755/926/16-ц від 01 листопада 2018 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: Єдиний державний реєстр судових рішень

77. Потреби та робота НУО під час війни . URL: https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2022/04/potreby-tp-robota-nuo-pid-chas-vijny_.pdf

78. Президія Конгресу місцевих та регіональних влад при Президентові України розглянула питання щодо забезпечення нагальних потреб громадян в умовах воєнного стану . URL: https://www.president.gov.ua/news/prezidiya-kongresu-miscevih-ta-regionalnih-vlad-pri-preziden-74777

79. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: Про внесення змін до деяки... | від 22.11.2018 № 2617-VIII

80. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22 жовтня 1999 р. № 1192-XIV // Відомості Верховної Ради України. 1999. № 51. Ст. 451. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text

81. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992-2018-%D0%BF#Text

82. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. №№ 114 /1042/516/1199/936/1687/5/. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text

83. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та

експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5, зареєстр. в Міністерстві юстиції України 03 листопада 1998 р. № z0705-98. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text

84. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 3 лют. 2016 р. № 43. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-п#Text

85. Про затвердження Порядку взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, органами внутрішніх справ і Служби безпеки України : наказ Головного контрольно-ревізійного управління України, МВС України, СБУ, Генеральної прокуратури України від 19 жовтня 2006 р. № 346/1025/685/53 . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-06

86. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами : постанова Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2006 р. № 550 . URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-п

87. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26 січня 1993 р. № 2939-XII . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12

88. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text

89. Про судову експертизу. Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст.232. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text

90. Проєкт «Сфера». Гуманітарна Хартія і мінімальні стандарти при наданні гуманітарної допомоги. 2011 . URL: https://spherestandards.org/wp-content/uploads/Sphere-handbook-2011-Ukrainian-1.pdf

91. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Дульський проти України» від 01.06.2006. URL: Справа "Дульський проти України" (Заяв... | від 01.06.2006

92. Рішення Кіровського районного суду міста Дніпропетровська у справі № 203/4698/16- ц від 25 листопада 2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85911955

93. Рішення Малиновського районного суду м. Одеси у справі № 521/3113/18 від 12 квітня 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96561050

94. Рішення Малиновського районного суду міста Одеси у справі 521/5223/16-ц від 17 вересня 2020 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91709164

95. Рішення Миколаївського районного суду Львівської області у справі № 447/3199/20 від 19 квітня 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96422178

96. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монографія. Київ, 2002. 196 с.

97. Садченко О. О. Судова експертиза як форма використання спеціальних знань та її роль у встановленні обставин кримінального провадження : лекція. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. 26 с

98. Сидоренко Д. В. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 253-260. URL: https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/28893

99. Сімакова-Єфремян Е. Б., Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. праць. 2010. Вип. 10. Х. : Право, 2010. С. 151-156

100. Справа «Серявін та інші проти України» (Seryavin and Others v. Ukraine): рішення Європейського суду з прав людини від 10 лютого 2011 р., заява № 4909/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672

101. Справа № 202/4555/22. Судове провадження № 1-кс/202/4078/22. Кримінальне провадження № 12022040000000295. Матеріали Індустріального районного суду м. Дніпропетровська

102. Справа № 335/2461/22. Судове провадження № 1-кс/335/2862/2022. Кримінальне провадження № 12022080000000284. Матеріали Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя.

103. Справа № 761/23863/22. Судове провадження № 1-кс/761/13203/22. Кримінальне провадження № 72022000220000002. Матеріали Шевченківського районного суду м. Києва

104. Степанченко А. В. Автореферат дисертаційного дослідження. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Київ : НАВС, 2025. URL: https://old.navs.edu.ua/files/spec-vchena-rada/srd_26_007_03/2025/avtoref_stepanchenko.pdf

105. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС України) : монографія. Донецьк : Промінь, 2012. 640 с.

106. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Судово-процесуального кодексу України. Київ : А.С.К., 2020. 1056 с. (Нормативні документи та коментарі). URL: Tertishnik_NPK_KPK_23_20_vid_Zmist.pdf

107. Тимчишин А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Право і суспільство.* 2021. № 6. С. 354-361. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.52

108. Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України: теорія та практика : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Кропивницький, 2023. 438 с. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/10/dysertacziya_tymchyshyn.pdf

109. Узагальнення судової практики з розгляду слідчими суддями Вищого антикорупційного суду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів (за 2019, 2020 роки). Київ : ВАКС, 2021. 41 с.

110. Ухвала Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 10 травня 2022 р. у справі № 335/2461/22, судове провадження № 1-кс/335/1109/2022, кримінальне провадження № 12022080000000284 від 05.04.2022.

111. Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області у справі № 569/16177/20 від 05 січня 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94026245

112. Ухвала слідчого судді Жмеринського міськрайонного суду про задоволення клопотання від 03.04.2019 у справі № 130/82/19 (кримінальне провадження № 12019020130000019). URL: https://conp.com.ua/search/lawsuit

113. Участь спеціаліста в огляді місця події : довідник / [М. В. Нечеснюк, І. В. Білоус, А. О. Полтавський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 128 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/28724

114. Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій : навч. посіб. / [Є. Ю. Свобода, А. В. Кофанов, А. В. Самодін та ін.]. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. 432 с. URL: <4D6963726F736F667420576F7264202D20CFEEF1EEE1E8E520F1EFE5F6E8E0EBE8F1F2>

115. Філіпов Ю. Є., Семенюк О. А. Особливості початкового етапу розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану в Україні. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 груд. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 195-198. URL: https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/27624

116. Фролов О. П. Спеціаліст як суб'єкт обшуку у формі спеціальної операції. Участь спеціаліста у кримінальному провадженні : матеріали міжвідомчого наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 квітня 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 131-133. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/39635/1/Frolov_2019_specialist_obshuk.pdf .

117. Хавронюк М. І. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування : практ. посіб. Київ : Москаленко О. М., 2019. 464 с. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17777

118. Целуйко О. В. Правове регулювання організації судових товарознавчих експертиз та експертних, товарознавчих досліджень в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 122-126.

119. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618- IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

120. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : РВВ ДДУВС, 2006.

121. Черняховський Б. В., Юсупов В. В. Проведення обшуку під час розслідування несанкціонованого доступу до об'єктів критичної інформаційної інфраструктури : метод. рек. Київ : НАВС, 2021. 52 с.

122. Чичиркіна С. П. Організація і тактика розслідування службових підроблень : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 265 с.

123. Шапошнікова І. Основні аспекти вибору типу і проведення експертизи у справах про кіберзлочинність. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/osnovni-aspekti-viboru-tipu-i-provedennya-ekspertizi-u-spravah-pro-kiberzlochinnist.html

124. Шведова О.В. Комплексне криміналістичне дослідження документів, виконаних за допомогою комп'ютерних технологій. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 262 с.

125. Шевців, В. М. Методика розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги : моногр./ Шевців Володимир Михайлович; МВС України,

Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Вінниця : ТВОРИ, 2023. – 292 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/17910

126. Шевченко О.В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування: дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 317 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d98763bb-23dc-4972-a52b-f8ee188e34ef/content

127. Шевченко О. В. Призначення слідчим судово-товарознавчої експертизи під час досудового розслідування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2015. Вип. 30. С. 176-181. (Серія «Економіка і право»). URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18935/Shevchenko.pdf?sequence=1

128. Шевчук В. М. Тактико-психологічні аспекти проведення обшуку при розслідуванні контрабанди. Митна справа. 2002. № 2. С. 57-63.

129. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. В. Я. Тація. Харків : Право, 2001. 560 с.

130. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. Криміналістика: підручник: 4-е вид., перероб. і доп. Х. : Право, 2010. С. 266

131. Шнайдер К. Б. Загальні засади використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень у сфері публічних закупівель. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. С. 857-861. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.143

132. Шрамко О. М., Пілюков Ю. О. Судова експертиза як форма використання спеціальних знань при розслідуванні корупційних злочинів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 4 (16). С. 139-143. URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/562/553

133. Щербаковський М. Г. Тактика проведення судових експертиз : метод. рек. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 60 с.

134. Юсупов В. В., Антощук А. О. Збирання запахових слідів на місці події: шляхи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 482-485. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/110

135. Better Criteria for Better Evaluation: Revised Evaluation Criteria Definitions and Principles for Use. Paris : OECD Publishing, 2019 . URL: https://www.oecd.org/dac/evaluation/revised-evaluation-criteria-dec-2019.pdf

136. Code of Conduct for the International Red Cross and Red Crescent Movement and NGOs in Disaster Relief . URL: https://www.ifrc.org/document/code-conduct-international-red-cross-and-red-crescent-movement-and-ngos-disaster-relief

137. Education Cluster, Save the Children International. Humanitarian coordination and the cluster approach: a quick guide for local and national organizations. 2020. URL: https://reliefweb.int/node/3718035

138. Geneva Conventions and their Additional Protocols . URL: https://law.cornell.edu/wex/geneva_conventions_and_their_additional_protocols

139. Gulick L., Urwick L. Papers on the Science of Administration. New York : Institute of Public Administration, Columbia University, 1937, P. 195.

140. Harat A., Chojnacki M., Leksowski K. Humanitarian aid of the European Union and United Nations: actions, responsibilities, and finances. Volume & Issue. 2015. Vol. 29. Issue 29. P. 65-73. DOI:10.1515/bog-2015-0025

141. In Lviv, Ukrainian volunteers shoulder humanitarian response, but for how long? . URL: https://www.thenewhumanitarian.org/news/2022/03/10/ukraine-volunteers-shoulder-humanitarian-response

142. Inter-cluster Coordination . URL: https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine/inter-cluster

143. Inter-Agency Standing Committee. Humanitarian System-Wide Scale-Up Activation: Definition and Procedures. Geneva, 2018. URL: https://emergency.unhcr.org/sites/default/files/Protocol%201%20%20IASC%2C%20Humanitarian%20System-Wide%20Scale-UP%20Activation%20-%20Definition%20and%20Procedures.pdf

144. Kaban İ. S. Central Audit Activities as a Continuous Audit Approach in the Turkish Banking Sector: A Case Study about Frauds in Savings Accounts. Öneri Dergisi. 2020. Vol. 15. Issue 53. P. 254-275. DOI: https://doi.org/10.14783/maruoneri.676406

145. Moura R. L., Carneiro T. C. J., Dias T. L. Effects of standardization-based coordination mechanisms in project performance. Gestão & Produção. 2021. Vol. 28 (3). e5257 . DOI: https://doi.org/10.1590/1806-9649-2021v28e5257

146. Nelson B., Phillips A., Steuart C. Guide to Computer Forensics and Investigations. 7th ed. Boston : Cengage Learning, 2021.

147. Nudell M., Antokol N. The Handbook for Effective Emergency and Crisis Management. — Lexington, Mass : Lexington Books, 1988. — 286 p..

148. Obrecht A. Making humanitarian response more flexible: ALNAP workshop background paper. London : ALNAP / ODI, 2018. URL: ALNAPpaper20Making20humanitarian20response20more20flexible_1 (2).pdf

149. Religious Mobilization in Ukraine: An on-the-ground perspective on how religious leaders are shaping the conflict's trajectory . URL: https://www.usip.org/publications/2022/03/religious-mobilization-ukraine

150. Stepanchenko, Andrii (2024). Conducting forensic examinations during the investigation of the illegal use of humanitarian aid, charitable donations, or gratuitous assistance for profit. Entrepreneurship, Economy and Law, 3, 126–133, DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2024.3.22

151. Ukraine: 5W Operational Presence Map, As of 5 May 2022 . URL: https://reliefweb.int/map/ukraine/ukraine-5w-operational-presence-map-5-may-2022

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати опитування слідчих та експертів щодо використання спеціальних знань у розслідуванні незаконного використання гуманітарної допомоги

№	Питання та варіанти відповідей	Слідчі (к-сть відп.)	Експерти (к-сть відп.)	Відсотки, загальні
1	**Ваш загальний стаж роботи:**			
	до 3 років	27	17	12,9%
	від 3 до 5 років	40	24	18,1%
	від 5 до 10 років	65	39	30,2%
	понад 10 років	84	50	38,8%
2	**Чи маєте спеціалізацію з розслідування злочинів у незаконному використання гуманітарної допомоги?**			
	Так	163	75	
	Ні	53	25	
3	**Які складнощі постають під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги?**			
	Брак методики	41		18,9%
	Недостатність літературних джерел	27		12,1%
	Проблеми з отриманням даних	79		36,2%
	Проблеми з проведенням експертиз	55		25,0%
	Організаційні складнощі	79		36,1%
	Інше	13		6,0%

4	**Які заходи перевірки інформації про незаконного використання гуманітарної допомоги є найрезультативнішими?**			
	Залучення ревізора	117		53,4%
	Ревізія з зустрічною звіркою	134		61,2%
	Дослідження документів	39		17,7%
	Порівняльний аналіз документів	25		11,2%
	Опитування відповідальних осіб	23		10,3%
	Опитування ревізорів	19		8,6%
	Інше	4		1,7%
5	**Для вирішення питань кваліфікації експерта які знання ви вважаєте доцільними?**			
	Криміналістичні	80	47	36,2%
	Інженерно-технічні	85	50	38,8%
	Економічні	153	91	69,8%
	Товарознавчі	53	19	24,1%
	Психологічні	4	2	1,7%
	Військові	6	3	2,6%
	Інші	4	0	2,0%
6	**Які форми спеціальних знань використовуєте під час розслідування злочинів?**			
	Процесуальна	131	77	59,5%
	Непроцесуальна	38	22	17,2%
	Змішана	116	68	52,6%
7	**Тип обшуку під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги**			
	Обшук особистих та інших приміщень особи	67	87	56,0%

	Обшук виробничих приміщень (склади, цехи тощо)	25	66	73,3%
	Обшук місцевостей (можливі місця приховування)	12	58	2,7%
	Особистий обшук	49	72	4,3%
	Одночасний обшук за місцем служби та проживання	48	85	86,6%
8	**Тип огляду під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги**			
	Відеоогляд документів, зокрема комп’ютерних даних	62,9	95,0	78,95%
	Огляд місцевості (огляд місця фактично виконаних робіт)	50,8	26,0	38,4%
	Огляд місця події	30,2	9,1	19,65%
	Огляд речей	20,7	30,3	25,5%
	Огляд приміщень юридичних осіб різної форми власності	14,6	21,8	18,2%

Додаток Б

Опис досліджених 67 кримінальних проваджень щодо незаконного використання гуманітарної допомоги (2024-2025 рр.)

№	Показник	Кількість проваджень	% від 67
1	**Вид призначеної експертизи***		
	Судово-товарознавча	51	76,1
	Технічна експертиза документів	43	64,2
	Почеркознавча	35	52,2
	Комп'ютерно-технічна	24	35,8
	Судово-економічна	18	26,9

	Комплексна експертиза	12	17,9
2	**Основні об'єкти дослідження**		
	Гуманітарні товари та обладнання	49	73,1
	Транспортні засоби	31	46,3
	Документи обліку та звітності	54	80,6
	Електронні носії інформації	26	38,8
	Банківська документація	19	28,4
3	**Підстави призначення експертиз**		
	Необхідність визначення вартості майна	48	71,6
	Перевірка справжності документів	41	61,2
	Встановлення виконавця підпису	33	49,3
	Аналіз цифрових даних	22	32,8
	Встановлення розміру збитків	17	25,4
4	**Результати експертних досліджень**		
	Встановлено ознаки підроблення документів	39	58,2
	Виявлено невідповідність вартості товарів	35	52,2
	Встановлено факт зміни електронних даних	18	26,9
	Виявлено фіктивні операції з гуманітарною допомогою	21	31,3
	Підтверджено походження вилученого майна	28	41,8
5	**Ініціатор призначення експертизи**		
	Слідчий	52	77,6
	Прокурор	11	16,4
	За ухвалою слідчого судді	4	6,0
6	**Етап призначення експертизи**		
	Після проведення обшуку	46	68,7
	Після огляду документів	38	56,7

	Після ревізії або аудиторської перевірки	24	35,8
	Після вилучення цифрових носіїв	18	26,9

** В одному кримінальному провадженні могло бути призначено декілька видів експертиз.*

Додаток В

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Олег ТАРАСЕНКО

2026 року

АКТ

18.03.2026 м. Київ №60-нд

Впровадження результатів дисертації Копитько В.Ю. «Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги» в наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи в складі:

– т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата філософських наук, старшого дослідника майора поліції Антіпової Ольги Петрівни;

– завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності ННІПД, доктора юридичних наук, професора майора поліції Вознюка Андрія Андрійовича;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації «Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», та наукові праці аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ Копитько Вікторії Юріївни, та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що в роботі узагальнено та розв'язано комплексну науково-прикладну задачу щодо формування методологічних засад використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення правозастосовної практики суб'єктів сторони обвинувачення.

Проаналізовано основні результати дослідження Копитько В.Ю., зокрема наукові праці, у яких опубліковано теоретичні положення дисертації:

1. Копитько В.Ю. Значення технічної експертизи документів у виявлення фальсифікацій під час розподілу гуманітарної допомоги. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право.* Вип. 92. С. 282-288, DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.38

2. Копитько В.Ю., Атаманчук В.М. Методика залучення спеціаліста до ревізій та аудиторських перевірок у кримінальному провадженні. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право.* Вип. 89. С. 377-384, DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.54.

3. Копитько, В.Ю., Атаманчук, В.М. Особливості призначення та проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги. *Криміналістика і судова експертиза.* Вип. 69. С. 329—336. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.31.

На підставі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження В.Ю. Копитько системно використовуються у науковій діяльності НАВС під час підготовки монографій, підручників і навчальних посібників, розроблення методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, а також при обґрунтуванні пропозицій до чинних проектів нормативно-правових актів, підготовка яких передбачає здійснення наукових досліджень.

Члени комісії: **Ольга АНТІПОВА**

Андрій ВОЗНЮК

Олена ТИХОНОВА

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

18.03.2026 року

АКТ

18.03.2026 м. Київ № 59-ОП

Впровадження результатів дисертації Копитько В.Ю. «Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги» в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи в складі:

– начальника відділу організації освітнього процесу старшого лейтенанта поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;

– завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента майора поліції Антощука Андрія Олександровича;

– завідувача кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз ННЕКІ, кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Атаманчука Володимира Миколайовича;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації «Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги» аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ Копитько Вікторії Юріївни, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», а також наукові праці в яких опубліковані основні положення наукової праці, зокрема:

1. Копитько В.Ю. Значення технічної експертизи документів у виявлення фальсифікацій під час розподілу гуманітарної допомоги. Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. Вип. 92. С. 282-288, DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.38

проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги. Криміналістика і судова експертиза. Вип. 69 (2024). С. 329—336.

2. Копитько В.Ю., Атаманчук В.М. (2025). Методика залучення спеціаліста до ревізій та аудиторських перевірок у кримінальному провадженні. Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. Вип. 89. С. 377-384, DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.54.

3. Копитько, В.Ю., Атаманчук, В.М. (2024). Особливості призначення та проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги. Криміналістика і судова експертиза. Вип. 69. С. 329—336.

На основі проведеного аналізу наданих матеріалів комісія зробила висновок, що наукові праці В.Ю. Копитько містять обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації й можуть бути впроваджені до використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при підготовці підручників, лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань та дидактичних матеріалів з курсів криміналістики, участь спеціаліста при проведенні процесуальних дій, а також під час проведення занять (тренінгів) з відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів і магістрів за спеціальністю D8 «Право», у системі підвищення кваліфікації працівників органів МВС і Національної поліції України.

Члени комісії:

Вікторія БОЙЧУК

Андрій АНТОЩУК

Володимир АТАМАНЧУК

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор Державного науково-
дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України

Євгеній КОЛЕСНИК

23.01.2026

АКТ

23.01.2026 м. Київ

впровадження в практичну діяльність Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ Копитько Вікторії Юріївни на тему: «Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги»

Комісія у складі: голови комісії – заступника директора Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидата юридичних наук, доцента Олега Керевича та членів комісії: завідувача лабораторії криміналістичного дослідження транспортних засобів та ведення реєстру Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, доктора технічних наук, кандидата юридичних наук Андрія Бичкова та завідувача лабораторії науково-організаційного забезпечення судово-експертної діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидата юридичних наук Дарії Гуріної, вивчивши матеріали дисертаційного дослідження на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги» аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ Копитько Вікторії Юріївни, вважає, що вони підготовлені на високому методологічному рівні, містять ґрунтовні теоретичні і практичні висновки та рекомендації, можуть бути використані під час проведення окремих видів судових експертиз за експертними спеціальностями: 2.1. «Дослідження реквізитів документів», 11.1. «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності», 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів» тощо.

Для практичної діяльності важливе значення мають висновки, пропозиції та рекомендації, що відображені як у дисертаційному дослідженні так і в тезах та статтях здобувача, а саме:

1. Копитько, В.Ю., Атаманчук, В.М. Особливості призначення та проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги. Криміналістика і судова експертиза. Вип. 69 (2024). С. 329—336.

2. Копитько В.Ю., Атаманчук В.М. (2025). Методика залучення спеціаліста до ревізій та аудиторських перевірок у кримінальному провадженні. Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. Вип. 89. С. 377-384, DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.54.

3. Копитько В.Ю. Значення технічної експертизи документів у виявлення фальсифікацій під час розподілу гуманітарної допомоги. Науковий вісник УжНУ. Серія: Право Том 4 № 92 (2025) С. 281–288 DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.38.

Голова комісії
заступник директора ДНДЕКЦ МВС,
кандидат юридичних наук, доцент **Олег КЕРЕВИЧ**

Члени комісії:
завідувач лабораторії
криміналістичного дослідження
транспортних засобів та ведення реєстру
ДНДЕКЦ МВС, доктор технічних наук,
кандидат юридичних наук **Андрій БИЧКОВ**

завідувач лабораторії
науково-організаційного забезпечення
судово-експертної діяльності ДНДЕКЦ МВС,
кандидат юридичних наук **Дарія ГУРІНА**

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

Героїв Майдану вул., буд. 8, м. Хмельницький, 29013, тел. (038-2) 71-80-00, факс 71-75-70
e-mail: info@univer.km.ua Розрахунковий рахунок № 35426001003979 в ГУДКУ у Хмельницькій області
МФО 815013, Код ЄДРПОУ 14163438

31.12.2025 № 01638/25

"ЗАТВЕРДЖУЮ"
Ректор університету,
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України

Олег ОМЕЛЬЧУК

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ Копитько Вікторії Юріївни на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги» в освітній процес Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, професора Сергія КРУШИНСЬКОГО, професора кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента, Заслуженого юриста України Юрія ТУРОВЦЯ та професора кафедри кримінального права та процесу, доктора наук з державного управління, кандидата юридичних наук, професора Олега КРАВЧУКА, склала цей акт про те, що теоретичні, методологічні та практичні положення й висновки дисертаційного дослідження Копитько В.Ю. впровадились Хмельницьким університетом управління та права імені Леоніда Юзькова.

Рекомендації авторки використовуються у освітньому процесі, навчально-методичних та довідкових матеріалах для студентів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова при викладанні навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Судова

експертологія», «Кримінальне процесуальне право», «Теорія та практика кримінального судочинства».

Зокрема, враховано результати досліджень, викладених у наукових працях Копитько В.Ю. при підготовці навчально-методичного забезпечення проведення відповідних занять використовуються такі публікації:

1. Копитько, В.Ю., Атаманчук, В.М. Особливості призначення та проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги. Криміналістика і судова експертиза. Вип. 69 (2024). С. 329—336.

2. Копитько В.Ю., Атаманчук В.М. (2025). Методика залучення спеціаліста до ревізій та аудиторських перевірок у кримінальному провадженні. Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. Вип. 89. С. 377-384, DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.54.

3. Копитько В.Ю. Значення технічної експертизи документів у виявлення фальсифікацій під час розподілу гуманітарної допомоги. Науковий вісник УжНУ. Серія: Право Том 4 № 92 (2025) С. 281–288 DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.38.

Члени комісії: **Сергій КРУШИНСЬКИЙ**

Юрій ТУРОВЕЦЬ

Олег КРАВЧУК

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор Київського науково-
дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України,
заслужений юрист України,
доктор філософії з права

Максим КИСЕЛЬОВ

22.04.2026

АКТ

впровадження у наукову діяльність Київського науково-дослідного інституту судових експертиз матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ Копитько Вікторії Юріївни на тему: «Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги»

Комісія у складі:

заступника директора з наукової роботи, доктора юридичних наук Агапової О.В. (голова комісії) та завідувача відділу організації підготовки та підвищення кваліфікації судових експертів лабораторії наукової діяльності, підготовки експертів та міжнародного співробітництва, доктора юридичних наук, професора Юсупова В.В., ученого секретаря Голікової Т.Д., заступника завідувача лабораторії економічних досліджень, доктора філософії з фінансів, банківської справи та страхування Маркіної О.О., заступника завідувача відділу товарознавчих та спеціальних видів досліджень лабораторії інженерно-транспортних, товарознавчих та спеціальних видів досліджень Кузьо М.В.,

вивчивши матеріали дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ Копитько В.Ю. на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги», опубліковані у виді наукових статей:

Копитько В.Ю., Атаманчук В.М. Особливості призначення та проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги. *Криміналістика і судова експертиза.* Вип. 69. 2024. С. 329–336.

Копитько В.Ю., Атаманчук В.М. Методика залучення спеціаліста до ревізій та аудиторських перевірок у кримінальному провадженні. *Науковий вісник УжНУ.* Серія: Право. Вип. 89. 2025. С. 377–384.

Копитько В.Ю. Значення технічної експертизи документів у виявленні фальсифікацій під час розподілу гуманітарної допомоги. *Науковий вісник УжНУ.* Серія: Право. Т. 4 № 92. 2025. С. 281–288.,

вважає, що вони містять обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, які можуть бути використані під час виконання тем науково-дослідних робіт Київського науково-дослідного інституту судових експертиз за напрямами економічних і товарознавчих досліджень.

Голова комісії
заступник директора з наукової роботи
доктор юридичних наук **Олена АГАПОВА**

Члени комісії:
завідувач відділу організації підготовки та підвищення кваліфікації судових експертів лабораторії наукової діяльності, підготовки експертів та міжнародного співробітництва
доктор юридичних наук, професор **Володимир ЮСУПОВ**

учений секретар **Тетяна ГОЛІКОВА**

заступник завідувача лабораторії економічних досліджень, доктор філософії з фінансів, банківської справи та страхування **Оксана МАРКІНА**

заступник завідувача відділу товарознавчих та спеціальних видів досліджень лабораторії інженерно-транспортних, товарознавчих та спеціальних видів досліджень **Михайло КУЗЬО**

Додаток Г

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Копитько, В., & Атаманчук, В. (2024). Особливості призначення та проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги. *Криміналістика і судова експертиза*, 69, 329–336. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.31

2. Копитько В. Ю., Атаманчук В. М. (2025). Методика залучення спеціаліста до ревізій та аудиторських перевірок у кримінальному провадженні. *Науковий вісник УжНУ.* Серія: Право. Вип. 89. С. 377–384; DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.54

3. Копитько В. Ю. (2025). Значення технічної експертизи документів у виявленні фальсифікацій під час розподілу гуманітарної допомоги. *Науковий вісник УжНУ.* Серія: Право. Вип. 92. С. 281–288; DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.38

4. Копитько В. Ю. (2026). Використання спеціальних знань під час розслідування незаконного використання гуманітарної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал.* Вип. 3. С. 325–328; DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-3/71

5. Копитько В. Ю. (2026) Сучасні проблеми використання спеціальних знань під час проведення огляду місця події за фактами незаконного використання гуманітарної допомоги. *Криміналістика і судова експертиза*, 71, 916–926. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2026.71.57

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Копитько В. Ю. Загальна характеристика проблематики надходження гуманітарної допомоги. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи :* матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп.2022 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад.

внутр. справ, 2022. С. 124–126. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/831cc579-5a06-48db-ae81-918fd67c8ef4/content

7. Копитько В. Ю. Форми маскування злочинної діяльності під виглядом гуманітарної місії. *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України* : матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 23 липня 2025 року). Київ : Міністерство внутрішніх справ, 2025. С. 44–48. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2bd35532-f5b0-49a1-a83a-94eea15d55fb/content